



**VILNIAUS UNIVERSITETAS
ŠIAULIŲ AKADEMIJA**

**ATVIRAS TARPTAUTINIS ŽMOGIŠKOSIOS RAIDOS UNIVERSITETAS
„UKRAINA“**

SOCIALINIO DARBO MAGISTRANTŪROS STUDIJŲ PROGRAMA

ASTA LUČINSKIENĖ

Magistro darbas

**ASMENŲ, TURINČIŲ NEGALIA, BENAMYSTĖS (IŠ)GYVENIMO PATIRTYS:
SOCIALINIŲ PASLAUGŲ PRIEINAMUMAS LIETUVOJE IR UKRAINOJE**

Darbo vadovas: prof. dr. Remigijus Bubnys

Šiauliai, 2021

**Studijuojančiojo, teikiančio baigiamąjį
darbą, GARANTIJA**

WARRANTY of Final Thesis

Vardas, pavardė <i>Name, Surname</i>	Asta, Lučinskienė
Padalinys <i>Faculty</i>	Šiaulių akademija <i>Šiauliai Academy</i>
Studijų programa <i>Study Programme</i>	Socialinio darbo magistrantūros studijų programa <i>Master's Degree Program in Social Work</i>
Darbo pavadinimas <i>Thesis topic</i>	Asmenų, turinčių negalią, benamystės (iš)gyvenimo patirtys: socialinių paslaugų prieinamumas Lietuvoje ir Ukrainoje <i>Life Experiences of Homeless People with Disabilities: The Accessibility to Social Services in Lithuania and Ukraine</i>
Darbo tipas <i>Thesis type</i>	Baigiamasis darbas <i>Final Thesis</i>

Garantuoju, kad mano baigiamasis darbas yra parengtas sąžiningai ir savarankiškai, kitų asmenų indėlio į parengtą darbą nėra. Jokių neteisėtų mokėjimų už šį darbą niekam nesu mokėjęs.

I guarantee that my thesis is prepared in good faith and independently, there is no contribution to this work from other individuals. I have not made any illegal payments related to this work.

Šiame darbe tiesiogiai ar netiesiogiai panaudotos kitų šaltinių citatos yra pažymėtos literatūros nuorodose.

Quotes from other sources directly or indirectly used in this thesis, are indicated in literature references.

Aš, Asta Lučinskienė, pateikdamas (-a) šį darbą, patvirtinu (pažymėti)
I, Asta Lučinskienė, by submitting this paper confirm (check)

☐

**Embargo laikotarpis
Embargo Period**

Prašau nustatyti šiam baigiamajam darbui toliau nurodytos trukmės embargo laikotarpį:
I am requesting an embargo of this thesis for the period indicated below:

☐ _____ mėnesių / months
(embargo laikotarpis negali viršyti 60 mėn. / *an embargo period shall not exceed 60 months*).

☐ Embargo laikotarpis nereikalingas / *no embargo requested*.

Embargo laikotarpio nustatymo priežastis / *Reason for embargo period:*

TURINYS

Santrauka	4
Įvadas	5
1. BENAMYSTĖ KAIP VALSTYBĖS SANTYKIŲ IR INDIVIDŲ	
(NE)DERMĖS PROBLEMA	9
1.1. Benamystės samprata ir fenomenas skirtingais visuomeninių santykių raidos etapais	9
1.2. Benamystės ištakos ir pasekmės: asmeninis ir socialinis kontekstas	12
1.3. Teisiniai ir socialiniai benamystės reiškinių aspektai	14
2. BENAMYSTĖS KAIP SOCIALINĖS ATSKIRTIES KINTANČIOJE	
VISUOMENĖJE PASEKMĖS IR SOCIALINIO DARBO SU	
ŠIA GRUPE PERSPEKTYVOS	18
2.1. Benamystės kaip socialinės atskirties formos esminiai bruožai ir poveikis asmeniniam ir visuomeniniam kontekstui	18
2.2. Socialinė intervencija, pagalba ir perspektyvos benamystės kontekste	20
2.3. Socialinio darbo su benamiais proceso sunkumai	22
2.4. Socialinių paslaugų benamiams asmenims sistema Ukrainoje	25
3. SOCIALINIŲ PASLAUGŲ PRIEINAMUMO LIETUVOJE IR UKRAINOJE	
TYRIMAS: ASMENŲ, TURINČIŲ NEGALIĄ, BENAMYSTĖS IŠGYVENIMO	
PATIRČIŲ KONTEKSTAS	28
3.1. Tyrimo metodologija, metodika ir organizavimas	28
3.2. Asmenų, turinčių negalią, benamystės (iš)gyvenimo patirtys Lietuvoje ir Ukrainoje: tyrimo rezultatai ir jų analizė	31
3.3. Socialinių paslaugų prieinamumas negalią turintiems benamiams asmenims Lietuvoje ir Ukrainoje: tyrimo rezultatai ir jų analizė	37
Išvados	51
Rekomendacijos	54
Literatūra	55
Summary	61
Priedai	94

Santrauka

Magistro darbo tema „Asmenų, turinčių negalią, benamystės (iš)gyvenimo patirtys: socialinių paslaugų prieinamumas Lietuvoje ir Ukrainoje“. Tyrimo objektas – socialinių paslaugų benamiams asmenims, turintiems negalią, prieinamumas Lietuvoje ir Ukrainoje. Tyrimo tikslas – išanalizuoti socialinių paslaugų benamiams asmenims, turintiems negalią, prieinamumą Lietuvoje ir Ukrainoje.

Tyrimo tikslui pasiekti buvo formuluojami tokie tyrimo uždaviniai: atskleisti asmenų, turinčių negalią, benamystės išgyvenimo patirtis Lietuvoje ir Ukrainoje; atskleisti potencialaus ir realizuoto socialinių paslaugų benamiams asmenims, turintiems negalią, prieinamumo ypatumus, Lietuvoje ir Ukrainoje; išanalizuoti socialinių paslaugų benamiams asmenims, turintiems negalią, prieinamumo prielaidas ir veiksnius Lietuvoje ir Ukrainoje.

Atliekant tyrimą naudojami šie mokslinio tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė; struktūruota apklausa raštu, naudojant atviro tipo klausimus; pusiau struktūruotas interviu; aprašomoji-interpretacinė analizė; kokybinė turinio analizė. Tyrimo dalyviai: iš viso Lietuvoje ir Ukrainoje vykdytuose tyrimuose dalyvavo 12 socialinių darbuotojų ir 8 benamiai asmenys, turintys negalią.

Pagrindinės tyrimo išvados: benamystę išgyvenantys asmenys yra praradę ryšius su artimaisiais, stokoja socialinių įgūdžių, nepriima savarankiškai sprendimų, turi žemą savivertę, yra pikti, smurtaujantys arba patys patyrę smurtą vaikystėje, nemotyvuoti ir pan. Benamių asmenų patiriama ryški socialinė atskirtis aktualizuoja socialinių paslaugų gavimo potencialumą. Tyrimas atskleidė labai platų asmenų kreipimosi dėl socialinių paslaugų turinio spektrą nuo pastogės suteikimo iki darbo susiradimo, nuo sąlygų sudarymo atlikti asmens higienos reikalus iki socialinių įgūdžių ugdymo paslaugų suteikimo. Prie sociokultūrinių socialinių paslaugų prieinamumo prielaidų akcentuojamas santykio su benamiu asmeniu kūrimas ir palaikymas, motyvavimo priemonių naudojimas, bendruomenės ir visuomenės požiūrio į benamius asmenis kaita. Organizacinių sąlygų kontekste socialinių paslaugų prieinamumas turi būti užtikrintas vystant bei stiprinant komandinį darbą tarp įvairių sričių specialistų, teikiant kompleksines paslaugas, organizuojant savivalbos grupių formavimąsi ir skatinant jų veikimą. Informacijos sklaidos kontekste pabrėžiama, kad turi būtų didinamas benamystę išgyvenančių asmenų supažindinimas ir informavimas apie tokių paslaugų, kurios tenkintų jų poreikius, egzistavimą. Socialinių paslaugų pasiekiamumas suprantamas kaip socialinių paslaugų benamystę išgyvenantiems asmenims pasiekiamumas kiekvienoje seniūnijoje, teikiant jiems tiek bendrąsias, tiek ir specialiąsias socialines paslaugas.

Esminiai žodžiai: benamystė, negalią turintis asmuo, socialinių paslaugų prieinamumas.

Įvadas

Problema ir tyrimo aktualumas. Benamystė opi ir vis didėjanti problema tiek užsienio šalyse (Azijos, Pietų ir Šiaurės Amerikos, Afrikos ir Europos žemynuose), tiek ir Lietuvoje¹. Mikėnė (2018) pabrėžia, kad egzistuoja benamystės apibrėžties problematika, apsunkinanti benamių statistikos skaičiavimą. Dapkūnaitės (2014) teigimu, benamystės formavimuisi ir vystymuisi gali turėti įtaką skurdo lygis visuomenėje, taip pat didėjanti infliacija, darbo vietų mažėjimas, priklausomybės, sveikatos problemos, taip pat įvairūs asmenybiniai bruožai, tokie kaip žema savivertė, motyvacijos trūkumas ir pan. Nors pasaulyje yra kovojama su šia problema, tačiau nėra vieningos nuomonės, kas galėtų sumažinti tokius plačius benamystės mastus visame pasaulyje. Kanopienė, Mikulionienė (2004) teigia, kad benamystė šiandien tapo vienu svarbiausių socialinės atskirties teorinio diskurso klausimų; pabrėžiami ne tik teisiniai, bet ir socialiniai, psichologiniai, ekonominiai ir demografiniai šios daugialypės problemos aspektai.

Ivanauskienės, Gončiarovos (2016) teigimu, daugelis valstybės vadovų ir įstatymų priėmėjų nesupranta problemos esmės, o tai sunkina benamystės fenomeno supratimą ir galimą problemos sprendimą. Reiškinio suvokimo problema galima dėl skirtingų benamystės reiškinių apibrėžčių. Kocai (2006) pažymi, kad benamystė – tai viena iš socialinės atskirties formų, į kurią patekę žmonės dažnai atsiduria už pilietinės visuomenės ribų; Ivanauskienė, Gončiarova (2016) kalba apie tai, kad benamystė gali būti suprantama kaip socialinė atskirtis, kuriai būdingos kitos problemos ir sunkumai. Tai priklausomybės ligos, negalia, patiriamas smurtas, gyvenimas globos namuose, prostitucija, skaudūs vaikystės išgyvenimai. Sadauskas (2008) pateikia gana siaurą benamystės reiškinių aiškinimą: asmenys, neturintys gyvenamosios vietos ir lėšų bent minimaliam būstui įsigyti arba išsinuomoti. FEANTSA² (pasiūlytas apibrėžimas, kuris benamiams priskiria žmones pagal šiuos aspektus: 1) Neturėjimas kur gyventi (neturi jokio tipo būsto, miega gatvėje); 2) Neturėjimas namų (turi, kur miegoti, tačiau laikinai – institucijose, nakvynės namuose, prieglaudose); 3) Gyvenimas nesaugiuose namuose (gyvena nesaugios nuomos sąlygomis, gresia iškeldinimas, patiria smurtą namuose); 4) Gyvenimas neadekvačiuose būstuose (gyvena vagonėliuose nelegaliuose kempinguose, netinkamuose gyvenimui būstuose, ypač perpildytuose būstuose) (Sikich, 2008).

¹ Europos komisijos 2018 metų duomenimis, pastaruosius dešimt metų Lietuvoje pastoviai didėjo benamių asmenų skaičius, o 2007-2015 metų laikotarpiu benamystės rodiklis pakilo net 32 proc. Žiūrėta internete (2019-09-10): <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?newsId=9103&langId=en&catId=89&furtherNews=yes&>

² Europos nacionalinių su benamiais dirbančių organizacijų federacija (*angl.* European Federation of National Organizations Working with the Homeless).

Kita apibrėžimų grupė benamystę vertina kaip individo pasirinkimą – individas tampa benamiu dėl savo asmenybės bruožų ir laisvo pasirinkimo. Kai kuriuose apibrėžimuose akcentuojama individo suteikiama subjektyvi reikšmė savo veiksams. Pvz., Australijos nacionalinė jaunimo koalicija aprūpinimui būstu benamystę apibrėžia kaip „jauno žmogaus suvokiamo kaip saugaus, tinkamo ir tenkinančio būsto neturėjimą“. Čia remiamasi prielaida, kad benamystės negalima suprasti ir apibrėžti neišsiaiškinus, ką žmonėms reiškia „namai“ (Tan, Forbes-Mewet, 2017).

Kocai (2006; 2012; 2017) pažymi, kad benamius galima apibūdinti šiais bruožais: visiškas skurdas, dėl blogos fizinės ar psichinės būklės dažnai pasitaikantis neįgalumas ir didelė psichologinė izoliacija, pasireiškianti silpnais ryšiais su kitais visuomenės nariais ar visišku jų neturėjimu. Analizuojant benamystės priežastis, jos trukmę lemiančius veiksnius, mastą, akcentuojamas benamystės reiškinių heterogeniškumas. Skirtingi benamių asmenų poreikiai skatina paslaugų teikėjus šią grupę diferencijuoti pagal amžių, lytį, šeimyninį statusą ir kitus socialinius parametrus.

Socialinio darbo profesija, įvairiais nacionaliniais ir tarptautiniais aktais siekiama apsaugoti žmogaus orumą, reglamentuoti ir teikti paslaugas, kurios leistų užtikrinti šią vertybę. FEANTSA organizacija (2010) skelbia, kad šiuolaikinėje Europoje niekas neturėtų būti priverstas miegoti gatvėje dėl to, kad neteikiamos aukštos kokybės paslaugos, kurios atitinka žmogaus poreikius, nepriimtina ir tai, kad žmonėms tenka patirti grėsmę savo sveikatai, saugumui ir ypač orumui. Lietuvoje laikino prieglobsčio paslaugas teikia nakvynės (laikinojo apgyvendinimo) namai. Socialinių paslaugų, susijusių su benamyste, reguliavimas ir teikimas leidžia kalbėti apie modernios valstybės vystymą, formuojant ir performuojant socialinių paslaugų teikimo modelį. Tačiau toks socialinės politikos reguliavimas, kai benamystės problemoms spręsti trūksta paslaugų, jos yra neprieinamos ir / ar netinkamai reglamentuojamos, kai asmenų, gyvenančių nakvynės namuose ir gatvėse, skaičius išlieka didelis, gali būti traktuojamas kaip neveiksmingas politikos priemonių ir paslaugų įgyvendinimas.

Tiek Lietuvoje, tiek ir užsienio šalyse atliekami benamystės fenomeno tyrimai leidžia gilintis į šio reiškinių ypatumus, benamių asmenų patirtis. Kanopienė, Mikulionienė (2004) analizavo pirmojo Lietuvoje vykdyto sociologinio tyrimo apie benamių gyvenimo sąlygas rezultatus, leidusius iškelti benamystės apibrėžties problematiką, ieškoti veiksmingų pagalbos būdų. Dapkūnaitė (2014) savo tyrime aktualizuoja skurdo sampratos svarbą ir gerovės problematiką. Benamystės problemą plačiai tyrinėja Kocai (2006, 2012, 2017) siekdama teoriškai pagrįsti benamystės sampratą, formas ir atsiradimo priežastis, išanalizuoti pagrindinius veiksnius, lemiančius atskirtį nuo visuomenės. Sadauskas (2008) taip pat gvildeno benamystės sampratą, analizavo benamių gyvenimo sąlygas, socialinės pagalbos teikimo benamiams būdus. Mikėnė (2018) savo tyrimą skyrė moterų benamystės

analizavimui, atskleidžiant benamystės priežastis, įtaką sveikatai, išgyvenimo strategijas ir benamėms teikiamos socialinės pagalbos formas. Tuo tarpu Ivanauskienė, Gončiarova (2016) atliktame tyrime dėmesį skyrė benamių vyrų išgyvenimo patirčių analizavimui. Indriliūnaitė (2014; 2016) aktualizuoja benamių išgyventą unikalią patirtį, kurią formuoja įvairūs socialiniai, kultūriniai, politiniai kontekstai ir aplinkybės, bei analizuoja nakvynės namų gyventojų ir socialinių paslaugų įstaigų darbuotojų požiūrį į į(si)traukimą į socialinių paslaugų sistemą. Socialinių paslaugų prieinamumo tyrimai atliekami, sutelkiant dėmesį į konkrečią gyventojų (klientų) grupę, taip išskiriant tik tai socialinei grupei būdingus dalykus, arba išskiriant konkretų teritorinį vienetą: Tamutienė, Naujanienė (2013) analizavo socialinių paslaugų senyvo amžiaus asmenims prieinamumo namuose aspektus, Brazienė, Merkys (2012) savo tyrime dėmesį skyrė jaunimo ir jaunų suaugusiųjų socialinei atskirčiai ir socialinių paslaugų pasiekiamumui, Gudžinskienė, Kašėtienė (2009) tyrė socialinių paslaugų prieinamumą kaimiškiose seniūnijose.

Užsienio šalių tyrėjai aktualizuoja benamystės sampratos problematiką (Carpentier, Doudaki, 2019), benamystės atsiradimo priežastis (Tan, Forbes-Mewet, 2017), globalią moterų benamystę kaip daugialypę problemą (Sikich, 2008) bei priklausomybę sukeliantį elgesį benamių tarpe (Sharman, Dreyer, Clark, Bowden-Jones, 2016).

Šiandien socialinė pagalba benamiams asmenims, turintiems negalią yra nepakankamai veiksminga, mažai įgyvendinama įvairių priemonių, siekiant užtikrinti benamių socialinį saugumą ir gerovę. Tyrimų, nukreiptų į benamių socialinių paslaugų poreikių bei prieinamumą, stokojama ne tik Lietuvoje, bet ir užsienio šalyse. Šiame tyrime benamystė nagrinėjama kaip socialinis reiškinys, nurodant ją lemiančias priežastis, apibrėžiant vystymosi fazes, socialinius benamių ryšius, teikiamas įstatymų bei kitų teisės aktų numatytas socialines paslaugas benamiams bei socialinių paslaugų prieinamumą benamiams asmenims, turintiems negalią.

Tyrimo problema magistro darbe konkretizuojama šiais probleminiais klausimais:

1. Kokios yra asmenų, turinčių negalią, benamystės (iš)gyvenimo patirtys Lietuvoje ir Ukrainoje?
2. Kokia yra potencialaus ir realizuoto socialinių paslaugų benamiams asmenims, turintiems negalią, prieinamumo raiška Lietuvoje ir Ukrainoje?
3. Kokios yra socialinių paslaugų benamiams asmenims, turintiems negalią, prieinamumo prielaidos Lietuvoje ir Ukrainoje?
4. Kokie yra socialinių paslaugų benamiams asmenims, turintiems negalią, prieinamumo veiksniai Lietuvoje ir Ukrainoje?

Tyrimo objektas – socialinių paslaugų benamiams asmenims, turintiems negalią, prieinamumas Lietuvoje ir Ukrainoje.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti socialinių paslaugų benamiams asmenims, turintiems negalią, prieinamumą Lietuvoje ir Ukrainoje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Taikant teorinę mokslinių šaltinių analizę, atskleisti benamystę kaip socialinį reiškinį bei teorinius socialinių paslaugų prieinamumo benamiams asmenims, turintiems negalią, aspektus.
2. Atskleisti asmenų, turinčių negalią, benamystės išgyvenimo patirtis Lietuvoje ir Ukrainoje.
3. Atskleisti potencialaus ir realizuoto socialinių paslaugų benamiams asmenims, turintiems negalią, prieinamumo ypatumus Lietuvoje ir Ukrainoje.
4. Išanalizuoti socialinių paslaugų benamiams asmenims, turintiems negalią, prieinamumo prielaidas ir veiksnius Lietuvoje ir Ukrainoje.
5. Remiantis kokybinio tyrimo rezultatais, parengti praktines rekomendacijas socialines paslaugas benamiams asmenims, turintiems negalią, teikiančioms įstaigoms dėl paslaugų prieinamumo didinimo.

Tyrimo metodai. Atliekant tyrimą naudojami šie mokslinio tyrimo metodai:

1. Mokslinės literatūros analizė
2. Struktūruota apklausa raštu, naudojant atviro tipo klausimus
3. Pusiaus struktūruotas interviu
4. Aprašomoji-interpretacinė analizė
5. Kokybinė turinio analizė

Tyrimo dalyviai. Siekiant išanalizuoti socialinių paslaugų benamiams asmenims, turintiems negalią, socialinių paslaugų prieinamumą Lietuvoje ir Ukrainoje, iš viso tyrime dalyvavo 12 socialinių darbuotojų ir 8 benamiai asmenys, turintys negalią. Lietuvoje buvo apklausta 11 socialinių darbuotojų, teikiančių socialines paslaugas benamiams asmenims, turintiems negalią, ir 6 benamiai asmenys, turintys negalią; Ukrainoje – 1 su benamiais asmenimis dirbantis socialinis darbuotojas ir 2 benamiai asmenys, turintys negalią.

1. BENAMYSTĖ KAIP VALSTYBĖS IR INDIVIDO SANTYKIŲ (NE)DERMĖS PROBLEMA

1.1 Benamystės samprata ir fenomenas skirtingais visuomeninių santykių raidos etapais

Pakankamai dažnai visuomenė vyrauja neigiamos benamystės asociacijos, kurios siejamos su elgetavimu, skurdžiomis gyvenimo sąlygomis, socialine atskirtimi, priklausomybėmis, įvairiomis ligomis. Dažnai tiesiog žinomas benamystės faktas, tačiau neanalizuojama to samprata, nežinoma istorija, esminiai bruožai, kurie skatino formavimąsi ir tokį spartų augimą. Kiekviena valstybė turi savo istoriją, kur atsiskleidžia benamystės kaip fenomeno kaita ir visuomenės požiūris įvairių periodų kontekste.

Žvelgiant į Lietuvos benamystės raidą, pasak Sadausko (2008), iki nepriklausomybės atkūrimo mažai kalbėta, apie šią problemą, buvo bandoma ignoruoti, tarytum nebūtų, o benamiams ne tik kad pagalba neteikiama, bet ir remiantis baudžiamuoju kodeksu skiriami įvairūs apribojimai, bandant izoliuoti nuo visuomenės. Kavaliauskienės ir Prasčieniūtės (2012) teigimu, tik po 1990 m. nepriklausomybės atkūrimo imta kalbėti apie benamystę. Autorių teigimu, tai lėmė ekonominiai faktoriai. Pasak Ivanauskienės ir Gončiarovos (2016), benamystė išryškėjo 2001 metais vykdant pirmąjį gyventojų surašymą, kuris oficialiai suformavo benamystės apibrėžimą, valstybės bei visuomenės požiūrį. Atsiradus šiems duomenims benamiai valstybėje buvo įvardijami kaip „asmenys, neturintys nuolatinės gyvenamosios vietos ir lėšų bent minimaliam būstui išsinuomoti ar nusipirkti“ (Sadauskas, 2008). Nors problema buvo gana aiški, tačiau, pasak Sadausko (2008), siejama su būsto neturėjimu, o daugelis visuomenės narių manydavo, kad benamiai, tai asmenys, kuriems trūksta socialinių įgūdžių, yra priklausomi nuo alkoholio, elgetauja, miega gatvėje, sąvartynuose, siekia būti išlaikomi kitų. Dauguma šią nuomonę susidarydavo iš pavienių žinomų situacijų, taip pat įtakos turėjo ir valstybės problemos maskavimas.

Pokytis įvyko 2004 metais Lietuvai tapus ES dalimi, tuomet benamystės sąvoka pateikiama iš ES tipologijos (2004), kur benamiai asmenys įvardijami kaip gyvenantys laikino apgyvendinimo namuose, nakvynės namuose, gatvėje, sąvartynuose ir kitose vietose. Po šio apibrėžimo pradedama jiems skirti daugiau dėmesio, orientuojamasi į mažas pajamas turinčius asmenis, tačiau tai neužkirto kelio benamystės didėjimui iki šių dienų. Pasak Kavaliauskienės ir Prasčieniūtės (2012), nors yra imtasi įvairių priemonių ir ES strategijų įgyvendinimo, tai neužkerta kelio benamystės masto spartėjimui ir vis didėjančiai šių asmenų socialiniai atskirčiai.

Pasak Indriliūnaitės (2016), Lietuvoje socialinis darbas yra pakankamai nauja sfera, kuri vystosi sparčiai, tačiau nėra pakankamai išsivysčiusi, kaip kitose šalyse Benamiams asmenims socialinė

pagalba yra teikiama, vadovaujantis Socialinių paslaugų įstatymu (2006). Ją teikia socialiniai darbuotojai ir kiti specialistai, kurie siekia, kuo efektyvesnio pokyčio asmenų gyvenime. Pasak Sadausko (2008), benamystės priėmimas ir pagalbos teikimas modernėja, tačiau ne taip efektyviai, kaip norėtusi. Lietuvos Respublikos gyvenamosios vietos deklaravimo įstatymo Nr. VIII-840 pataisose (2015) benamiais oficialiai laikomi asmenys „neturintis nuosavybės teise patalpos ar pastato ar kitos teisės naudotis tokia patalpa ar pastatu ir gyvenantis laikinojo apgyvendinimo įstaigose ar viešose vietose“. Pastebima, kad apibrėžimas kinta, tačiau, pasak Indriliūnaitės (2016), nepakankamai modernėja kaip kitose šalyse, kuriuose žvelgiama ne vien kaip į būsto neturėjimo problemą.

Kirilov (2016) teigimu, Rusijoje benamystė kaip problema formavosi 1964 metais, kai benamiai ir beglobiai vaikai buvo sinonimiškos sąvokos, kurios suformavo benamystės apibrėžimą. Tuomet valstybė numatydavo pagalbą be tėvų priežiūros likusiems vaikams, o tuo tarpu pilnamečiams jos neteikdavo. Autorius pastebi, kad dauguma tokių vaikų būdavo pasišalinę iš vaikų globos institucijų dėl poreikių netenkinančių sąlygų. Pasak Rinn (2010), 1995 metais šalyje benamystė apibrėžta tiksliau; numatoma, kad tai asmenys, gyvenantys gatvėje ir su savimi turintys visus daiktus 1995 metų Socialinių paslaugų federalinis įstatymas reglamentavo oficialų socialinį darbą su benamiais asmenimis, tačiau jis pradėjo vystytis maždaug 1996 metais. Socialinių darbuotojų veiklą organizuodavo Darbo ir socialinės plėtros ministerija, kuri numatydavo specifiką bei pagalbos galimybes, tačiau, autoriaus teigimu, benamiams pagalba būdavo minimali dėl situacijos nesupratimo ir vyraujančių stereotipų. Tuo laikotarpiu žmonės ne tik kad nesuprato benamystės problemos, tačiau tai buvo laikoma amoralumu, nesugebėjimu tvarkytis; buvo manoma, kad tai asmenys, kurie yra pavojingi. Pasak Kirilov (2016), nuo 2001 metų socialinio darbo plėtra ir palankesnė šalies ekonominė padėtis leido plėstis socialinių paslaugų ir pagalbos spektrui, darbuotojai benamiams skyrė didesnę dėmesį, spartėjo nevyriausybinių organizacijų kūrimasis, valstybė teikė didesnes išmokas, atsirado nakvynės namai ir kitos paslaugos, kurios užtikrintų palankesnes sąlygas, tačiau benamių skaičius išliko didelis. Socialinių ir ekonominių problemų sprendimo institutas (2003) pateikė benamystės apibrėžimą, nurodydami, kad tai asmenys, kurie neturi nuolatinės gyvenamosios vietos, nėra registruoti jokiam būste, gyvena nakvynės namuose, laiptinėse, parkuose ar kitose draudžiamose viešuose vietose. Pasak Rinn (2011), apibrėžimas nekito iki šių dienų, nors socialinių paslaugų spektras didėjo, tačiau visuomenės požiūris į benamius išliko stereotipinis, kuris susiformavo nuo ankstyvųjų laikų, manoma, kad tai neveiklūs norintys viską gauti be pastangų, vartojantys psichoaktyvias medžiagas, priklausomi asmenys.

Rosenheck (2012) teigimu, JAV benamystė pradėjo formuotis dar kolonijose, tačiau tuo periodu apie socialinį darbą kaip pagalbą pažeidžiamiems asmenims nebuvo kalbama. Tik 1857 metais

benamystė nustatyta kaip problema ir manyta, kad tai asmenys, kurie yra be namų ir neturi jokių išteklių pasirūpinti savimi. Tuomet pagalbą teikdavo ne valstybė, bet nevyriausybinių organizacijų, kurių viena pirmųjų buvo "Vakarų sriubos draugija". Šiuo laikotarpiu visuomenė siekė padėti skurdžiai gyvenantiems ir benamiams asmenims, stereotipų būdavo ganėtinai mažai, tačiau visuomenei kėlė nerimą toks benamių paplitimo mastas. 1984 metais pradėta dirbti su benamiais, kai Reagano administracija pripažino tai svarbia šalies problema. Nors konkretaus socialinio darbo nebuvo, tačiau tai prilygo jo pradžiai. Asmenys dirbdami atliko panašias funkcijas kaip socialiniai darbuotojai. Visuomenės požiūris, minėto autoriaus teigimu, sparčiai nekito, tačiau atsirado daugiau vyraujančių neigiamų stereotipų dėl siekimo būti išlaikomais. Pasak Reisch ir Andrews (2009), socialinio darbo vystymasis buvo ganėtinai spartus ir modernus, valstybė siekė padėti pažeidžiamiesiems asmenis, nuolat tobulinti darbuotojus, siekti pilnavertiško benamių poreikių patenkinimo. Socialinis darbas modernėjo, valstybės teikiama pagalba tapo efektyvesne, kito ir modernėjo benamystės samprata.

Nurio (2016) teigimu, Didžiojoje Britanijoje benamystės reiškinys vyravo įvairiais visuomeniniais periodais, bet tik 1740 metais susirūpinta šia problema, tačiau ir tuomet valstybė neskyrė jokių resursų jos sprendimui. Tuo laikotarpiu pradėjo formuotis nevyriausybinių organizacijų, kurios atkreipė valstybės dėmesį į esamą situaciją. 1985 metais Būsto įstatyme buvo pirmasis teisinis benamystės apibrėžimas bei numatyti prioritetai benamystės problemai spręsti. Įstatyme nurodoma, kad benamiai, tai asmenys, kurie nakvoja gatvėje ar apleistuose pastatuose, taip pat gyvena nepritekliuje. Pasak Shelter (2014), visuomenė šiuo periodu į šį reiškinį reagavo kaip į įprastą fenomeną. Tuo laikotarpiu plėtėsi ir formavosi kitos nevyriausybinių organizacijų, kurios siekdavo padėti šiems asmenims, taip pat valstybė jau užtikrindavo pagalbą su vis platėjančia įstatymine baze. Socialinis darbas su benamiais asmenimis kaip viena sudėtingiausių klientų grupių formavosi sparčiai po priimto įstatymo ir pateikto apibrėžimo. Valstybė teikė pagalbą, didėjo paslaugų spektras, į benamius buvo žiūrima kaip į socialiai pažeidžiamus asmenis. Park ir Oxon (2016) teigimu, 1998-2004 metais socialinio darbo plėtra įgavo pagreitį, paslaugų spektras buvo pakankamai didelis, socialinių būstų suteikimas išaugo, atsirado mobilios komandos, kurios užtikrindavo reikiamų paslaugų geresnį prieinamumą. Shelter (2014), pateikdama benamystės apibrėžimą, nurodo, kad tai asmenys, neturintys nuolatinės gyvenamosios vietos, miega automobiliuose, gyvena pigiuose viešbučiuose ar lauke.

1.2 Benamystės ištakos ir pasekmės: asmeninis ir socialinis kontekstas

Dauguma valstybių siekia užtikrinti pagalbą benamiams asmenims, tačiau benamystės fenomeno paplitimas nėra sustabdomas, o valstybių dėmesys orientuotas daugiau į padarinius, jų analizavimą bei pagalbos teikimą. Lietuvoje, atsižvelgiant į vis spartėjantį benamių asmenų skaičiaus augimą, ypatingai mažai nagrinėtas benamystės reiškiny, tačiau kitose šalyse mokslininkai kiek daugiau tyrinėjo ir aprašė benamystės priežastis, kurių analizavimas galėtų padėti atskleisti tinkamesnę pagalbą šiems asmenims. Įvairių valstybių mokslininkų išskiriamos benamystės priežastys yra pakankamai dažnai klasifikuojamos konkrečiai grupei, kaip vaikystės faktorių įtaka, moterų bei vyrų benamystės priežastys, taip pat LGBT, sveikatos sutrikimų turinčių asmenų, ypatingai psichikos bei bendrosios, kurios neatskiriamos tam tikra specifine kategorija.

EUSER (2014) atlikto tyrimo metu nustatė priežastis, lemiančias vaikų benamystės atsiradimą. Viena pirmųjų – socioekonominė – tai skurdo lygis, būsto šalyje trūkumas; išskiriamos ir psichosocialinės: kaip trauminės patirtys, smurtas šeimoje, taip pat tai, kad tėvai benamiai ir vaikai tai perima. MacCratic (2012) taip pat analizavo priežastis, lemiančias benamystę ir teigia, kad jos gali būti pradėję formuotis dar vaikystėje. Tyrime analizuojamas asmens gyvenimas iki tampant benamiu bei pabrėžiami veiksniai, kurie galėjo turėti tam įtakos. Kaip pagrindinis faktorius keliamas socialinis pažeidžiamumas, kuris gali būti jau atsiradęs vaikystėje, bet gerokai priklauso nuo asmens individualios charakteristikos ir gebėjimo prisitaikyti prie esamos situacijos. Šio autoriaus mintį papildė ir Tsertsvadze (2013) atlikta meta analizė, kuri nurodo vaikų galimybę tapti benamiais perimant pavyzdį iš tėvų. Tyrime nustatytas vaikų polinkis sekti tėvų pėdomis bei atkartoti benamio tapsmą. Gauti rezultatai parodo, kad atlikta meta analizė atskleidė ne tik tai, kad augant tokioje aplinkoje padidėja tikimybė pasirinkti tokį gyvenimo būdą, bet ir tai, kad vaikai, augdami su tėvais, turinčiais benamio statusą, gali patirti psichologinių problemų, kurios gali peraugti į negalią bei rizika tapti benamiais yra 26 proc., o tuo tarpu skurdžiai gyvenančių asmenų vaikams 10 proc. Šio tyrimo duomenys taip pat atskleidė ne tik, kad dėl skurdo ar tėvų benamystės vaikai gali tapti benamiais, bet ir vaiko raidoje gali atsirasti psichologinių problemų ar negalių. Hana (2016) taip pat analizavo vaikų benamystės priežastis ir nurodo, kad tai gali būti tėvų netektys, ekonominė šalies padėtis, taip pat poreikių nepatenkinimas vaikų globos institucijose, dėl ko vaikai palieka šias institucijas ir pasirenka gatvės gyvenimą.

Burcycka ir Cotter (2015) 2011-2015 metais atliktame tyrime analizavo moterų benamystės priežastis. Atlikus apklausas nakvynės / benamių namuose, nustatyta, kad 71 proc. moterų neturi namų

dėl patirto psichologinio arba fizinio smurto dažniausiai šeimoje, 29 proc. moterų kreipiasi dėl kitokių priežasčių: priklausomybės, ekonominės padėties ir kt. Įdomu pastebėti, kad iš 71 proc., patiriančių smurtą, kreipiasi pagalbos į teisėsaugą tik 11 proc., kitos moterys nutyli ir asmenys, naudoję vienokią ar kitokią prievartą prieš jas, lieka nenubausti.

Riabchuk, (2011) tyrimai atskleidžia vyrų benamystės priežastis. Nustatyta, kad pagrindinės tpsmui benamiu priežastys gali būti savivertės, fizinės jėgos, ištvermės trūkumas, valdžios nebuvimas bei hegemoninio vyriškumo trūkumas. Hegemoninis vyriškumas apibūdinamas kaip tam tikras vyro socialinis įsitvirtinimas, kuriuo lyg nusakoma, koks turi būti vyras. Tas įsitvirtinimas egzistuoja kiekvienoje visuomenėje. Šiam apibrėžimui yra iškeliami pagrindiniai reikalavimai, kurie apibūdina vyriškumą: heteroseksualumas, ekonominė nepriklausomybė, gebėjimas išlaikyti savo šeimą, fizinė galia, buvimas racionalių, žeidžiančių emocijų užslopinimas, dėmesys seksualinėms „pergalėms“ ir, svarbiausia, nedarymas to, kas suvokiama kaip moteriškoji asmens pusė.

Roux (2010) tai pat tyrinėjo vyrų benamystės priežastis. Vienomis pagrindinių benamystės atsiradimo priežasčių įvardijamos socioekonominės, psichosocialinės, sociopatologinės priežastys. Autoriaus teigimu, benamystė yra neatsiejama su istoriniu kontekstu, kai kurdavosi kolonijos, tai tartum Apartheido palikimas, todėl ir šiais laikais benamystė kitose valstybėse įvardijama kaip tam tikrų atskirų grupių formavimasis.

Tsertsvadze (2013) tyrimas atskleidžia benamystės priežastis ir nurodo, kad 33 proc. benamių yra su sunkiais psichikos sutrikimais bei, kad asmenims, turintiems nepagydomų psichikos sutrikimų / ligų, yra didesnė tikimybė tapti benamiais. Taip pat nustatyta, kad asmenys, turintys psichikos sutrikimų ir gydęsi medicinos įstaigoje bei ją palikę po gydymosi proceso, kurie neturi artimųjų, per šešis mėnesius nuo to laiko tapo benamiais.

Pasak Farrugia (2010) benamystę gali lemti psichosocialinės priežastys, kaip tinginystė, nenoras, motyvacijos stoka, dėl kurių asmenys tampa benamiais; pasak autoriaus, benamiai dažniausiai apibrėžiami kaip tingūs asmenys, kurie nesiekia integruotis į darbo rinką bei tai jiems neatrodo malonu ir patenkinama. Jie yra labiau akcentuojami kaip prisitaikantys žmonės, žinoma, to paties autoriaus atlikti tyrimai išskiria socioekonominės, psichopatologinės ir sociokultūrinės benamystės atsiradimo priežastis. Sadauskas (2008) taip pat išskiria dvi plačiai aiškinančias priežastis, tokias kaip socioekonominės, kurias sudaro mažos pajamos, nedarbas, skurdas, ir psichosocialinės – asmeniniai gebėjimai ir negebėjimai, pažeidžiamumas, nedoras elgesys. Taip pat autorius pastebi, kad socioekonominės ir psichosocialinės priežastys gali būti tiesiog faktorių sąveika, kur tam tikri asmeniniai veiksniai gali būti jau anksčiau susiformavę ir socioekonominės priežastys, atsiradusios

netinkamu metu, gali vienaip ar kitaip paveikti asmenis benamystei. Hana (2016) priežastys nagrinėtos pakankamai nemažai ir gautais rezultatais aptariamos socioekonominės, tokios kaip nedarbas, sunkios gyvenimo sąlygos, mažos išmokos, turto praradimas, psichosocialinės, tokios kaip įvairios psichinės ligos, sutrikimai, atsakomybės neprisirišimas, stresas, šeimos problemos, motyvacijos stoka, vilties praradimas, bei psichopatologinės - tai įvairios ligos, kaip tuberkuliozė, ŽIV, AIDS. Sociokultūrinėms priskiriamas ir nepriėmimas išskirtinumą turinčių asmenų, kaip negalią turinčių, kitos lytinės pakraipos, grįžusių iš įkalinamo įstaigos ir kita.

Analizuojant benamystės pasekmes įvairių autorių nuomonės yra gana vieningos, tačiau dažniausiai viena kitą papildančios, vėlgi tai priklauso nuo pačio asmens psichologinės būsenos, fizinės sveikatos bei kitokio pažeidžiamumo. Pasak OSW (2007) vienomis pirmųjų benamystės pasekmėmis galima išskirti į sveikatos ir asmenines / psichologines sritis patenkančias pasekmes. Išskiriamos šios pagrindinės sveikatos problemos, kylančios dėl benamystės: širdies ir kvėpavimo takų ligos, tuberkuliozė, miego trūkumas, psichinės ligos, priklausomybės, ŽIV/AIDS, mirtingumas. Asmeninėms ir psichologinėms pasekmėms priskiriamas savigarbos trūkumas, noro rūpintis savimi praradimas, elgesio problemos, noras svaigintis, smurto prieš save pavojus. Pasak Konelo (2017), kuris tyrinėjo benamystės poveikį asmeniui, išskiriama socialinė atskirtis kaip didžiulė pasekmė. Dauguma asmenų praranda ryšį ir bendravimą su buvusiais artimais asmenimis, draugų ratu, pažįstamais, ko pasekoje atsiranda stiprios psichologinės problemos.

Kaip pažymi Nacionalinis benamystės ir skurdo teisės centras (2016), benamiai susiduria su didesne tikimybe būti užpultiems bei vaikų paėmimu, jei tėvai yra benamiai. Vaikams benamystės pasekmes išskiria tokias kaip: išsilavinimo stoka ir sveikatos problemos, kai tuo tarpu suaugusiems asmenims išskiria didesnę diabeto galimybę, galūnių opas.

1.3 Teisiniai ir socialiniai benamystės reiškinių aspektai

Analizuojant benamių asmenų teisinius ir socialinius aspektus būtina pastebėti, kad ir kokia yra asmens situacija, jis yra lygiavertis tos šalies pilietis, kuris turi teises bei pareigas, gali naudotis teikiama pagalba ir paslaugomis, kurios padėtų gyventi pilnavertiškesnį gyvenimą, suteiktų tinkamesnes sąlygas, užtikrinančias orų gyvenimą atsidūrus sunkioje gyvenimiškoje situacijoje.

LR Konstitucijoje 21 straipsnis skelbia, kad kiekvieno „žmogaus orumą gina įstatymas“, 29 straipsnis teigia „žmogaus teisių negalima varžyti, dėl socialinės padėties“. Nesvarbu kokioje padėtyje asmuo yra tuo metu, bet jo prigimtinių teisių negali niekas varžyti ir orumas bei poreikių patenkinimas

turi būti išsaugotas. Taip pat žmogaus teises skelbia ir Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948), nurodydama, kad „visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis“. Šios deklaracijos 22 straipsnis taip pat reglamentuoja, kad „kiekvienas visuomenės narys turi teisę į socialinę apsaugą ir teisę, kad būtų įgyvendinamos jo orumui ir laisvam asmenybės vystymuisi būtinos ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės.“, 25 straipsnis nurodo, kad „kiekvienas turi teisę į sveikatai ir pakankamą gyvenimo lygį, įskaitant būstą ir sveikatos priežiūrą bei būtinas socialines paslaugas“. Ši deklaracija skelbia idealą, kurio turėtų siekti visos šalys, sukurdamos savo piliečiams orias ir tinkamas sąlygas, skatindamos pagarbą žmonėms ir jų teisėms, kad būtų visuotiškai pripažįstamos valstybiniu lygmeniu ir užtikrinamas tinkamas jų veiksmingas įgyvendinimas ir pagalbos suteikimas asmeniui.

Lietuvoje benamiu teisiškai nuo Gyvenamosios vietos deklaravimo įstatymo pakeitimo (2015) yra laikomas toks asmuo, kuris yra „neturintis nuosavybės teise patalpos ar pastato ar kitos teisės naudotis tokia patalpa ar pastatu ir gyvenantis laikinojo apgyvendinimo įstaigose ar viešose vietose“. Taip pat įstatymo pataisoje nurodoma, kad į gyvenamosios vietos neturinčių asmenų apskaitą, jeigu jie nėra deklaravę gyvenamosios vietos, gali būti įtraukiami asmenys, kurie gyvena vaikų globos institucijose ar šeimynose, yra sulaukę pilnametystės ir palieka globos instituciją, tačiau gali būti įtraukiami ne ilgesniam nei 6 mėn. laikotarpiui, taip pat gali būti įtraukiami asmenys, kuriems yra paskirtos teismo nutartimi stacionaraus stebėjimo specialiose įstaigose sąlygos, bei asmenims, kurie atlieka bausmę tardymo izoliatoriuje ar pataisos namuose, tačiau ne ilgesniam nei buvimo laikotarpiui.

Benamiai dažniausiai skiriami į ilgalaikius ir trumpalaikius, tačiau autoriai suklasifikuoja pagal laikotarpį, kiek asmuo turi šį statusą. Kocai (2008) išskiria penkias benamystės laikotarpio fazes ir joms būdingus bruožus. Pirmoji – pradinė, kurios laikotarpis ne ilgesnis negu 2 metai. Tuomet, autorės teigimu, asmenys dar ieško alternatyvų būstui, apsistoja pas draugus, gimines, tačiau nakvynės namuose mažai šių asmenų. Įspėjamajam laikotarpiui priskiria 2-4 metų laikotarpį, kuriame asmuo dar savęs nepripažįsta benamiu, miega nakvynės namuose, laiptinėse, pas pažįstamus. Šiame etape pradeda formotis benamiui asmeniui būdingi įpročiai, kaip gyvenamosios vietos slėpimas, nebendravimas su artimaisiais, daugiau laiko praleidžiama su kitais benamiais, tačiau tiki, kad gali pakeisti gyvenimo būdą ir grįžti į įprastinį gyvenimą. Adaptaciniam periodui skiriami 4-6 metai, tuomet asmuo jau dažniausia pripažįsta save kaip benamį, žino palankias vietas, kur gali gauti įvairių daiktų, priemonių ir reikalingo maisto. Autorės teigimu, šis periodas vienas sunkesnių, nes be intervencijos ir pagalbos asmuo turi labai mažai galimybių pats pakeisti situaciją. Sekantis laikotarpis išskiriamas kaip chroniškas, trunkantis 6-10 metų. Šiame periode asmuo jau visiškai nutraukęs ryšius su buvusia aplinka ir artimaisiais, o bendrauja su tokio pat likimo žmonėmis. Šiame periode asmuo tvarkosi, kaip pats

supranta, dažniausiai dirba atsitiktinius darbus, kad turėtų bent minimaliai lėšų, piktnaudžiauja įvairiomis kenksmingomis medžiagomis, turi sveikatos problemų. Sudėtingiausias laikotarpis yra ilgalaikis, kuris trunka daugiau negu 10 metų, ir pats asmuo jau nebenori ir neketina keisti savo gyvenimo būdo, jį tenkina esama situacija, neturi pakankamai įgūdžių bendrauti. Autorės teigimu, tokiam laikotarpyje be specializuotos kompleksinės pagalbos neįmanoma grįžti į pilnavertį gyvenimą.

Petružytė (2009) kvalifikuoja benamius pagal gyvenamą vietą ir išskiria nakvynės namų, sąvartynų, gatvės benamius ir benamius vaikus. Nakvynės namų benamiais yra laikomi ite asmenys, kurie bent minimaliai rūpinasi higiena, rengiasi švariai, susitvarko, bet, pasak autorės, tai skatina daryti nakvynės namų taisyklės. Sąvartynų benamiais laikomi tokie, kurie stengiasi rasti maisto ar kitų reikalingų daiktų sąvartynuose, jie laikomi pačio žemiausio socialinio rango atstovais. Gatvės benamius autorė apibūdina kaip pakankamai agresyvius, miegančius laiptinėse ar viešose vietose, dažnai mieste prašančius pinigų ir prisikabinėjančių prie žmonių. Benamius vaikus apibūdina kaip neturinčius galimybės pasirinkti, nes tokį gyvenimą parenka tėvai. Nors kiti autoriai nebeišskiria vaikų benamių, nes esą jiems gyvenamą vietą užtikrina valstybė vaikų globos institucijose ir tokiems vaikams yra galimybės gyventi kitokį gyvenimą nei tėvai. Nors abiejų autorių išskyrimai skiriasi, tačiau turi pakankamai daug bendrumo. Iš visų benamystės laikotarpių galima pastebėti, kad pagalbos svarba priklauso nuo benamystės laiko ir susiformavusių atitinkamų įgūdžių, nuostatų, motyvacijos, elgesio normų, gyvenimo būdo priėmimo. Kocai (2018) teigimu, geriausia socialinės intervencija yra dar kai asmuo tik tampa benamiu ir tuomet didesnė tikimybė, kad gyvenimas atsistatys į buvusias vėžes.

LR piliečiams, kurie yra įstatymiškai pripažinti benamiais, pagal 2006 metų įsakymą dėl socialinių paslaugų katalogo patvirtinimo Nr. A1-93 yra teikiamos socialinės paslaugos ir socialinė parama. Socialinės paslaugos skirstomos į bendrąsias ir specialiąsias. Bendrosioms paslaugoms priskiriamos tokios, kaip informavimo, konsultavimo, tarpininkavimo, atstovavimo, maisto organizavimo, aprūpinimo būtiniausiais drabužiais bei avalyne ir kitos priskiriamos bendrosioms paslaugoms. Specialiosios paslaugos teikiamos tokios, kaip laikinas apnakvyndinimas, apgyvendinimas savarankiško gyvenimo namuose, socialinių įgūdžių ugdymas ir palaikymas. Teisę į savarankiško gyvenimo namus galimybę patekti turi sulaukę pensijinio amžiaus arba turintys negalią benamiai asmenys, kuriems nėra nustatytas nuolatinės arba intensyvios priežiūros poreikis. Šioje įstaigoje siekiama suteikti namų aplinką, teikiant socialines paslaugas, kurios palengvintų asmenų gyvenimą. Taip pat asmuo, kurie neturi nuolatinės gyvenamosios vietos ir atitinka LR paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti įstatyme (2014) numatytus kriterijus, gali pretenduoti socialiniam būstui įsigyti ar išsinuomoti su valstybės teikiama pagalba. Deja, bet ši teikiama valstybės pagalba nevisada prieinama

pakankamai greitai, nes, pasak Šepikaitės (2017), socialiniam būstui įsigyti ar išsinuomoti yra didelės eilės, kurių periodas gali tęstis net keletą metų, o laukiančiųjų eilėje yra daug, prioritetas teikiamas daugiavaikėms šeimoms.

Socialinė parama benamiams asmenims skiriama, vadovaujantis Socialinės paramos įstatymu (2003), ją teikia ir organizuoja atitinkami miesto socialinių paslaugų skyriai. Taip pat, vadovaudamosios 2 straipsniu, savivaldybės skiria papildomas išmokas asmenims, praradusiems būstą dėl stichinių nelaimių, tokių kaip gaisras ir pan., ir kurios siekia nuo 4 iki 48 BSI, tačiau, pasak Šepikaitės (2017), šios išmokos negali padėti pilnai atstatyti būsto, ko pasekoje šiems žmonėms toliau reikalinga socialinė pagalba ir paslaugos.

Apibendrinat galima teigti, kad benamystės samprata priklauso nuo valstybės požiūrio į egzistuojančią problemą bei į galimybę vienaip arba kitaip ją spręsti. Lietuva benamystės problemą daugiau supranta kaip būsto neturėjimą ir gyvenimą nakvynės namuose, o tuo tarpu kitos modernios šalys į tai žvelgia ne tik kaip į būsto neturėjimo problemą, tačiau ir prastas gyvenimo vietos sąlygas ar skurdą. Benamystės priežastimis dažniausiai įvardijamos socioekonominės, psichosocialinės, psichopataloginės bei sociokultūrinės. Benamiai asmenys dažniausiai skirstomi į gatvės arba nakvynės namų bei pagal benamystės laikotarpio trukmę. Teisiniame kontekste benamiai asmenys turi nemažai teisių bei pagalbos galimybių, tačiau kiekviena valstybė susiduria su šių teisių ir galimybių užtikrinimu.

2. BENAMYSTĖS KAIP SOCIALINĖS ATSKIRTIES KINTANČIOJE VISUOMENĖJE PASEKMĖS IR SOCIALINIO DARBO SU ŠIA GRUPE PERSPEKTYVOS

2.1 Benamystės kaip socialinės atskirties formos esminiai bruožai ir poveikis asmeniniam ir visuomeniniam kontekstui

Pakankamai dažnai nesusimąstoma apie socialinę atskirtį kaip problemą, kuri tam tikrą visuomenės žmonių grupę atskiria nuo kitos. Benamiai jau pakankamai nuo senų laikų yra atriboti nuo visuomeninio gyvenimo, kuris žmogui yra labai svarbus. Žinoma, priklauso, koks pačio asmens poreikis bendrauti ir būti visuomenės dalimi, tačiau kiekvienam iš esmės svarbi saviraiška, bendravimas ir kiti aspektai, kurie esant šiai atskirčiai yra nepatenkinami, tuomet atskirtis darosi vis didesnė ir padaroma žala didesnė.

Benamystė yra išskiriama kaip tam tikra socialinės atskirties forma. Barry (1998) pateikė vieną pirmųjų apibrėžimų, kad socialinė atskirtis yra tuomet, kai asmenų negalima priskirti jokiai socialinei grupei. Socialinė atskirtis, pasak Sadausko (2008), yra vertinama pagal 1998 metų Lietuvos valstybės suformuotus kriterijus: politinius, socialinius-ekonominius, bei kultūrinius- psichologinius. Politinis kriterijus apima socialinių bei ekonominių teisių apribojimą. Socialiniai-ekonominiai skatina bedarystę, asmenys gauna mažas pajamas. Kultūriniai-psichologiniai išskiria diskriminaciją, kultūros stoką.

Socialinės atskirties sąvoka, pasak Mikulionienės (2005), pirmieji aptarė Šaulauskas (2000) ir Luobikienė (2004), kurių manymu, tai visuomenės narių išstūmimas, kurie nepritampa prie suformuotų visuomeninių normų, o jos gali atsirasti, dėl įvairių priežasčių, tokių kaip skurdas, asmeninės savybės, priklausomybės, ligos ir kiti faktoriai. Kiti autoriai taip pat išskiria socialinės atskirties sąvokas, tačiau mintys lieka sinonimiškos. Pasak Sadausko (2008), žmogui esant sudėtingoje situacijoje, tokioje kaip benamio, ir taip yra sunku susitaikyti su esamu pokyčiu dėl pasikeitusių gyvenimo sąlygų, šeimyninių aplinkybių ir kitų faktorių, kurie turėjo įtaką pokyčiui, o visuomenės išstūmimas kaip nereikalingo tik dar labiau gali pakenkti ir pagilinti savivertės mažėjimą, kuris vienos iš socialinės atskirties formų benamių ir taip yra žemas, o jo mažėjimas gali žmogų pastūmėti į dar sudėtingesnę psichologinę būseną ir sukelti sunkesnių pasekmių.

Sadausko (2008) teigimu, socialinę atskirtį patiriantis žmogus susiduria su socialiniu išstūmimu, o tai padidina psichologinį jautrumą, kuris gali įtakoti įvairius psichinius sutrikimus, jų spartesni progresavimą ir sudėtingesnę gydymą. Straaten, Rodenburg ir kt. (2018) studijos atliktas

tyrimas tik patvirtina pastarojo autoriaus mintis gautais rezultatais. Pasak rezultatų, patyrus socialinę atskirtį ir nesulaukus tinkamos pagalbos bei jaučiant bendravimo trūkumą, daugiau nei pusei asmenų pasireiškė stiprios depresijos požymiai, šiek tiek mažesnei daliai lengvesnės formos depresija, o likusiai daliai sutriko nervų sistemos veikla ir teko gydyti stacionarizuojant. Būtina pastebėti, kad tyrime orientuotasi į atvejus, kuriems pasireiškė psichologinis poveikis ir žmogaus sveikatos pokytis gana aiškus. Autoriai taip pat išskiria ir galimas fizinės sveikatos problemas, kaip aukštas AKS, kurį gali sukelti stresinės situacijos, širdies sutrikimai, virškinimo sutrikimai, galūnių tirpimai ir kiti padariniai, kuriuos įtakoja trumpalaikė ir ilgalaikė stresinė būseną.

Socialinė atskirtis paveikia ne tik pačius atskirtus asmenis, tačiau ir pačią visuomenę, nes yra susidaromos stereotipinės nuomonės, dėl kurių visuomenės nariais stengiasi nebendrauti su jais. Pasak Eval (2017), socialinėje atskirtyje atsidūrę žmonės dėl vienokių ar kitokių aplinkybių turi turėti galimybę patenkinti įvairius poreikius, ne tik fiziologinius, tačiau ir psichokultūrinius, kurie yra labai svarbūs asmens psichologinei būsenai. Baltijos tyrimų (2014) atlikta sociologinė apklausa parodė, kad visuomenė netoleruoja socialinėje atskirtyje atsidūrusių asmenų ir siekia išlaikyti kuo didesnę atstumą. Tyrime nustatyta, kad 60 proc. apklaustųjų nenori gyventi netoliese asmenų, kurie yra atlikę bausmę įkalinimo įstaigose, ir 44 proc. nedirbtų su šiais asmenimis. Taip pat visuomenė ypatingi neigiamai žiūri į asmeninį su psichikos negalia, šalia jų nenorėtų gyventi 50 proc. respondentų, o net 54 proc. išvis nenorėtų bendrauti. Šioje apklausoje tai pat yra nustatyta visuomenės nuomonė apie socialinę atskirtį, kuri pasidalina į tris grupes: vieni mano, kad ją lemia nedarbas, pažinčių trūkumas, motyvacijos stoka, kiti mano, kad tai lemia darbdavių išnaudojimas, skurdas, savirealizacijos galimybių nebūvimas, tarpasmeninio bendravimo trūkumas, o likusiųjų nuomone, tai kiekvieno socialinėje atskirtyje esančio asmens pasirinkimas ir tingumo požymis.

Nors atlikti tyrimai rodo, kad visuomenė vengia socialinėje atsidūrusių asmenų, tačiau Bosilov (2015) teigimu, tai tik pablogina esamą situaciją, nes kiti asmenys stengiasi integruotis, atkurti socialinius ryšius, susikurti palankesnes gyvenimo sąlygas ir dauguma benamių susiduria su problemomis dėl esančios nepalankios visuomenės nuomonės ir atsiribojimo. Autoriaus nuomone, išgyvenus socialinę atskirtį ypatingai svarbu asmenims yra motyvavimas, paskatinimas, priėmimas, tikėjimas, kad asmuo gali gyventi pilnavertį socialinį gyvenimą ir neparodymas neigimo nusistatymo, nes žmogui ir taip tas periodas sunkus, o atsirandantys sunkumai gali pastūmėti ne tik nebesiekti užsibrėžtų tikslų, bet ir padaryti situaciją sudėtingesnę. Pasak Sadausko (2008), asmenys, siekę integruotis ir sulaukę stipraus nusivylimo, gali prarasti gyvenimo tikslą ir tuomet yra mažesnė tikimybė, kad vėl bandys siekti tikslų.

Fall (2014) taip pat nagrinėjo benamiams asmenims būdingus bruožus ir savybes. Atlikto tyrimo metu išaiškėjo, kad benamiai asmenys pakankamai dažnai pasižymi jau minėta savybe, tokia kaip tingumas, tačiau autorius iškelia vieną esminę to priežastį – motyvacijos trūkumą. Fall (2014) teigimu, benamiai asmenys pasižymi ne tik ta savybe, tačiau ir kitomis, tokiomis kaip žema savivertė, sirgimas įvairiomis ligomis, ypatingai pabrėžiamos psichikos negalios, nesilaikymas tam tikrų elgesio ir higienos normų, socialinių įgūdžių stoka.

2.2 Socialinė intervencija, pagalba ir perspektyvos benamystės kontekste

Socialiai pažeidžiamiesiems asmenims būtina padėti, tačiau, kad pagalba būtų efektyvi reikia ją suteikti tinkamiausiu metu ir tokią, kuri tuo metu yra būtina. Skirtingais benamystės periodais pagalbos reikalingumas skiriasi nuo pačio asmens siekimo, supratimo, tolimesnių veiksmų numatymo, esamos būsenos, motyvacijos priimti specialistų teikiamą pagalbą.

Socialinių paslaugų kataloge (2006) reglamentuojamos paslaugos benamiams asmenims ir socialinis darbuotojas jas teikia atitinkamoje įstaigoje. Sadausko (2008) teigimu, benamiams pagalba dažniausiai organizuoja nakvynės namai, kurių prioritetinis tikslas – suteikti trumpalaikę socialinę globą ir socialinę pagalbą, siekiant padėti įveikti iškilusius sunkumus. Socialinis darbuotojas, dirbdamas nakvynės namuose, teikia įvairiapusę socialinę pagalbą nepriklausomai nuo benamystės laikotarpio, tačiau į tai būtinai atsižvelgdamas. Mikulionienės, Kanopienės (2015) teigimu, dirbant su šia klientų grupe ypatingai svarbu lakyti visų socialiniam darbui reikalingų žinių ir įgūdžių, nes šiems asmenims iškyla įvairiausių problemų, į kurias reikia reaguoti greitai ir būti pasirengus įvairiems netikėtumams. Sadausko (2014) manymu, pagrindinės socialinio darbuotojo užduotys yra įvertinti kliento padėtį, suteikti emocinę pagalbą, motyvuoti, tarpininkauti ir atstovauti, konsultuoti, skatinti įgūdžių ugdymą ir atstatymą, siekti asmens integravimo. Kasnauskienės ir Račkauskienė (2016) teigimu, ne visada tai yra prieinama, nors katalogas ir numato socialines paslaugas, tačiau Lietuvoje nėra pakankamų sąlygų pilnavertiškai pagalbai, nes nakvynės namuose nors ir dirba specialistai, tačiau jie vieni negali visko atlikti, dažniausia reikia psichologų, šiek tiek rečiau medikų, o šių specialistų pagalba ne visada yra pakankamai greitai prieinama, tuo tarpu socialinių būstų, kurių siekia žmonės eilės tokios didelės, kad nežinia ar kitiems pavyks jį gauti, o nakvynės namuose laikas ribotas, per kurį asmenys ne visada geba susitvarkyti gyvenimą.

Socialinė pagalba benamiams asmenims apima gana platų spektrą, tačiau keletas autorių išskiria intervencijas pagal asmenų benamystės laikotarpį. Sadausko (2008) teigimu, pats efektyviausias

socialinis darbas būna tuomet, kai asmuo tampa benamiu ir įgūdžiai, vertybės, supratimas ir visa kita nėra pasikeitę; tame laikotarpyje ir pats asmuo deda pastangas, tad, autoriaus nuomone, užtenka pakankamai minimalios pagalbos, tokios kaip konsultavimas, nukreipimas, aprūpinimas tam tikrais daiktais bei reikalinga finansinė parama. Sudėtingesnį etapą išskiria, kai asmuo išbūna 1 arba 2 metus benamiu; tuomet jis pats dažniausiai susiduria su įvairiomis problemomis, motyvacija būna nebe tokia aukšta, jaučiasi pažemėjusi savivertė, asmuo dažnai nebežino, ar jį tenkina esama situacija ar nori pokyčio. Kocai (2009) teigimu, šiame etape jau dažniausia nebepakanka socialinio darbuotojo, reikia psichologo ir dažniausiai kitų tarnybų įsikišimo. Šiame etape pasak, Kasnauskienės ir Račkauskienės (2016), asmenis apima dviprasmiškas jausmas, jie dažnai neapsisprendžia, ko nori, kaip viskas turėtų pasikeisti, pokyčio nori, tačiau pastangų pakankamai neberodo. Viena sudėtingesnių situacijų, kai asmuo benamiu prabūna daugiau negu 5 metus, tuomet jis būna pripratęs prie esamos situacijos, nenori keisti gyvenimo būdo, tenkina esama situacija, dažniausia nemato prasmės kažką daryti, šių asmenų savivertė būna pakankamai maža. Tame laikotarpyje dažniausiai jau susiduriama su įvairiomis problemomis ir be specialistų kompleksinės pagalbos asmuo nesugebėtų pakeisti gyvenimo būdo. Sunkiausia darbo forma su benamiais asmenimis išskiriama tada, kai benamystės laikotarpis trunka daugiau negu 10 metų. Mikulionienės ir Kanopienės (2015) nuomone, tuo laikotarpiu pats sudėtingiausias yra įsikišimas į asmens gyvenimą, nes būna susiformavusios kitokios vertybės, asmenys dažnai būna paveikti įvairių psichotropinių medžiagų, nenori keisti gyvenimo būdo, siekia dažniausiai tik didesnių išmokų, nededa pastangų pokyčiui. Tuo periodu asmenų savivertė yra ypatingai žema, jaučiama jų socialinė atskirtis, būna nutrūkę visi santykiai su buvusia artima aplinka. Šioje situacijoje asmuo pakankamai dažnai jau nebegali savarankiškai pakeisti gyvenimo būdo, tam reikia kompleksinės pagalbos, tačiau ir tai dažnai nepasiteisina dėl pačio asmens sudėtingos ir paveiktos būsenos, dėl kurios atsisako pagalbos.

Ivanauskienės ir Gončiarovos (2016) teigimu, benamystė yra itin sudėtingas procesas, reikalaujantis daug kantrybės, nes asmenų yra pakankamai įvairių ir ne tik susiformavusios nuostatos ar tam tikri atsiradę veiksniai gali apsunkinti situaciją. Socialiniai darbuotojai, dirbdami su socialiai pažeidžiamais asmenimis, turi išlikti empatiški, paslaugūs ir svarbiausia tolerantiški, nes net garsiau ištartas žodis ar netoks žvilgsnis gali ir taip socialiai pažeidžiamą asmenį išprovokuoti įvairioms reakcijoms. Sadausko (2008) teigimu, kiekvieno benamio istorija ir situacija savita, todėl būtinas individualumas ir supratimas.

Atkreipiant dėmesį į Didžiosios Britanijos patirtį, pasak Guogio (2014), šiuo klausimu problema sprendžiama veiksmingiau, žmonės pakankamai greitai gauna socialinį būstą, tol kol jis bus

saugus ir galės toliau ten gyventi, išmokos yra kur kas didesnės, teikiama dažniausiai kompleksinė specialistų pagalba, kurią teikia mobilios grupės, kuriose būna socialinis darbuotojas, psichologas, medikas ir kiti reikalingi specialistai. Benamiai asmenys gali gauti valstybės pagalbą, bet ir nevyriausybinių organizacijų, tokios kaip „Caritas“ padeda įvairiais daiktais ir drabužiais, higienos prekėmis ir kitomis reikalingomis priemonėmis, kurios padėtų asmenims. Pasak Daubino (2013), JAV benamystės problemos sprendimu rūpinasi socialinės institucijos, kurios orientuotos į žmogaus teises, jų užtikrinimą, siekia pilnavertiško žmonių poreikių patenkinimo, tai pastebina ir iš oficialaus benamystės apibrėžimo, kuris numato, kad benamiai asmenys yra tie, kurie gyvena būste, neatitinkančiame minimaliausių reikalavimų, miega gatvėse, automobiliuose, pigiuose viešbučiuose, taip pat priskiriami ir skurdžiai gyvenantys, kurie nuomojasi būstą. Įstatymiškai tai suprantama ne vien kaip būsto problema, tačiau ir kaip negalėjimas gyventi savo nuosavame būste dėl blogų sąlygų. Į apibrėžimą įtraukiami ir tie asmenys, kurie miega pigiuose viešbučiuose, kuriose, pasak Kosido (2014), dažnai apsigyvena asmenys, neturintys pakankamai lėšų brangesniam būstui, tačiau jie laikomi benamiais ir valstybė yra suinteresuota jiems padėti. Pasak Georgo (2012), socialinių būstų eilės yra pakankamai didelės, tačiau valstybė siekia padėti įvairių tipų benamiams, suteikdami pinigines išmokas, kurios mokamos priklausomai nuo gyvenamosios vietos ir skaičiuojamos pagal gyvenamosios vietos vidutinio atlygio koeficientą, siekiant asmenims užtikrinti pilnavertiškesnę pragyvenimo lygį.

Aleknavičius (2010) teigimu, Lietuva turiu puikių pavyzdžių, tokių kaip JAV, žinoma, būtų be galo sunku tokiai pakankamai nedidelei ir ekonomiškai silpnesnei šaliai iš karto imtis reformų ir kategoriškai pakeisti sistemą, tačiau visų pirma būtų galima imtis vidinių reformų, siekiant užtikrinti asmenų teises, nes, pasak Sakalo (2008), jos nėra visavertiškai užtikrinamos. Dromantienės (2015) manymu, Lietuvai reikia pakankamai nedaug naujovių, kad asmenų teisės būtų pilnavertiškiau užtikrinamos. Kaip vieną pagrindinių komponentų autorė iškelia toleranciją ir priėmimą, tai kas neatitinka tam tikrų nusistovėjusių visuomenės normų. Nors šalis siekia tobulinti įvairias sritis, tačiau benamiai iki šiol nėra pageidaujami daugelyje įstaigų. Pasak autorės, nakvynės namuose nepakanka kvalifikuotų specialistų, ypač psichologų.

2.3 Socialinio darbo su benamiais proceso sunkumai

Kiekviename darbe specialistai susiduria su įvairiais nesklaidumais, nuomonių išsiskyrimu, išsekimu nuo per didelio darbo krūvio, emocijomis, kurios atsiranda ne laiku ir ne vietoje. Kiekvienas

kompleksinis darbas reikalauja abipusio bendravimo ir bendradarbiavimo, kad siekiami rezultatai neapsunkintų, o palengvintų esamą situaciją ir nesklandumų įveikimą.

Pasak Ivanauskienės ir Gončiarovos (2016), nors socialinės paslaugos yra modernios ir darbuotojai išmano savo darbą, tačiau jie nėra apsaugoti nuo nesklandumų, su kuriais pastoviai susiduria įvairaus spektro darbuotojai teikdami pagalbą benamiams asmenims. Dirbant socialinį darbą nakvynės namuose ne tik socialiniams darbuotojams, bet ir kitiems specialistams ar nakvynės namų gyventojams yra pavojus užsikrėsti įvairiomis ligomis, ypač šaltuoju sezonu, kai įvairių tipų benamiai kreipiasi dėl nakvynės. Ypač yra atkreipiamas dėmesys į atviros tuberkuliozės formos, ŽIV ir AIDS ar kitų ligų, kurios plinta oro lašeliniu būdu arba per kraują, nešiotojus. Nors nakvynės namuose yra palaikoma pastovi sanitarinė tvarka, tačiau kiti asmenys atvyksta su įvairiomis ligomis, tad reikia atlikti tam tikrus higieninius veiksmus.

Kavaliauskienė ir Nikojenko (2017) iškelia vieną esminių nakvynės namų problemų – tai socialinių darbuotojų trūkumas. Taip pat daugumoje nakvynės namų nėra medikų, kurie užtikrintų medicininę priežiūrą benamiams asmenims, turintiems sveikatos sutrikimų, nes, pasak Ivanauskienės ir Gončiarovos (2016), dauguma benamių turi nustatytus ribotus darbingumus, o kitiems nustatytas priežiūros poreikis, tačiau užtrunka pakankamai nemažai laiko, kol tie asmenys gauna vietą kitoje socialinėje įstaigoje, kuri labiau atitiktų jų poreikius. Mikulionienės, Kanopienės (2015) teigimu, kitos įstaigos, tokios kaip medicininės priežiūros, nėra linkusios bendradarbiauti ir yra pakankamai skeptiškai nusiteikę dėl pagalbos teikimo šiai klientų grupei. Dažnai kyla ne tik tarpinstitucinio bendradarbiavimo sunkumai, bet ir susiduriama su neigiamu visuomenės, darbdavių požiūriu, kas apsunkina šiems asmenims darbo paieškas, būsto nuomos paieškas. Darbuotojai susiduria ne tik su struktūriniais trikdžiais, tačiau ir pačių benamių neigiamomis nuostatomis, sveikatos problemomis, dažniausiai nepilnu supratimu, ko iš jų norima, dėl įvairių psichinių sutikimų.

Pasak Ivanauskienės ir Gončiarovos (2016), socialiniai darbuotojai nuolatos susiduria su įžuliu benamių elgesiu, grasinimais, taisyklių pažeidinėjimu, motyvacijos stoka, higienos nesilaikymu, piktnaudžiavimu psichotropinėmis priemonėmis, alkoholiu ir kitomis problemomis, kurios trukdo veiksmingai dirbti su šiais asmenimis. Indriliūnaitės (2014) teigimu, nors dažniausiai socialiniai darbuotojai susiduria su problemomis dirbdami su šia klientų grupe, tačiau autorė išskiria ir problemas, su kuriomis susiduria patys benamiai asmenys, tiek tie, kurie patys kreipiasi pagalbos, tiek tie, kurie ne visada savo noru patenka į nakvynės namus dėl tam tikrų aplinkybių. Kaip vieną esminių problemų autorius iškelia pasitikėjimo nebūvimą, nes asmenys ir taip būna sudėtingoje situacijoje, todėl jiems pasakoti apie savo problemas yra pakankamai sunku, tačiau, autorės manymu, bendravimas su

pakankamai nepažįstamu asmeniu ne visiems sukelia nepasitikėjimą, tai labai priklauso nuo pačio asmens charakteristikos. Kita išskiriama problema – tai baimė; asmenys bijo ką nors daryti ir galvoti, kad nepasiseks. Dar viena svarbesnių išskiriamų priežasčių – tai, kad pokytis pakeis esamą situaciją, kas, asmenų manymu, sugriautų jų įprastinę tvarką. Svarbiausia nurodoma priežastis, kad dažniausiai asmenys nori gauti pagalbą čia ir dabar, tačiau nesupranta, kad darbuotojai neturi galimybių skirti išmokų ar suteikti daiktų, kurių nėra, nes įstatymai nurodo, kaip pagalba turi būti suteikiama. Tokie asmenys dažniausiai pervertina savo galimybes ir norus, siekdami to, ko socialinių paslaugų spektras negali suteikti negali.

Fall (2015) teigimu, tiek socialiniai darbuotojai, tiek jų klientai susiduria su įvairiomis problemomis, tačiau bendras sprendimų ieškojimas yra būtinas, siekiant kuo efektyvesnės pagalbos suteikimo, supratimo, kas išties gali būti suteikiama ir koku būdu. Žvelgiant į kitų šalių patirtį, ypačiai ES narių, kyla klausimas, kodėl Lietuvoje socialinė politika negali užtikrinti saugesnių ir geresnių sąlygų, ypačiai vykdant įvairias strategijas, kurių viena pagrindinių yra Skurdo mažinimo iki 2020 metų, kuria siekiama skatinti benamių asmenų mažėjimą, jų integravimąsi į visuomenę ir pilnavertį gyvenimą. Guogio (2015) teigimu, Lietuvoje nuolat susiduriama su socialinio būsto eilių problema, benamių asmenų motyvacijos stoka ir asmenų kategorišku nenoru keisti gyvenimo būdo ir tai jų pasirinkimo teisė, kurios negali pakeisti, o bandant gali pažeisti asmens teises. Tačiau Indriliūnaitės (2014) nuomone, tik pakankamai maža dalis asmenų nesiekia nieko keisti ir, jeigu būtų palankesnės galimybės gauti nuomojamą socialinį būstą, darbą, nuolatinę motyvaciją, psichologų pagalbą, priklausomybių specialistų ir medikų pagalbą, integracija būtų kur kas sėkmingesnė. Tokiose šalyse, kaip Didžioji Britanija yra pakankamai išsivystę nakvynės namai, kurie turi medikus, psichologus, yra pritaikyti asmenims su negalia, dirbama su priklausomybių specialistais.

Dar viena reikšminga problema, kuriai reikia sprendimų ir pokyčių – tai socialinės paramos išmokų mokėjimas tiesiogiai asmenims. Gončiarovos (2016) teigimu, stebint benamius asmenis, kurie yra priklausomi nuo tam tikrų psichotropinių medžiagų ir gaus tiesiogiai išmoką, finansai bus panaudojami netikslingai ir taip ne tik pagalba bus teikiama neefektyviai, tačiau asmuo dar daugiau įklims į priklausomybes. Autorės teigimu, turėtų būti imtasi reformų konkrečiai šiose sferose, tiesiog tiksliau skirstant finansinę pagalbą ir apgalvojamos ne vien piniginės išraiškos visos sumos mokėjimas, tačiau ir tam tikrų maisto produktų talonai ar kitos alternatyvos.

Apibendrinant galima teigti, kad socialinė atskirtis daro neigiamą poveikį benamiams asmenims, kuri gali sukelti jų sveikatos sutrikimus. Socialinė pagalba be galo svarbi benamiams, nes tokioje padėtyje atsidūrę asmenys dažniausiai pasižymi žema saviverte. Vykstant pagalbos procesui

tiek socialiniai darbuotojai, tiek patys asmenys susiduria su įvairiomis problemomis. Socialinių darbuotojų pagrindinės problemos: tarpinstitucinio bendradarbiavimo trūkumas, neigiamas visuomenės požiūris, žemi specialistų darbo užmokesčiai, asmenų motyvacijos keistis trūkumas, priklausomybės, įvairios ligos. Benamiams iškylančios pagrindinės problemos yra šios: baimė, nepasitikėjimas, pokyčio nepriėmimas, motyvacijos trūkumas. Galima teigti, kad Lietuvai yra pakankamai kur tobulėti teikiant socialines paslaugas šiai asmenų grupei, remiantis teigiamos patirties iš kitų šalių, o tuo pačiu šalyje reikalingi ir esminiai pokyčiai: psichologas nakvynės namuose, daugiau socialinių darbuotojų bei tikslingas socialinės paramos teikimas.

2.4. Socialinių paslaugų benamiams asmenims sistema Ukrainoje

Socialinis kiekvienos šalies stabilumas priklauso nuo šalies valdžios gebėjimų taip perskirstyti lėšas, kad būtų patenkinti įvairių visuomenės socialinių sluoksnių poreikiai. Ukrainoje nesukurti socialinės rūpybos socialiniai standartai ir minimalios socialinio gyvenimo normos, nepakanka objektyvios informacijos apie socialinius įvairių gyventojų sluoksnių poreikius. Mokslinėje literatūroje yra identifikuojami trys gerovės ir globos valstybių modeliai: liberalusis, konservatyvusis, arba motyvacinis, korporacinis ir redistribucinis (perskirstymo) arba socialdemokratinis. Ukrainoje taikomi visi šie modeliai: socialdemokratinis modelis su socialinio draudimo elementais, liberalusis modelis su solidarumo elementais ir motyvacinis korporacinis „gerovės valstybės“ (welfare state) modelis. (Matakas, Smalskys, 2007). Ukrainiečių viešojo valdymo bei socialinės politikos teoretikai ir praktikai labai daug dėmesio skyrė socialinės politikos tyrimams (Nemčenko, Kulikov (Немченко, Куліков), 2006). Ukrainiečių mokslininkai siūlo socialinės politikos modelį, paremtą Trišalės tarybos (Vyriausybė, darbdaviai ir profsąjungos) sutarimu. Teigiama, kad, pagerinus rajoninių, sričių ir centrinių socialinės rūpybos ir darbo valdybos padalinių darbo koordinavimą, bus padidintas socialines paslaugas teikiančių įstaigų veiklos efektyvumas (Odinsova (Одінцова), 2006).

Ukrainos vyriausybė (Aukščiausioji Rada) neseniai padarė keletą pakeitimų socialinės pagalbos benamiams asmenims sistemoje. Pirmiausiai buvo išplėstas socialines paslaugas teikiančių įstaigų tinklas visuose lygiuose. Buvo perskirstyta socialinių paslaugų atsakomybė tarp vykdomųjų valdžios institucijų ir savivaldybių tam, kad aiškiau apibrėžtų benamių asmenų socialines teises. Taip pat buvo nustatytos darbuotojų, teikiančių socialines paslaugas, atsakomybės. Tačiau nepaisant šių pakeitimų, dėl finansavimo trūkumo šiai sričiai teikiamų paslaugų kiekybė yra labai ribota, o kokybė – labai žema (Chamberlin, 2011).

Rytų Europos šalyse, tame tarpe ir Ukrainoje, Sovietų Sąjungos režimo metu socialinių paslaugų teikimas bet kuriai klientų grupei buvo institucinio tipo, t.y. asmuo galėdavo gauti socialines paslaugas tik būdamas institucinės globos situacijoje. Tuometinėje šalies teisinėje sistemoje galiojo ypatingai griežti įstatymai ir poįstatyminiai aktai, kurių kontekste benamiai asmenys buvo atskirti nuo visuomenės (Bridge, 2004). Bogdashina (2012) ir Feinstein (2010), pažymi, kad keletą dešimtmečių atgal benamystė Ukrainoje „neegzistavo“. Dar visai neseniai segregacija buvo normalus įvykis Ukrainoje.

Benamystė suprantama kaip viena iš labiausiai matomų miesto marginalumo formų posovietinėse šalyse. Kadangi darbo ir būsto rinkų pokyčiai lėmė didėjantį benamių skaičių Ukrainos miestuose, socialinė politika perėjo prie benamių asmens moralinio vertinimo kaip "nusipelnusio" ar "nepelnusio", kuris vargu ar išspręstų benamystės problemą struktūriniu lygmeniu. Priešingai, įperkamas būstas ir galimybė gauti deramą darbą kaip visiems garantuojamos visuotinės teisės turėtų būti vieni iš valstybės politikos ir nevyriausybinių institucijų prioritetų (Ryabchuk, 2014). Po 1991 metų, kai šalis atgavo nepriklausomybę, komunistinis režimas buvo pakeistas liberaliąja demokratija ir daug Vakarų Europos idėjų buvo panaudota sprendžiant socialines problemas. Benamiams asmenims atsivėrė galimybės gauti socialinę pagalbą artimesnėje aplinkoje – bendruomenėje, atliepiančią šių asmenų tiek socialinius, tiek edukacinius, tiek ir medicininius poreikius, kurie iki tol buvo ignoruojami. Tuomet buvo susirūpinta ne tik socialinių paslaugų tokiems asmenims teikimu, bet ir specialistų, t. y. socialinių darbuotojų, rengimu darbui su benamiais vaikais ir suaugusiais asmenimis (Bridge, 2004).

Polyshuk (2003) teigia, kad po nepriklausomybės atgavimo Ukrainai buvo pasiūlyta visai kitokio socialinio darbo idėja ir konceptas. Nuo tada prasidėjo aktyvi veikla socialinio darbo srityje. Semigina, Gryga, Volgina (2005) pabrėžia, kad nuo to laikotarpio pradėjo vystytis socialinės paslaugos, kurios buvo pasiekiamos ir benamiams asmenims.

Teisės į būstą ir užimtumą politika yra visuotinė, nes ji nepriklauso nuo gavėjų asmeninių savybių. Visi, ne tik benamiai ar kai kurios konkrečios "nusipelnusių" benamių grupės, turi tas pačias pagrindines žmogaus teises. Tačiau Ukrainoje socialinio būsto statyba per pastaruosius dvidešimt metų sumažėjo daugiau nei dešimt kartų ir prireiktų daugiau nei šimto metų, kad patenkintų visų, kurie dabar yra laukiančiųjų sąrašą, poreikį (jei kasmet būtų statomi tokie patys socialinio būsto kiekiai ir jei niekas nebūtų įtrauktas į sąrašą). Be to, statomą socialinį būstą gavėjai nedelsdama privatizuoja, o kai kuriais atvejais – perparduoda rinkos kaina (Ryabchuk, 2014).

Ukrainoje teisės aktų, skirtų konkrečiai benamiams asmenims, nėra, todėl bet kokią pagalbą šios grupės asmeniui reglamentuoja bendri socialinių paslaugų įstatymai³, skirti apibrėžti ir numatyti socialines paslaugas, jų teikimą ir kt.

Nepaisant įvykusių pokyčių, teikiant socialines paslaugas benamiams asmenims, socialinių paslaugų sistemoje būtini organizaciniai, teisiniai ir žmogiškųjų išteklių pasikeitimai. Dabartiniu metu vykstantys socialinės sistemos pokyčiai greičiau yra fragmentiniai, neapimantys visų socialinių paslaugų. Ypatingai trūksta teikiamų socialinių paslaugų tęstinumo. Visa socialinės priežiūros ir paslaugų sistema pereina nuo institucinės prie bendruomeninės tvarkos (Lukashevich, Myhovich, 2003; Zhylinkova, 2009; Korzun, 2012).

³ Про соціальні послуги Верховна Рада України; Закон від 19.06.2003 № 966-IV <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-15>. Про затвердження Типового положення про центр соціальної реабілітації дітей-інвалідів Мінсоцполітики України; Наказ, Положення від 15.08.2013 № 505 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1511-13> (socialinė reabilitacija neįgaliems vaikams\). Про затвердження Порядку надання соціальних послуг із встановленням диференційованої плати та внесення [...] Кабінет Міністрів України; Постанова, Порядок від 19.12.2012 № 1184 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1184-2012-%D0%BF> (socialinės paslaugos namuose). Про Порядок організації мультидисциплінарного підходу з надання соціальних послуг у територіальному [...] Мінсоцполітики України; Наказ, Порядок від 26.12.2011 № 568 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0354-12>

3. SOCIALINIŲ PASLAUGŲ PRIEINAMUMO LIETUVOJE IR UKRAINOJE TYRIMAS: ASMENŲ, TURINČIŲ NEGALIĄ, BENAMYSTĖS (IŠ)GYVENIMO PATIRČIŲ KONTEKSTAS

3.1 Tyrimo metodologija, metodika ir organizavimas

Įgyvendinant tyrimą taikyta *kokybinio tyrimo strategija*. Kokybinis strategija leidžia vykdyti tyrimą natūralioje aplinkoje ir kontekste, kurioje stebimi konkretūs tiriami reiškiniai, surinkti kokybiniai duomenys atskleidžia ne faktus ir statistiką, o žmogiškąsias patirtis, procesus ir prasmes (Žydžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017). Kokybinė prieiga turi keletą svarbių ypatybių, kurios lemia kokybišką tyrimą. Šia prieiga duomenys yra renkami žodine forma, kurie vėliau išreiškiami teiginiais ar kategorijomis. Tai atliekant yra pabrėžiamas temos atskleidimas, o ne hipotezių tikrinimas ar teiginių verifikavimas. Kokybiniai metodai naudingi siekiant atskleisti patirtį ir ją interpretuoti (Žydžiūnaitė, 2007; Bitinas, 2013). Šios prieigos pasirinkimą lėmė tyrimo klausimų specifika, reikalaujanti detalaus paaiškinimo. Tai labiau interpretacinis tyrimas, kuris leidžia ne tik rinkti faktus, bet ir pažvelgti giliau į tiriamąjį reiškinį. Kokybiniu tyrimu yra plėtojamos empiriniais faktais pagrįstos teorijos, kurios yra kuriamos iš gautų duomenų (Gaižauskaitė, Valavičienė, 2016). Šio tyrimo metu yra siekiama gauti kuo platesnius, išsamesnius ir atviresnius atsakymus tam, kad būtų įgyvendinti kokybinio tyrimo siekiai.

Siekiant įgyvendinti tyrimo tikslą naudoti šie metodai: mokslinės literatūros analizė, empirinių duomenų rinkimui – struktūruota apklausa raštu, naudojant atviro tipo klausimus ir pusiau struktūruotas interviu, o empirinių duomenų apdorojimui ir analizei – aprašomoji-interpretacinė analizė ir kokybinė turinio analizė.

Mokslinės *literatūros analizės* metu buvo analizuojami įvairūs moksliniai šaltinių, susiję su benamystės fenomenu, benamystę išgyvenančių asmenų elgsena, socialinio darbo su šia klientų grupe procesu. Kardelio (2017) teigimu, mokslinės literatūros analizės metodu siekiama aprašyti pasirinktos tyrimo srities padėtį. Taikant šį metodą analizuojami atrinkti esminiai šaltiniai, susiję su šioje srityje nagrinėtomis žiniomis, argumentais ir temomis.

Duomenų rinkimui buvo naudota *struktūruota apklausa raštu, naudojant atviro tipo klausimus* ir *pusiau struktūruotas interviu*, pateikiant atviro tipo klausimus. Šie metodai suteikia galimybę sudominti informantus atliekamu tyrimu ir užtikrinti grįžtamąjį ryšį. Struktūruotoje apklausoje raštu, naudojant atviro tipo klausimus, tiriamieji gali laisvai reikšti savo mintis, konstruoti savo suvokimą be baimės suklysti. Tuo tarpu pusiau struktūruoto interviu metu laikomasi struktūruoto plano, tačiau interviu procese galima užduoti papildomų klausimų, toks metodas suteikia daugiau galimybių nuodugniau pažinti tiriamąjį asmenį. Žydžiūnaitės ir Sabaliausko (2017) teigimu, tyrimo metu

užduodant atvirus klausimus, tyrimo dalyvis neturi galimybės pasirinkti galimų atsakymų, o kalba iš savo patirties.

Struktūruota apklausa raštu, naudojant atviro tipo klausimus buvo naudota tyrime su socialiniais darbuotojais, dirbančiais su benamystę išgyvenančiais neįgaliais asmenimis, o pusiau struktūruotas interviu taikytas tyrime su pačiais benamystę išgyvenančiais neįgaliais asmenimis.

Duomenims, kurių pagrindą sudaro tiriamų asmenų atsakymų į atviro tipo klausimus tekstas, apdoroti naudoti *aprašomosios-interpretacinės analizės* ir *kokybinės turinio analizės* metodai. Šie empirinių duomenų apdorojimo ir analizės metodai naudojami analizuojant verbalinę, rašytinę ir vaizdinę informaciją. Surinktais duomenimis, siekiama suprasti tiriamuosius reiškinius ir pateikti interpretacinį, holistinį paaiškinimą, o ne patikrinti tam tikrą teoriją (Žydžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017). Apdorojant duomenis buvo laikomasi pagrindinių šių metodų principų: taikant aprašomąją-interpretacinę analizę tekstas interpretuotas, remiantis iškeltais tyrimo klausimais, o taikant kokybinę turinio analizę – tekstas interpretuotas per suformuluotas kategorijas (Mayring, 2000). Tyrime buvo remtasi teoriniu pagrindu suformuluotomis socialinių paslaugų prieinamumo kategorijomis ir subkategorijomis, todėl atlikta *dedukcinė* turinio analizė, kuomet ieškoma tiriamųjų išsakytose mintyse kategorijas ir subkategorijas pagrindžiančių ir įrodančių teiginių.

Lietuvoje ir Ukrainoje atliktos struktūruotos apklausos raštu, naudojant atviro tipo klausimus, kuri buvo skirta socialiniams darbuotojams, instrumentas (žr. priedą Nr. 2) buvo sudarytas iš 20 klausimų, iš kurių 1-7 buvo skirti demografinėms ir socialinėms tiriamųjų charakteristikoms išsiaiškinti, o likę (8-20) atskleisti potencialaus ir realizuoto socialinių paslaugų prieinamumo aspektus, socialinių paslaugų prieinamumo prielaidas ir veiksnius.

Lietuvoje atliktos struktūruotos apklausos raštu, naudojant atviro tipo klausimus, kuri buvo skirta benamiams asmenims, turintiems negalią, instrumentas (žr. priedą Nr. 3) buvo sudarytas iš 19 klausimų. Pirmieji du klausimai skirti nustatyti tam tikras demografines tiriamųjų charakteristikas, o likę (3-19) klausimai – benamystės (iš)gyvenimo patirtims.

Ukrainoje atlikto pusiau struktūruoto interviu klausimynas (žr. priedą Nr. 4), skirtas benamiams asmenims, turintiems negalią, buvo sudarytas iš 15 klausimų, kurių pirmieji du skirti demografiniams duomenims išsiaiškinti, o likę – benamystės patirčiai ir socialinių paslaugų poreikiui atskleisti.

Interviu metu suteikiama galimybė užduoti papildomą klausimą, kuris leidžia patikslinti ar praplėsti atsakymo variantus (Girdzijauskienė, 2006; Kardelis, 2017). Šio instrumento pranašumas tas,

kad juose nėra tokio reiškinių, kai tyrėjai primeta tiriamiesiems konkretų atsakymų turinį ir leidžia atskleisti tiriamųjų patirtis bei vykstantį procesą (Žydžiūnaitė ir Sabaliauskas, 2017).

Tyrimas rengtas dviem etapais. Pirmame darbo etape buvo analizuojama mokslinė literatūra apie benamystės fenomeną ir socialinio darbo paslaugų teikimą šiai asmenų grupei. Antruoju etapu buvo rengta empirinė dalis remiantis mokslinės literatūros analize, parengti instrumentai kokybiniam tyrimui atlikti, atliktos struktūruotos apklausos raštu, naudojant atviro tipo klausimus ir pusiau struktūruotas interviu bei apibendrinti ir interpretuojami gauti duomenys, pateiktos išvados ir rekomendacijos. Tyrimas buvo atliktas Lietuvoje ir Ukrainoje socialines paslaugas benamiams asmenims teikiančiose įstaigose. Lietuvoje ir Ukrainoje vykdytų tyrimų protokolų pavyzdžiai yra pateikiami prieduose (žr. priedus Nr. 5-7). Protokoluose informantų kalba netaisyta. Gautų duomenų analizėje informantai buvo koduojami: SD – socialinis darbuotojas (priskiriant kiekvienam tiriamajam skaičių, pvz., SD4) ir B – benamis asmuo, turintis negalią (priskiriant kiekvienam tiriamajam skaičių, pvz., B3). Socialinių darbuotojų kodavime pirmas (SD1) yra tiriamasis iš Ukrainos, visi likę – iš Lietuvos. Benamystę išgyvenančių asmenų kodavime 1-6 skaičiai priskirti Lietuvoje gyvenantiems tyrimo dalyviams, o 7-8 – Ukrainoje.

Atliekant kokybinio tipo tyrimą buvo laikomasi tam tikrų *tyrimo etikos principų*. Tyrimo metu buvo užtikrinti *autonomiškumo ir konfidencialumo principai*. Vadovaujantis šiais principais, užtikrinama, kad tyrimo dalyviai nebūtų išnaudojami kaip priemonė tikslui pasiekti. Buvo aptariamasi su tyrimo dalyviais *konfidencialumo* ribos ir paaiškinama, kur bus naudojama surinkta informacija. Taip pat užtikrinti ir *geranoriškumo ir nusiteikimo nekenkti tiriamam asmeniui principai*, kurie grindžiami tyrėjo pagarba asmens privatumui ir įsipareigojimu įvertinti visas galimas rizikas, susijusias su tiriamųjų dalyvavimu atliekant tyrimą, rūpintis, kad tyrimo dalyvis jaustųsi laisvai ir nepatirtų jokio spaudimo (Žydžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017).

Tyrimo dalyvių atrankai naudota *patogioji atranka*, kuri leidžia tyrėjui suformuoti imtį, pasitelkiant lengviausiai prieinamus atvejus (Rupšienė, 2007). Lietuvoje vykdytose struktūruotoje apklausose raštu dalyvavo 11 socialinių darbuotojų ir 6 benamiai asmenys, turintys negalią. Ukrainoje, atliekant apklausą raštu, naudojant atviro tipo klausimus, dalyvavo 1 su benamiais asmenimis dirbantis socialinis darbuotojas ir 2 benamiai asmenys, turintys negalią, atliekant pusiau struktūruotą interviu.

Daugiau nei $\frac{3}{4}$ tyrime dalyvavusių socialinių darbuotojų, teikiančių bendrąsias ir specialiąsias socialines paslaugas benamiams asmenims, sudarė moterys. Didžioji dauguma tyrime dalyvavusių asmenų papuola į 45 metų amžiaus ir vyresnių asmenų grupę. Kiek daugiau nei pusė tiriamųjų dirba laikinojo apgyvendinimo namuose; visi kiti – įvairaus tipo įstaigose (pvz., savarankiško gyvenimo

namuose, nevyriausybiniėje organizacijoje ar socialinės globos namuose). Be socialinių paslaugų teikimo benamių asmenų tikslinei grupei tiriamieji teikia paslaugas ir kitoms klientų grupėms (pvz., neįgaliems, senyvo amžiaus klientams ar socialinę riziką patiriančioms šeimoms).

Tyrimė dalyvavo benamystę išgyvenantys asmenys, turintys negalią, besilankantys socialines paslaugas teikiančiose įstaigose Lietuvoje ir Ukrainoje. Lietuvoje iš 6 tiriamųjų 4 buvo vyrai, o Ukrainoje abu tiriamieji priklauso vyriškai lyčiai. Dviejų trečdalių tiriamųjų amžius buvo virš 45 metų, du tiriamieji priklausė amžiaus grupei nuo 35 iki 45 metų ir tik vienas tiriamasis iš Lietuvos priklausė 20-25 metų amžiaus grupei.

3.2 Asmenų, turinčių negalią, benamystės (iš)gyvenimo patirtys Lietuvoje ir Ukrainoje: tyrimo rezultatai ir jų analizė

Analizuojant benamystės (iš)gyvenimo patirtis, kuriomis tyrimo eigoje pasidalino asmenys, turintys negalią, galima pastebėti, kad visų informantų gyvenime nėra vienos priežasties lėmusios benamystę; dažniausia tai yra keleto faktorių sąveika, kuri ir pastūmėjo tokios padėties link. Būtina pastebėti, kad beveik visų informantų vaikystėje buvo nepalankios gyvenimo sąlygos, kur nebuvo patenkinti vaikų poreikiai, tai atskleidžia informantų gyvenimiškoji patirtis. Kai kurie tiriamieji gyveno vaikų globos institucijose, kur patirdavo smurtą; tai patvirtina vaikystės prisiminimai:

„<...> ir mušamas buvau vaikų namuose, pasiskųdavau, dar daugiau mušė darbuotojos. Nebuvau mėgstamas ir stipriai gaudavau, kaip priklausau <...>“ [B7]

Informantų patirtis atskleidžia, kad nebuvo užtikrinamas pilnavertiškas vaiko poreikių patenkinimas, tačiau galima nuspėti, kodėl tai vyko, Lietuvoje ir Ukrainoje negaliojo Jungtinių Tautų vaikų teisių konvencija (1989), kuri reglamentuoja vaikui teisę turėti šeimą arba asmenį, kuris atstovautų jo interesus, užtikrintų saugią aplinką, kuri atitiktų jo poreikius. Konvencija taip pat mini valstybės užtikrinamą ypatingą socialinę apsaugą ir globą be tėvų likusiems vaikams, ko galima įžvelgti tuo metu nebuvo tiriamųjų situacijoje. Amato ir MacDonald (2011) teigia, kad ankstesnis gyvenimas vaikų globos institucijose būna sudėtingas, nevisada yra tenkinami vaikų poreikiai, susiduriama su neprofesionalių darbuotojų elgesiu, vaikai patiria įvairias fizines bausmes, nėra užtikrinamas reikalingas saugumas sėkmingai vaiko raidai.

Daugelio tyrimė dalyvavusių asmenų gyvenimo patirtys atskleidžia ne tik sudėtingą vaikystę, bet tolimesnio gyvenimo sunkumus, kurie vedė prie benamystės:

„Nežinau kaip tai nutiko vakarais pradėjau išgėrinėti ir vis dažniau, nebeatlaikydavau įtampos darbe, grįždamas iš darbo vis parsinėsdavau po butelį ir visą jį išgerdavau pats vienas, aišku prasidėjo pykčiai su

žmona <...> tai tęsėsi penkis metus, vėliau ir žmona padavė skyryboms, neatlaikė mano gėrimo, ji su mūsų vaikais išvyko pas savo tėvus į kitą miestą.“ [B1]

„Sekėsi neblogai, pinigų sočiai turėjau, aišku prasidėjo draugai alkoholis, o kaip prasidėdavo daugiadienės tai ir verslas nelabai rūpėjo, bet dar sugebėdavau kažkaip sustoti gerti ir vėl važiuodavau. Žemyn pradėjau važiuoti ir juodai pradėjau gerti, kada “reketas” paleido basą ir be pinigų, grįžau su didžiulėmis skolomis <...>“ [B3]

„Praradau darbą, įklimpau į skolas., praradau šeimą, pradėjau gerti.“ [B4]

„Kaip pasodino Algį nebeturėjau kur gyventi, gėriau kiekvieną dieną taip darbą ir praradau, va taip aš ir atsidūriau gatvėje.“ [B6]

Tad galima pastebėti, kad asmens benamystės atsiradimą lėmė keletas faktorių, tačiau galima įžvelgti esminę problemą - alkoholį, dėl kurio vartojimo galėjo atsirasti kiti faktoriai, nes pažeidžiamu asmeniu lengviau pasinaudoti. Barnaby, Penn ir Erickson (2010) tyrimo nustatyta, kad 68 proc. benamių asmenų yra priklausomi nuo alkoholio ar kitų psichotropinių priemonių. Pasak Jasiukevičiūtės Danilevičiūtės ir Pajarskienės (2010), dauguma priklausomų asmenų nepripažįsta šios problemos, tačiau negalima vienareikšmiškai teigti, kad vien priklausomybė tam turi įtakos benamystės tęsimusi, galima įžvelgti ir motyvacijos trūkumą bei nenorėjimą arba nugebėjimą keisti gyvenimo būdo.

Kita rimta priežastis patirti benamystės fenomeną yra rimti sveikatos sutrikimai:

„ <...> dar ta liga nekokia, einu, o nieko nepadarau, blogai su galva <...>“ [B8].

Barnaby, Penn ir Erickson (2010) tyrimas taip pat atskleidžia, kad benamystės priežastis gali būti sunkūs psichikos sutrikimai bei kad tokiems asmenims, kurių psichika yra pažeista, yra didesnė tikimybė tapti benamiais. B8 tiriamojo situaciją apsunkino ir keli gyvenimiški dalykai: po gyvenimo globos institucijoje išvyko dirbti į kitą šalį, tuomet po keleto metų grįžus į gimtąją šalį buvo neteisėtai pasisavinti uždirbti pinigai, asmuo pripažįsta, kad tuo metu buvo nusivylęs prarado pasitikėjimą savimi, nebematė prasmės kažko imtis, iš ko galima daryti išvadą, kad asmeniui labai trūko savivertės. Taip informantas pripažįsta, kad gyvenimo būdas nebuvo pakankamai, geras, informantui atsirado priklausomybė.

Pasak Amato ir MacDonald (2011) vaikystėje esanti aplinka turi didelę reikšmę tolimesniam asmens formavimuisi, nuo jos priklauso sėkminga vaiko raida socializacija, poreikių patenkinamas, nes autoriau teigimu, vaikystė ir joje esanti aplinka suformuoja tolimesnį sėkmingą arba sudėtingą gyvenimo pamatą, kuris yra viso gyvenimo pradžia.

B7 gyvenimo istorija taip pat atskleidžia pakankamai sunkių išgyvenimų vaikystėje, informantas nurodo, kad patirdavo ne tik fizinį, tačiau ir psichologinį smurtą. Informantui būnant vaikų, tėtis versdavo galimai rinkti ar neteisėtai pasisavinti kitų asmenų daiktus ir parnešti namo, jeigu taip neįvykdavo informantui grėsdavo skaudžios pasekmės. Įdomu pastebėti, kad tiriamasis ne iš karto kaip benamystės priežastį iškelia tokią skaudžią patirtį, tik tyrimo eigoje paaiškėjo, kad jis norėjo ir

siekė kitų tikslų, tačiau taip pasisuko gyvenimas. Informantas, kaip benamystės priežastis įvardina neturėjimą, kur grįžti po įkalinimo įstaigos, nes tiriamojo draugė jau turėjo kitą asmenį, su kuriuo gyveno, tuomet informantas liko be gyvenamosios vietos, tačiau iš tyrimo eigos galima išvelgti, kad asmuo turėjo priklausomybę ir susidarę aplinkiniai faktoriai tik paspartino benamystės atsiradimą, nes asmuo nurodo, kad nuolat vartoja alkoholį. Galima pastebėti, kad tiriamojo gyvenimo istorija atskleidžia ir Sadausko (2008) nagrinėtas priežastis, tokias kaip grįžimas iš įkalinimo įstaigos, šeimyninės aplinkybės, priklausomybės; tačiau didžiausias faktorius – šių visų priežasčių sąveika:

„Sunki buvo mano vaikystė, tėvas ne tik mamą mušė, bet ir mus vaikus, nenorėjau mokytis, o dabar tai alkoholis, man yra pripažinta alkoholine epilepsija.“ [B6]

„Gal kad užaugau „globnamyje“, nieko gero aš ten nemačiau, viskas buvo už mane padaryta, o man dar yra pripažinta šizofrenija“ [B2]

Pasak Riabchuk (2011), vienos pagrindinių vyrų benamystės priežasčių yra šeimų iširimasis. Nors informantai nurodo ir šį veiksni kaip svarbų jų gyvenime, tačiau eigoje labiau yra minimos ir akcentuojamos kitos priežastys. Tyrimas taip pat atskleidė ir stiprius psichologinius faktorius, tokius kaip savivertės trūkumas, gyvenimo džiaugsmo praradimas, nieko nenorėjimas ir nematymas tolimesnės prasmės. Įdomu pastebėti, kad Barnaby, Penn ir Erickson (2010) atliktame tyrime, kur nustatyta, kad beveik septyni iš dešimties benamių asmenų yra priklausomi nuo alkoholio ar kitų psichotropinių medžiagų, nenurodoma, kad priklausomybė atsirado prieš benamystę ar po jos, tad ir informantų situacijos papildo tyrimo duomenis. Ivanauskienės ir Gončiarovos (2016) teigimu, benamiai asmenys yra dažnai vartojantys alkoholį, bet yra sunku nustatyti ar tai galėjo įtakoti benamystę ar benamystė įtakojo besaikį alkoholio vartojimą. Šiai minčiai antrina Amato ir MacDonald (2010) atlikta analizė, kurioje nustatyta, kad dauguma benamių, ypač vyresnio amžiaus, vartoja alkoholį. Galima daryti prielaidą, kad asmuo nebetekęs vilties, susirgęs, nebežinojo, kas galėtų pasikeisti ir priklausomybėje bandė malšinti skausmą. Kelių informantų išsakytos mintys apie šeimos iširimą kaip vieną pagrindinių priežasčių yra papildomos ir prisipažinimais, kad apie netinkamą elgesį ir santuokos metu, taip pat išryškėja ir asmens priklausomybė dar būnant santuokoje, tad galima daryti prielaidą, kad išsiskyrimas buvo tiek viena iš priežasčių, turėjusių įtaką benamystei.

Tyrimo duomenys leidžia teigti, kad benamystę išgyvenantys asmenys su negalia pasižymi juos vienijančiomis asmeninėmis savybėmis: žema savivertė, nepasitikėjimas savimi ir aplinka, menka motyvacija, atsakomybės stoka, pyktis ir agresyvumas:

„jei neišgeriu tai būnu labai piktas“ [B1]

„tokiam kaip aš reikalinga kitų žmonių pagalba“ [B2]

„kas mane ligonę priims, epileptikų niekas nenori priimti į darbą.“ [B6]

Sadauskas (2008) taip pat išskiria esminę benamių asmenų savybę žemą savivertę, pasak autorius šie asmenys yra gyvenime patyrę pakankamai daug skaudžių išgyvenimų, kas išties sumenkina ir taip šių asmenų savivertę. Tyrimo metu pat atsiskleista tokios savybės, kaip motyvacijos stoka, agresyvumas, nors pasak Mayers (2008) asmenys pakankamai dažnai elgiasi agresyviai ne siekdami piktybiškai pakenkti, tačiau tai jų gynybinė reakcija į esamą situaciją, poreikių nepatenkinimą ir baimę likti nesuprastiems. Taip pat išryškėjo tokios savybės, kaip konfliktiškumas, nenoras tvarkytis, tačiau tai gali būti priskiriama ir socialinių įgūdžių stokai. Tyrimo metu nustatyta ir tokia benamių asmenų savybė, kaip įžūlus elgesys ir noras įvairius dalykus gauti neįdedant pastangų. Pasak Amato ir MacDonald (2010) benamiai asmenys gana dažnai pasižymi tingumu ir įžūlumu, tačiau tyrimas atskleidė ir teigiamų pokyčių jų elgsenoje, kuris visų pirma susijęs su siekių atsiradimu ir noru keistis. Kitų informantų atkaklumas atsiskleidžia taip pat, kad ieško darbo, o kiti ir dirba, bando atsisakyti priklausomybių, todėl negalima teigti, kad nesistengia. Galima pastebėti, kad kiti stengiasi, tiek kiek patys gali ir leidžia supratimas.

Benamių asmenų gyvenimo sąlygos atskleidžiamos per jų pasakojimus apie tai, kur šiuo metu gyvena ir leidžia laiką. Jeigu pasirenka nakvynės namus, tuomet gyvenimo sąlygos yra pastovios ir tenkinančios pagrindinius jų poreikius; informantai nurodo, kad yra patenkinami fiziologiniai poreikiai, tokie kaip reguliarus maitinimasis, poilsis, higieniniai poreikiai:

„nakvynės namuose mes visko turime ir kur nusiprausti, socialinė sutvarkė nemokamą maitinimą, ir rūbus galime išsiskalbti, ir sausą paketą gaunu“ [B1]

„<...> grįžtu čia, valgau, miegu <...>“ [B8]

Pasak Ivanauskienės ir Gončiarovos (2016) nakvynės namų benamių gyvenimas yra privilegijuotas, nes jiems dažniausiai teikiama socialinė parama ir paslaugos, turi gyvenamąją vietą, kurioje gali pilnavertiškiau patenkinti tokius poreikius, kaip maitinimasis, higiena, daiktų įsigijimas, o tuo tarpu gatvės benamio statusą turintys asmenys yra labiau nuskriausti, jų gyvenimo sąlygos dažniausiai būna nepastovios, ypač šiltojo sezono metu. Minėtų autorių atliktame tyrime taip pat atsiskleidžia benamių asmenų gyvenimo sąlygos, kurios dažniausia nėra pastovios, šiltojo sezono metu. Žiemos metu daugiau benamių sulaukia nakvynės namai, kuriuose jie gali šiltai išmiegoti ir pasislėpti nuo šalčio, tai atskleidžia ir tyrimo dalyviai:

„<...> nakvynės namuose jau kelius metus ateinu vienai nakčiai permiegoti, sunkiausiai būna žiemą, kada šalta, o taip tai miegu kur papuola <...>“ [B3]

„Žiema tik blogai jau nakvynės namuose lieku <...>“ [B7]

Atskleista kad kiti informantai nesinaudoja nakvynės teikiamomis paslaugomis nuolatos, jų gyvenimo sąlygos yra nepastovios. Tiriamasis atskleidžia, kad nuolatos miega atsitiktinėse vietose; iš

šio teiginio galima daryti išvadą, kad asmens aplinka yra nehygieniška, nepatenkinanti asmens poreikių; gyvenimo sąlygos nėra pastovios. Galima daryti dar vieną prielaidą, kad piktnaudžiavimas alkoholiu ir negebėjimas negerti būnant įstaigoje, gali būti priežastimi nepasilikti joje, nes Nakvynės namų ar Laikinojo apgyvendinimo tarnybos ar panašios institucijų taisyklės neleidžia būti patalpoje apsvaigus nuo alkoholio ar kitų psichiką paveikiančių medžiagų.

Tyrimas atskleidė, kad benamiai asmenys, turintys negalią gauna lėšas, kurias sudaro socialinės, neįgalumo ar nedarbingumo išmokos, taip pat vienas tiriamasis nurodė, kad negauna jokių pajamų. Kaip teigia Sadauskas (2008) benamiai asmenys dažniausiai gauna socialines išmokas, tačiau kiti asmenys jas panaudoja ne pagal paskirtį, o priklausomybėms, tai išryškėjo ir šiame tyrime, kad asmenys gavę socialinę išmoką lankosi vietose, kur svaiginasi, tai atskleidžia ir kitų informantų pasakojimai, kad pakankamai dažnai vartoja alkoholį.

Galima konstatuoti, remiantis tyrimo metu gautais duomenimis, kad benamiai asmenys nuolatos susiduria su įvairiais sunkumais, kurių vieni pagrindinių – finansiniai, teisiniai, sveikatos problemos, tarpasmeniniai konfliktai, visuomenės neigiama nuomonė:

„<...> daug kas mūsų nesupranta <...>“ [B1]

„Nedarbas yra didžiausia problema.“ [B4]

„Nesmerkti tokių kaip aš, jus net nesivaizduojat kaip tai yra svarbu, dažnai mus normalūs žmonės „bomžais“, „pašalpininkais“ vadina vis priekaištauja eitumėt dirbti, o ne gatvėmis šlaistytumėmės.“ [B6]

Petkevičiūtė (2014) atskleidė, kad benamių asmenų pagrindiniai sunkumai yra finansiniai, nuolatinės gyvenamosios vietos neturėjimas, neigiamos visuomenės nuomonės bei socialinė atskirtis. Viena informantė atskleidžia, kad susiduria su finansiniais ir tarpasmeniniais sunkumais. Nurodydama finansinius teigia, kad yra mažai darbo, todėl negali gauti daugiau lėšų, taip pat pabrėžia ir konfliktus nakvynės namuose su kitais gyventojais:

„<...> negaliu bendrauti su kitais gyventojais <...> jie geria <...>“ [B8]

Tai tik išryškina esminę problemą, kad kiti asmenys vartoja alkoholį, o informantė nevartodama nepritampa prie kitų. Taip pat vieną iš esminių problemų tiriamasis įvardina asmeninių dokumento neturėjimą, dėl ko negalėjo gauti socialinės pagalbos, tačiau galima iš pasakymo įžvelgti ir priešišką nusiteikimą darbuotojos atžvilgiu.

Kiti informantai dalindamiesi gyvenimiškąja patirtimi atskleidžia sunkumus, tokus kaip lėšų nepakankamumas bei kad yra draudžiama piktnaudžiauti alkoholiu; galima numanyti, kad tą draudžia nakvynės namų taisyklės, nes informantai anksčiau minėjo, kad gyvena nakvynės namuose. Taip pat įdomu pastebėti, kad du sunkumai gerokai susiję, tiriamajam nepakanka lėšų medikamentams, tačiau

piktinasi ir draudimu piktnaudžiauti alkoholiu, tai galima daryti prielaidą, kad informantas ne visada nusistato prioritetus ir nepilnavertiškai geba paskirstyti tikslingai gaunamas lėšas.

Tyrimo dalyvių kalbose galima išvelgti, kad socialiniai darbuotojai jiems teikia bendrąsias ir specialiąsias socialines paslaugas, kurios yra reglamentuotos Socialinių paslaugų kataloge (2006). Tiriamieji nurodo vienas pagrindinių, tokių kaip laikinas apgyvendinimas (paslauga priskiriama prie specialiųjų), taip pat bendrąsias socialines paslaugas, tokias kaip informavimas, konsultavimas, tarpininkavimas, atstovavimas:

„Kad šiuo metu aš viską gaunu iš savo socialinės ji manimi labai rūpinasi, čia nakvynės namuose mes visko turime ir kur nusiprausti , socialinė sutvarkė nemokamą maitinimą, ir rūbus galime išsiskalbti, ir sausą paketą gaunu, va po naujų eisime pas gydytoją tvarkyti neįgalumą, nes jis jau pasibaigęs, per gėrimus nesusitvarkiau.“ [B1]

„Man labai daug padeda mano socialinė darbuotoja, aš kaip čia pakliuvau tai gi nieko neturėjau, tai kartu su ja visurėjome ir į savivaldybę reikėjo prisideklaruoti, pastatė į eilę socialiniam būstui gauti, pas gydytojus mane priregistravo, tvarkėmės socialinę pašalpą , ji man net vienkartinę pašalpą parūpino, paskui padėjo pasirinkti rūbų , sutvarkė, kad daugiau nemokamą maitinimą parsinešti čia, dar „sausą pajoką „ parūpino (turi omenyje „Maisto banko“ sausus daiktus). Va kiek daug ji man padėjo.“ [B6]

Indriliūnaitės (2014) teigimu, benamiams asmenims ypatingai reikalingos kompleksinės paslaugos, ne vien bendrosios, tačiau ypatingai atsižvelgiant į asmenų savybes, įvairius sutrikimus, priklausomybes labai svarbu motyvavimas, įgūdžių ugdymas.

Tyrimas atskleidžia, kad benamiai, kaip visi žmonės turi pakankamai daug poreikių, norų ir siekiamybių, vieni daugiau, kiti mažiau, tačiau visi kažko nori ir tai natūralu, nes žmogus yra asmenybė, kuriai nuolatos reikia įvairių dalykų. Tyrime išryškėjo savirealizacijos, tarpasmeninio bendravimo, nuosavo būsto turėjimo poreikiai. Pasak Indriliūnaitės (2014) benamiams asmenims ypatingai svarbu tarpasmeniniai santykiai, savirealizacija, nes šie asmenys ir taip priklauso socialiniai atkirčiai.

3.3. Socialinių paslaugų prieinamumas negalią turintiems benamiams asmenims Lietuvoje ir Ukrainoje: tyrimo rezultatai ir jų analizė

Tyrimu buvo siekiama išanalizuoti socialinių paslaugų benamiams asmenims, turintiems negalią, prieinamumą Lietuvoje ir Ukrainoje. Empirinių duomenų apdorojimas ir analizavimas rėmėsi mokslinės literatūros apie socialinių paslaugų prieinamumą analizės metu išskirtomis keturiomis kategorijomis (*potencialus ir realizuotas socialinių paslaugų prieinamumas, socialinių paslaugų prieinamumo prielaidos ir veiksniai*) ir 17 jas sudarančiomis subkategorijomis. Struktūruotos apklausos raštu metu surinkti duomenys buvo apdoroti naudojant dedukcinę turinio analizę. Šios analizės metu teoriniai socialinių paslaugų prieinamumo aspektai buvo iliustruojami tiriamųjų (tiek socialinių darbuotojų, tiek ir benamystę išgyvenančių asmenų) išsakytomis mintimis. Dedukcinės turinio analizės metu gauti rezultatai, iliustruojantys socialinių paslaugų prieinamumą benamystę išgyvenantiems asmenims yra pateikiami 1-4 lentelėse. Tiriamųjų kalba netaisyta.

1 lentelėje atskleidžiama *potencialaus socialinių paslaugų prieinamumo* kategorija. Hadar (2020), analizavęs socialinių paslaugų teikimo aspektus koronaviruso pandemijos laikotarpiu, atskleidė beprecedenčius iššūkius socialinių paslaugų sektoriuje. Tyrime buvo analizuotas ir potencialus socialinių paslaugų prieinamumas laiko, vietos ir finansų aspektais (tyrimo eigoje pasipildė dar vienu aspektu – konteksto).

1. lentelė. Kategorija: Potencialus socialinių paslaugų prieinamumas

SUBKATEGORIJA	TEIGINYS
Laiko aspektas	„Pagal poreikį kartai per dieną kreipiasi nuo vieno iki dešimt asmenų, būna ir daugiau“ [SD1]; „Kada būna poreikis per savaitę apgyvendiname nuo trijų iki septynių asmenų.“ [SD2]; „Labai dažnai, kiekvieną kartą iškilus kiekvienai net menkiausiai problemai.“ [SD4]; „Ne itin dažnai“ [SD6]; „paslaugos gavėjai labai dažnai ateina ir kreipiasi pagalbos.“ [SD7]; „Juos pas mus nukreipia, tai nėra dažni atvejai“ [SD8]; „Tai ir trumpalaikiai ir ilgalaikiai benamiai, tarpusavyje skiriasi, tad ypatingumą sunku išskirti. Trumpalaikiai benamiai, tai labiau staiga netekę būsto, neturintys ilgos benamystės patirties, labiau pajėgūs greitai išspręsti savo situaciją ir trumpiau naudojasi apgyvendinimo paslaugomis. Ilgalaikiai benamiai daugiau kompleksinių problemų turi. Tai ir išaugę įsiskolinimai, priklausomybės ligos, ilgas nedarbo laikas ir pan.“ [SD10]
Vietos aspektas	„Į mūsų įstaiga nukreipti klientai, kuriems reikalinga apgyvendinimo paslauga.“ [SD2]; „Dažnai tai būna asmenys grįžę iš įkalinimo įstaigos, asmenys, kurie prarado namus, neturi, kur gyventi, dažnai pas mus apsigyvena iš globos namų išėję ir pilnametystės sulaukę asmenys, kartais asmenys atveža policijos pareigūnai.“ [SD2]; „Išskirtiniausia tai, kad jie neturi savo „stogo“, savo namų, būsto kur galėtų nakvoti, gyvena apleistuose vietovėse, dauguma vartoja alkoholį ir kitas psichotropines medžiagas“ [SD3]; „Benamiai tai tie žmonės, kurie neturi nuolatinės gyvenamosios vietos ir dėl to patiriantis giliausią socialinę atskirtį ir labai stiprią įtaką savo paties asmeninei raidai.“ [SD3]; „neturi gyvenamosios vietos“ [SD5]; „neturėjimas gyvenamosios vietos“ [SD6]; „yra netekę namų“ [SD8]; „pagrindinė tai būsto praradimas, neturėjimas kur gyventi“ [SD9]
Finansų aspektas	„nes gaunamų pajamų neužtenka ne tik maistui, bet ir pragyvenimui, kartais iš vis pajamų neturi“ [SD1]; „renka iš šiukšlynų butelius ir kitus daiktus, už kuriuos galėtų gauti centų.“ [SD3]; „Milžiniškos skolos antstoliams“ [SD4]; „trūksta pinigų pragyvenimui“ [SD5]; „prasta materialinė padėtis“ [SD6]; „finansinės problemos“ [SD9]; „bedarbystė, skurdas, sunki materialinė padėtis, skolos už būstą, nuomą“ [SD11]; „Praradimas būsto, įsiskolinimai“ [SD12]
Konteksto aspektas	„nes ryšiai su artimaisiais yra nutrūkę“ [SD1]; „Silpni socialiniai ryšiai su artimaisiais ar jų neturėjimas, socialinių įgūdžių stoka, šie asmenys dažnai dėl savo gyvenimo būdo nepritampa visuomenėje, neturi darbo arba iš vis nesugeba jo susirasti, o kartais ir nenori“ [SD1]; „benamiai asmenys dažnai galvoja, kad jų problemas turi spręsti kiti žmonės tokie kaip pvz. kaip socialinis darbuotojas“ [SD1]; „dažnai tokie asmenys negali priimti savarankiškai tam tikrų sprendimų, turi didelę motyvacijos stoką“ [SD1]; „dažnai jie būna išsiskyre, nutrūksta ryšys su artimaisiais, nebėra saugumo jausmo, kartais vaikystėje patirtas smurtas vieno iš tėvų.“ [SD1]; „Moterims – smurtas šeimoje, taip pat alkoholio vartojimas, dažnai moterys jaučiasi bejėgės ką nors pakeisti savo gyvenime, neturinčios artimųjų palaikymo arba priešingai jaučiamas artimųjų nusistatymas prieš susidariusią situaciją“ [SD1]; „Socialinių įgūdžių neturėjimas, nemokėjimas pritaipyti visuomenėje, žema savivertė, pyktis, kaltinimas, o būna tokių, kurie nori keistis ir keisti savo gyvenimą.“ [SD2]; „Bedarbystė, priklausomybės nuo alkoholio, narkotikų, socialinių įgūdžių stoka, artimųjų netektis, skyrybos, įvairios psichinės ligos.“ [SD2]; „Benamystė yra viena ryškiausių socialinės atskirties formų, į kurią patekęs asmuo eliminuojamas iš įprastos socialinės erdvės.“ [SD3]; „Psichologinės ir emocinės problemos. Socialinė atskirtis, vienvietė ir socialinis bei emocinis pažeidžiamumas. Socialinių įgūdžių praradimas.“ [SD4]; „Dauguma yra grįžę iš įkalinimo įstaigų, kuriose praleido daug metų. Prarasti ir pažeisti socialiniai įgūdžiai gyventi teisinėje valstybėje.“ [SD4]; „Namų neturėjimas ir santykių su šeima bei artimaisiais praradimas. Didžiulės emocinės ir psichikos sveikatos problemos, kylančios iš vaikystės, tėvų šeimos arba jos nebuvimo. Priklausomybės ligos (alkoholis, narkotikai, azartiniai žaidimai).“ [SD4]; „Pasimetimas, išsiblaškymas, baimė, nepasitikėjimas savimi ir aplinkiniais“ [SD6]; „Noras išspręsti savo problemas“ [SD7]; „dėl savo sveikatos būklės nesugeba savimi pasirūpinti.“ [SD8]; „Alkoholio vartojimas, darbo netekimas, skyrybos, psichologinės, įvairios socialinės problemos, nemokėjimas priimti svarbių sprendimų sunkiose gyvenimo situacijose, pagalbos prašymas iškilus sunkiai gyvenimo situacijai.“ [SD8]; „grįžę iš įkalinimo įstaigų, kai kuriuos senyvus tėvus išvaro tėvai“ [SD9]; „asmenys su silpna motyvacijos stoka, nutrūkę ryšiai su artimaisiais, nepritapimas visuomenėje, sunkiai susidorojantys su iškilusiomis gyvenimiškomis problemomis, turintys žemą išsilavinimą.“ [SD9]; „Įvairios priklausomybės alkoholis, narkotikai, skurdas, galimai patirtos skaudžios netektys vaikystėje, smurtas, seksualinė prievarta“ [SD9]; „Praradus gyvenamą vietą, netekus vienu metu pragyvenimo šaltinio, esant kitoms situacijoms, trukdančioms išsilaikyti būste: priklausomybės ligos, psichinė negalia it kt.“ [SD10]; „smurtas šeimoje, netekus namų, žema savivertė“ [SD11]; „Neturėjimas gyvenamosios vietos, priklausomybės, asmens higienos trūkumas“ [SD12]

Teorinės analizės pagrindu išskirtą kategoriją *Potencialus socialinių paslaugų prieinamumas* sudaro 4 subkategorijos: *laiko aspektas*; *vietos aspektas*; *finansų aspektas* ir *konteksto aspektas*. Pastarasis tyrimo metu, analizuojant tiriamųjų mintis, buvo atskleistas kaip papildomas prie kitų teorijoje minimų aspektų. Hadar (2020) teigimu, potencialus prieinamumas susijęs su tuo, kad daroma prielaida, jog asmenys nori ir gali gauti paslaugą. Taigi šiame tyrime potencialus socialinių paslaugų prieinamumas turi būti suvokiamas kaip prielaida apie asmenų, išgyvenančių benamystę, norą ir galėjimą gauti įvairias socialines paslaugas.

Ryškiausiai tiriamųjų kalboje buvo akcentuojamas *konteksto* aspektas. Socialiniai darbuotojai, kalbėdami apie potencialaus socialinių paslaugų prieinamumo aspektus, minėjo, kad benamystę išgyvenantys asmenys yra praradę ryšius su artimaisiais, stokoja socialinių įgūdžių, nepriima savarankiškai sprendimų, turi žemą savivertę, yra pikti, smurtauojantys arba patys patyrę smurtą vaikystėje, nemotyvuoti ir pan. Pasak Mayers (2008), asmenys pakankamai dažnai elgiasi agresyviai ne siekdami piktybiškai pakenkti, tačiau tai jų gynybinė reakcija į esamą situaciją, poreikių nepatenkinimą ir baimę likti nesuprastiems, o Indriliūnaitė (2016) pabrėžia, kad benamiai asmenys gana dažnai pasižymi tingumu ir įžūlumu. Dėl visų šių priežasčių benamystę išgyvenantys asmenys patiria ryškią socialinę atskirtį, todėl potencialiai yra socialinių paslaugų gavimo „lauke“, t. y. būtina suteikti socialinę pagalbą šios grupės asmenims.

Petkevičiūtė (2014) atkleidė, kad benamių asmenų pagrindiniai sunkumai yra finansiniai, nuolatinės gyvenamosios vietos neturėjimas, neigiamos visuomenės nuomonės bei socialinė atskirtis. Būtent *finansinį* ir *vietos* aspektą palietė ir tiriamieji. Jie charakterizuoja benamystę išgyvenančius asmenis kaip neturinčius pastovių pajamų šaltinio bei gyvenamojo ploto. Šia du aspektai taip pat šios grupės asmenis „įrėmina“ į potencialaus socialinių paslaugų prieinamumo rėmus, kadangi būtent benamystės fenomenas tapatinamas pirmiausia su gyvenamosios vietos neturėjimu, o tai tampa prielaida vykdyti socialinės apsaugos politikos veiksmus, nukreiptus į šios grupės asmenų socialinės gerovės kūrimą. Neatidėliotinus veiksmus šioje situacijoje suponuoja ir tyrimo dalyvių išryškintas *laiko* kontekstas. Socialinių darbuotojų pasisakymuose minimas benamystę išgyvenančių asmenų dažnas kreipimasis pagalbos.

Analizuojant benamiams asmenims teikiamos paramos situaciją Lietuvoje galima teigti, kad, viena vertus, benamio, kaip socialinę riziką patiriančio asmens, situacija leidžia jam tikėtis ir gauti socialinę paramą, kita vertus, kaip pabrėžia ir Kocai (2008), nepakankamai veiksmingas (palyginti su kitomis Europos Sąjungos šalimis) socialinės apsaugos įstatymų gyvendinimo mechanizmas ne visada leidžia šią paramą garantuoti.

Ivanauskienė ir Gončiarova (2016) pabrėžia, kad benamiams paprastai trūksta socialinių ir ekonominių išteklių, todėl jų kasdienis išgyvenimas susijęs su viltimi patenkinti minimalius poreikius: susirasti pastogę ir maisto, apsisaugoti nuo šalčio ir smurto. Šios minties kontekste tyrime buvo analizuojamas realizuotas socialinių paslaugų prieinamumo benamystę išgyvenantiems asmenims prieinamumas. 2 lentelėje pateikti rezultatai atskleidžia socialinių darbuotojų įžvalgas apie klientų patirtis *realizuoto socialinių paslaugų prieinamumo* kontekste.

2 lentelė. Kategorija: Realizuotas socialinių paslaugų prieinamumas

SUBKATEGORIJA	TEIGINYS
Asmens patirtis siekiant naudotis paslaugomis	„dažniausiai kreipiasi dėl nemokamo maitinimo“ [SD1]; „Taip pat kreipiasi asmenys grįžę iš įkalinimo įstaigos, dėl apgyvendinimo paslaugos laikino apgyvendinimo tarnyboje“ [SD1]; „pageidauja pagrindinių konsultavimo, tarpininkavimo su kitomis institucijomis, nemokamo maitinimo, higienos (klausia kur galėtų nusiprausti, gauti nemokamai šampūno, muilo,) prašo rūbų, avalynės.“ [SD1]; „taip pat prašo nemokamo maitinimo“ [SD1]; „Retai, bet pasitaiko, kad klientas prašo tarpininkauti su antstolių kontoromis, dėl jų susidariusių skolų, dažnai prašo padėti susirasti darbą.“ [SD1]; „Socialinio darbuotojo konsultacijomis, tarpininkavimo su kitomis įstaigomis, nemokamo maitinimo, pildo prašymus apsigyventi laikino apgyvendinimo namuose, asmens higienos paslaugos (socialinių paslaugų centre Paramos tarnyboje tokia paslauga yra teikiama per mėnesį jie gali pasinaudoti 4 kartus).“ [SD1]; „Sociokultūrinių, kad galėtų geriau integruotis į visuomenę, nemokamų psichologinių konsultacijų, kur galėtų spręsti savo iškilusias problemas, dalyvavimas savipagalbos grupėse.“ [SD1]; „Pagrindinės paslaugos jie prašo padėti surasti darbą.“ [SD2]; „Patys asmens pagalbos kreipiasi retai. Tik kai konkrečiai reikia pvz. Gauti socialinę pašalpą, ar laikiną prieglobstį.“ [SD3]; „Nori gauti informacijos, pagalbos ir konsultacijų tvarkantis įvairius dokumentus.“ [SD4]; „paslaugų gavėjai dažnai tikisi, kad visus reikiamus darbus atliks socialinis darbuotojas, todėl dažnai kyla nepasitenkinimai ir konfliktai kuomet jis supranta, kad didžiąją dalį darbų jis privalo atlikti pats (su darbuotojo pagalba) ir prisiimti atsakomybę už savo darbą.“ [SD5]; „Pageidauja maisto, drabužių, higienos (nusiprausimo paslaugų)“ [SD6]; „Dažniausios paslaugos, kurias teikiame ir kurių pageidauja, tai bendrosios socialinės paslaugos.“ [SD7]; „Paramos tarnyboje pildo prašymą dėl apgyvendinimo, turi pristatyti sveikatos pažymą, kad neserga užkrečiamomis ligomis, taip pat turi turėti pažymą, kad yra deklaruoti prie savivaldybės.“ [SD9]; „atveža policijos pareigūnai, kitų įstaigų socialiniai darbuotojai, nukreipia probacijos tarnybos darbuotojai, įvairių gydymo įstaigų socialiniai darbuotojai.“ [SD9]
Asmens patirtis naudojantis paslaugomis	„Klientai socialines paslaugas priima noriai, kartai papriekaištuoja, kad jų teikiame per mažai“ [SD1]; „Kai kurie klientai labai noriai priima socialines paslaugas, džiaugiasi, kaip tarpininkaujame su kitomis įstaigomis, jei reikia palydime susitvarkyti socialines pašalpas, lydime pas šeimos gydytojus, nes dažnai, kurie turi neįgalumą jis būna pasibaigęs, kad susitvarkytų“ [SD2]; „Dažniausiai tai būna tarpininkavimo paslaugos, socialinio darbuotojo konsultacijos, kartais naudojasi nemokama psichologo paslauga, o pas mus laikino apgyvendinimo tarnyboje tai jie gauna apgyvendinimo, dušo, skalbimo paslaugas, tiesa jos yra pas mus mokamos 20 % nuo kliento pajamų.“ [SD2]; „Manau, kad sriubos valgykla, kiek žinau dalis jų lankosi dienos centre, dalis, kurie sugeba registruojasi užimtumo tarnyboje ir gauna socialinę pašalpą. Šaltuoju metų laikotarpiu nuvyksta į laikino apnakvydinimo skyrių, kur naudojasi vienos nakties paslauga, bėda yra tai, kad Kaune nėra nakvynės namų, kuriuose kartu galėtų apsigyventi sugyventiniai, nes Kaune yra atskiri nakvynės namai skirti moterims ir vyrams.“ [SD3]; „Savęs nuvertinimas ir nepasitikėjimas, išmokta bejėgystė ir nugebėjimas vyti sparčiai besivystančių technologijų suformuoja šių asmenų norą gauti pagalbą net menkiausiose srityse – pvz., kaip ir kur deklaruoti gyvenamąją vietą, kur ir kaip pasidaryti asmens tapatybės dokumentus, kaip susitvarkyti pašalpas ir išmokas, kaip registruotis poliklinikoje. Ne visiems reikia tokios pagalbos. Tie, kurie geba šiais klausimais savimi pasirūpinti, prašo pagalbos dėl antstolių, dėl įsidarbinimo, dėl ypač pigaus būsto nuomos.“ [SD4]; „Priima noriai ir su dėkingumu. Prieš tai išvardytos beveik visos jų pageidaujamos paslaugos, kurias apibendrinti galima taip: informavimas, konsultavimas, bendravimas, tarpininkavimas. Carito Benamių ir nuteistųjų dienos centre jie taip pat gauna ir edukacines paslaugas – įvairias veiklas, ekskursijas, patys vyksta savanoriauti, padeda vieni kitiems, bendrauja, draugauja, žaidžia, žiūri TV ir filmus, dalyvauja maldos ir kūrybos grupėse.“ [SD4]; „Pagalba tvarkantis asmens tapatybės dokumentus; registruojantis dėl gyvenamosios vietos deklaravimo; dėl išmokų ir pašalpų; dėl sveikatos problemų; dėl maisto ir kitų buitinių poreikių; dėl įsidarbinimo; dėl itin pigaus būsto nuomos. Buitinė pagalba: išsiskalbtį, gauti maisto, drabužių ir t.t. Emocinė psichinė, sielovadinė pagalba.“ [SD4]; „Pagalba tvarkant dokumentus dėl socialinės pašalpos, nedarbingumo lygio nustatymo, dėl pensionato, socialinio būsto nuomos, dėl antstolių išskaitymų, pagalba ugdant finansinį raštingumą, socialinių įgūdžių ugdymas.“ [SD5]; „Dažniausiai maitinimo organizavimo paslaugomis“ [SD6]; „Manau trūksta higienos paslaugų, nes maudymo procedūros vyksta gan retai.“ [SD6]; „Bendrosios socialinės paslaugos, labai dažnai klientai neturi pakankami žinių, kokios yra jų teisės, ką gali gauti, kur nuvykti ir nuo ko pradėti, kad problemos apmažėtų. Vienos pagrindinių paslaugų, tai informavimo, konsultavimo, tarpininkavimo ir atstovavimo paslaugos, socialinių įgūdžių ugdymas ir pan.“ [SD7]; „Sociokultūrinių paslaugų, nes neturi pakankamai užimtumo, kuris skatintų judėti į priekį ir nestovėti vietoje, tačiau labai dažnai susiduriame ir su tuo, kad įtraukti į veiklas yra labai sunku, nes niekas jiems neįdomu.“ [SD7]; „Socialines paslaugas jie priima noriai,

	<i>kadangi jie nebeturi savo namų tai globos namai jiems tampa kaip namai, noriai bendrauja su socialiniu darbuotoju. “ [SD8]; „socialinis darbuotojas tarpininkauja su kitomis įstaigomis: palydi pas šeimos gydytoją, padeda tvarkytis šalpos neįgalumo pensijas, lydi klientus į neįgalumo tarnybą, prasitęsti pažymėjimų, lydi į ligoninę, kaip sutrinka kliento sveikata, rūpinasi visomis reikalingomis slaugos priemonėmis, padeda tvarkyti klientų finansus, bendrauja su artimaisiais, jei klientas jų turi, kartais tenka kontaktuoti su antstoliais, nes kaip taisyklė tokie asmenys visada prisidaro daug skolų. “ [SD8]; „Vieni priima geranoriškai prašo palydėti į įvairias gydymo, socialines įstaigas, užimtumo tarnybą kiti sunkiai dažnai reikia motyvuoti klientus, kad kartu vyktų į įstaigas. Dažniausiai prašo tarpininkavimo su kitomis įstaigomis, padėti užpildyti dokumentus, palydėti pas gydytojus ar ligoninę. “ [SD9]; „Visomis bendromis socialinėmis paslaugomis: informavimas, konsultavimas, tarpininkavimas, socialinių įgūdžių ugdymas ir kita. “ [SD9]; „Kartais socialinio darbuotojo konsultacijos būna priimanamos kaip mokymas gyventi, tam tikras moralizavimas. “ [SD9]; „Mes teikiame apgyvendinimo, konsultavimo, tarpininkavimo, atstovavimo paslaugas. “ [SD10]; „apgyvendinimo, psichologo konsultacijos, tėvystės įgūdžių grupės, savipagalbos grupės “ [SD11]; „Paslaugų gavėjai noriai priima socialines paslaugas. Pageidauja bendrųjų socialinių paslaugų: informavimo konsultavimo, atstovavimo ir tarpininkavimo, aprūpinimo būtinaisiais drabužiais ir avalyne, minimalių asmens higienos paslaugų, transporto. Mano pastebėjimas, kad dauguma paslaugų gavėjų trūksta ne tik socialinių paslaugų, bet ir bendravimo ir jie labai noriai bendrauja pasakoja apie save. “ [SD12]</i>
Asmens patirtis atsisakant paslaugų	<i>„o kai kurie klientai ne visada priima pagalbą noriai, jų nuomone, kad už juos viską turi padaryti socialinis darbuotojas, o patys jokios iniciatyvos nerodo. “ [SD2]; „Tačiau daliai asmenų laikino apgyvendinimo skyrius netinka, nes jie gyvena poroje? Nes ten yra daug apribojimų, o jie nori gyventi, kaip įsivaizduoja laisvėje. “ [SD3]; „Sunkumas, tas, kad pasitaiko klientų, kurie atvyksta, kreipiasi pagalbos ir po to nebepasirodo. “ [SD6]; „dažnai klientai atsisako priimti pagalbą, nesijaučia priklausomi ir nepripažįsta, kad turi bėdų, kurias turi išspręsti jis pats, o ne šalia esantys. “ [SD7]; „Pagrindinė kliento motyvacijos stoka, dažnai klientai nenori pripažinti, kad jiems reikia keistis, tai reikia kažkam, kartais sunkiai priima pagalbą arba iš vis jos nenori. “ [SD9]; „Yra tokių paslaugų gavėjų kurie nepripažįsta savo problemų ir jų tiesiog nemato “ [SD12]</i>
Įveiktos kliūtys	<i>„O yra tokių, kurie labai stengiasi kuo greičiau išspręsti savo problemas ateina tariausi, konsultuojasi, tokiems ir pagalba visai kitokia yra motyvacija padėti, palaikyti. “ [SD2]; „Manau priklauso nuo kontakto užmezgimo ir abipusio noro bendradarbiauti. Pvz. Buvo gautas skundas, kad laiptinėje apsigyveno benamiai, vyкта į tą vietą ir sutiktas vienas ten nakvojęs asmuo, užkalbintas, pakviestas į seniūniją. Bet tikimybė, kad jis atvyks ir toliau bus galima jam siūlyti paslaugas buvo maža. Tačiau jis atvyko ir pokalbyje, kuris tęsėsi kelias val. prie arbatos ir sausainių, asmuo atsivėrė. Ir buvo išsakyta, tai, kad jis atvyko tik dėl to kad su juo pirmame susitikime buvo bendrauta kaip su žmogumi, ne iš aukšto ir t.t. “ [SD3]</i>
Neįveiktos kliūtys	<i>„Kartais prašo medikamentų, nes dažnai skundžiasi pašlijusia savo sveikata, ko mūsų socialinių paslaugų centras nedalina. “ [SD1]; „Kartais ne visada ši klientų grupė pripažįsta savo problemas, trūksta motyvacijos jas spręsti, dažnai kaltina kitus asmenis, o ne patys save dėl iškilusių problemų, dažnai meluoja, nesilaiko susitarimų. “ [SD1]; „Dažnai nepripažinimas savo gyvenimiškos situacijos, nemokėjimas spręsti savo problemų, o kaip pasiūlai jiems pagalbą tai labai supyksta, jie namo, kad valstybė juos turi išlaikyti, mokėti jiems pašalpas, surasti darbą, jie visą turi gauti nemokamai. “ [SD2]; „Sudėtinga pasakyti, kadangi tai asmenys kaip ir turi savo gyvenimo būdą ir sugrįžti į normalią aplinką jiems yra labai sudėtinga. “ [SD3]; „Bet yra tokie „kalnai“, kurių socialinis darbuotojas negali išspręsti, tokie kaip begalinės skolos, antstoliai, pajamų stoka, sveikatos problemos. “ [SD3]; „Benamių situacijoj trūksta motyvacijos jiems labai sudėtinga save motyvuoti ir patiems pradėti keisti gyvenimo būdą. Vieni iš viso vengia pripažinti, kad dabartinė situacija bloga, kiti bijo tai padaryti, dar kiti neturi valios arba jų žema savivertė ir jie nepasitiki nei savimi, nei aplinkiniais, nemato alternatyvų ir todėl neturi motyvacijos kažką keisti iš esmės. “ [SD3]; „informacijos trūkumas ir biurokratinė sistema, daugybė įvairių reikalavimų ir dokumentų, pvz., norint tik atsistoti į eilę gauti socialiniam būstui ar susitvarkyti skolas antstoliams “ [SD4]; „Klientų motyvacijos trūkumas keistis “ [SD7]; „kartais šie asmenys būna agresyvūs, pikti, sunku susiklabėti, yra buvę, kad klientas norėjo pabėgti iš globos namų “ [SD8]; „Didesni sunkumai yra atstovaujant. Kai ieškoma sprendimo, kuris reikalauja pasitelkti pagalbą iš aplinkos, dažniau vyriausybinių organizacijų. Pagalbos teikimo ribotumas, lankstumo trūkumas, kai kalba eina ne apie "mes galime padėti šioje situacijoje yra tam galimybės", o apie "mes norėtume padėti, bet numatyta tvarka yra tokia ir tokia, kreipkitės kitur.“ [SD10]; „integracijos į darbo rinką skatinimo ir jų motyvacijos kėlimo įsitraukti į darbo rinką “ [SD11]</i>

Kategoriją *Realizuotas socialinių paslaugų prieinamumas* sudaro 5 subkategorijos. Realizuoto paslaugų prieinamumo perspektyva siejama su paslaugų vartotojų patirtimi, nustatant kliūtis, kurios buvo įveiktos arba yra neįveikiamos siekiant naudotis, naudojantis arba atsisakant paslaugų (Mehmedbegovic-Zivanovic; 2009). Socialinių darbuotojų, dirbančių su benamystę išgyvenančiais asmenimis, išsakytos mintys pagrindžia teorinės analizės metu išryškintas realizuoto socialinių paslaugų prieinamumo kategorijas: *asmens patirtis siekiant naudotis paslaugomis, naudojantis paslaugomis* ir *atsisakant paslaugų* bei *įveiktos ir neįveiktos kliūtys*.

Ivanauskienės ir Gončiarovos (2016) atliktas tyrimas atskleidė, kad benamystę išgyvenantys vyrai taiko tam tikras išgyvenimo strategijas: siekdami gauti maisto lankosi labdaros valgyklose, maitinasi pas draugus, iš minimalių pajamų patys nusiperka produktų ar prašo išmaldos. Siekdami apsisaugoti nuo smurto vyrai stengiasi išlikti budrūs bet kuriuo paros metu, imasi „konfliktų gesintojo vaidmens“, būna drąsūs ir išdidūs, kai kyla grėsmė jų sveikatai. Norėdami apsisaugoti nuo šalčio siekia įsigyti atitinkamų daiktų, susirasti atokesnes vietas, saugančias nuo vėjo ir šalčio. Minėto elgesio modelio keitimui būtina sąlyga – socialinės paslaugos. Tai patvirtina ir tyrimo dalyvių išsakytos mintys apie asmenines benamystę išgyvenančių asmenų patirtis. Šių patirčių turinys siejamas su asmens kreipimusi gauti socialines paslaugas, patirtimi jas gaunant bei atsisakant siūlomos pagalbos. Asmenų kreipimosi dėl socialinių paslaugų turinys labai platus: nuo pastogės suteikimo iki darbo susiradimo, nuo sąlygų sudarymo atlikti asmens higienos reikalus iki socialinių įgūdžių ugdymo paslaugų suteikimo. Kiek viena benamio patirtis unikali ir specifiška, todėl neįmanoma unifikuoti socialinių paslaugų spektro šiai klientų grupei. Tačiau socialiniai darbuotojai, teikiantys socialines paslaugas benamiams asmenims įvairiomis formomis sutaria, kad labiausiai reikalingos ir svarbiausios šiai asmenų grupei yra bendrosios socialinės paslaugos bei ypatingai aktuali viena iš specialiųjų socialinių paslaugų – laikino apnakvindinimo. Tiriamųjų pasisakymuose pastebima, kad socialiniai darbuotojai teikia tiek bendrąsias, tiek ir specialiąsias socialines paslaugas, kurios yra reglamentuotos Socialinių paslaugų kataloge (2006). Indriliūnaitės (2014) teigimu benamiams asmenims ypatingai reikalingos kompleksinės paslaugos, ne vien bendrosios, tačiau ypatingai atsižvelgiant į asmenų savybes, įvairius sutrikimus, priklausomybes labai svarbu motyvavimas, įgūdžių ugdymas.

Lietuvoje nėra atlikta išsamių benamių socialinių paslaugų vartojimo ir šioje srityje jų daromų pasirinkimų tyrimų, tačiau remiantis ankstesnių tyrimų duomenimis teigiama, kad naudojimasis maitinimosi ir labdaros (drabužiai, avalynė) paslaugomis yra labiausiai paplitęs tarp gatvės benamių, o kreiptis teisiškai priklausančios paramos į atitinkamas institucijas vengiama. Priešingai, nakvynės

namuose gyvenantys ar juose nakvojantys benamiai asmenys dalyvauja socialinės paramos mechanizme (Kocai, 2008)

Kitos dvi socialinių darbuotojų mintimis iliustruotos subkategorijos yra susijusios su *įveiktomis* ir *neįveiktomis kliūtimis* asmens naudojimosi socialinėmis paslaugomis kontekste. Prie įveiktų sunkumų tiriamieji akcentavo, kad problemų įveikime labai svarbus vaidmuo atiteko paties benamystės išgyvenančio asmens pastangoms, motyvacijai keistis arba nuoširdžiam bendravimui tarp kliento ir socialinio darbuotojo. Visgi tyrime dalyvavę socialiniai darbuotojai išsamiau pasisakė apie socialinių paslaugų teikimo (iš pagalbą suteikiančio asmens pozicijų) ir gavimo (iš paslaugas gaunančio benamio asmens pozicijos) patirtyje neįveiktas kliūtis, susijusias su paslaugų poreikio ir galimybių jas teikti neatitikimu, savo problemų nepripažinimu ir nenoru išspręsti susiklosčiusios situacijos, benamių asmenų nuomone, kad valstybė turi viskuo juos aprūpinti, retai išsprendžiamomis finansinėmis problemomis (skolos kitiems asmenims; skolų išieškojimas per anstolius ir pan.), žema asmens saviverte ir situacijos sprendimų alternatyvų paieškos stoka.

Indriliūnaitė (2013), atlikusi išsamų tyrimą apie nakvynės namų gyventojų išgyvenimo praktikas, teigia, kad yra pabrėžtinas ir paties benamio asmens neveiklumas ir pasyvumas siekiant gauti socialinę pagalbą ar paramą, ir jos atsisakymas, susidūrus su sunkumais, iškilusiais siekiant išpildyti griežtus biurokratinius reikalavimus (įvairios registracijos, reikalingų dokumentų turėjimas ir pan.). Tai labai siejasi su tyrimo metu atskleista *asmens patirties atsisakant paslaugų* subkategorija.

Pasak Ivanauskienės ir Gončiarovos (2016) nakvynės namų benamių gyvenimas yra privilegijuotas, nes jiems dažniausiai teikiama socialinė parama ir paslaugos, turi gyvenamąją vietą, kurioje gali pilnavertiškiau patenkinti tokius poreikius, kaip maitinimasis, higiena, daiktų įsigijimas, o tuo tarpu gatvės benamio statusą turintys asmenys yra labiau nuskriausti, jų gyvenimo sąlygos dažniausiai būna nepastovios, ypatingai šiltuoju sezono laiku. Ivanauskienės ir Gončiarovos (2016) atliktame tyrime taip pat atsisikleidžia benamių asmenų gyvenimo sąlygos, kurios dažniausia nėra pastovios, šiltojo sezono metu. Žiemos metu daugiau benamių sulaukia nakvynės namai, kuriuose jie gali šiltai išmiegoti ir pasislėpti nuo šalčio. Tęsiant autorių minties analizavimą, galima būtų teigti, kad socialinių paslaugų prieinamumas turi tam tikras prielaidas, kurios mokslinėje literatūroje (Tamutienė, Naujanienė; 2013) skirstomos į *informacijos sklaidą, sociokultūrines prielaidas, ekonomines kliūtis ir organizacines sąlygas*. Tyrimu buvo siekiama socialinių darbuotojų, teikiančių socialines paslaugas benamystės fenomeną išgyvenantiems asmenims, pasisakymais pagrįsti šias prielaidas (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Kategorija: Socialinių paslaugų prieinamumo prielaidos

SUBKATEGORIJA	TEIGINYS
Informacijos sklaida	„taip pat apie mūsų socialines paslaugas informuoja socialinių paslaugų skyriaus išmokų specialistės“ [SD1]; „Iš įvairių šaltinių tai gali būti iš pačių benamių, kurie dažnai atveda savo likimo draugus, kuriems reikalinga tuo metu socialinė pagalba iš policijos, probacijos pareigūnų, kurie nukreipia pagalbos į mūsų centrą, iš psichikos sveikatos centro socialinių darbuotojų, kartais benamiai asmenys yra palydimi kai kurių nevyriausybinių organizacijų atstovų“ [SD1]; „Dažnai iš savo likimo draugų.“ [SD2]; „Manau patirtis rodo, kad geriausiai veikia benamių perduodama informacija vienas kitam. Pvz. Jei pavyko rasti bendrą kalbą ir padėti vienam benamiui, tai jis tai rekomenduoja kitiems.“ [SD3]; „Daugiausiai vieni iš kitų. Iš reklaminių lankstinukų. Iš seniūnijų.“ [SD4]; „Vienas iš kito“ [SD5]; „Dažniausia informaciją gauna iš aplinkinių žmonių ar institucijų, gali informaciją suteikti ir to pačio likimo asmenys.“ [SD6]; „plėščiau sklaidą apie paslaugų teikimą įstaigoje, jų prieinamumą, galimybes“ [SD6]; „informacijos trūkumas, kur ir kaip spręsti bėdas“ [SD7]; „Draugai, žiniasklaida, giminės, artimieji, policijos pareigūnai, gydymo įstaigos, probacijos tarnybos ir pan.“ [SD7]; „Kadangi į mūsų įstaigą klientai yra nukreipiami iš įvairių gydymo įstaigų :slaugos ligoninių, psichiatrijos, infekcinių ligų, tuberkuliozinės ligoninės taip pat iš seniūnijų ir savivaldybės, kartais asmenys patenka ir iš nakvynės namų, kurie dėl savo sveikatos būklės negali savimi pasirūpinti, tai šią informaciją jiems suteikia tenai dirbantys socialiniai darbuotojai“ [SD8]; „Dažniausiai vienas iš kito, būna“ [SD9]; „Kas naudojasi internetu - iš internetinėje erdvėje pateiktos informacijos, nukreipiami kitų įstaigų (pvz. ligoninės), iš policijos (teritoriškai arti), kitų benamių.“ [SD10]; „iš policijos, VVTAIT, NVO, specializuotų pagalbos centrų ir t.t.“ [SD11]; „Dažniausiai informacija seniūnijų, bendruomenės, Carito.“ [SD12]
Sociokultūrinės prielaidos	„Atrasti šiltą santykį su klientu ir motyvuoti, kad keistų savo gyvenimo būdą, parodyti , kad tiki juo .“ [SD1]; „Tarpusavio supratimas tarp kliento ir socialinio darbuotojo, bendras tikslas, klientui nebijoti pripažinti savo problemų ir jas kartu su socialiniu darbuotoju spręsti.“ [SD2]; „Svarbu tarpusavio ryšys, nebijoti kalbėti apie iškilusias problemas, jas spręsti.“ [SD2]; „Socialinio darbuotojo lygmenyje socialiniams darbuotojams dirbant su benamiais asmenimis įdėti daugiau empatijos, motyvavimo, padrąsinimo ypač dirbant su sąlyginai jaunais, galinčiais dirbti benamiais asmenims ir taip keisti jų demotyvacinės nuostatos, pasaulėžiūrą.“ [SD3]; „Manyčiau tai turėtų būti ne vieno socialinio darbuotojo reikalas, kad pasikeistų daugumos požiūris, daugiau įjungti bendruomenę ir aišku būtų sukurtas vieningas pagalbos projektas ir būtų glaudus tarpininkavimas tarp skirtingų organizacijų teikiančių paslaugas benamiams.“ [SD3]; „Nuo bendradarbiavimo, finansavimo ir patirties. Nuo santykio su kiekvienu asmeniu, su kuriuo užmezgamas ryšys. Nuo pagarbos asmeniui. Nuo distancijos ir neutralumo, konfidencialumo išlaikymo. Nuo tikėjimo asmeniu ir nepasidavimo jo transliuojamai išmoktai bejėgystei.“ [SD4]; „Manau, jog nuo pačio kliento motyvacijos, socialinio darbuotojo gebėjimų suprasti šios klientų grupės specifiškumą bei paslaugų paketo, kurį galima pasiūlyti klientui.“ [SD6]; „socialinio darbuotojo gebėjimas motyvuoti klientą, tikėjimas, kad kiekvienas žmogus gali pasikeisti, noras padėti.“ [SD7]; „Labai svarbu asmens nesmerkti, o kaip tik padėti kovoti jam su jo problema, stengtis jį palaikyti, motyvuoti, įtraukti į visuomeninę veiklą, kartu su juo atrasti jam mielą širdžiai veiklą.“ [SD8]; „Svarbus yra šiltas santykis su klientu, suprasti jį, išklausti“ [SD8]; „kliento įgalinimo, tarpusavio užmegztas geras ryšys tarp kliento ir socialinio darbuotojo“ [SD9]; „Išlaikyti šiltą santykį tarp kliento ir socialinio darbuotojo, dažnai klientą motyvuoti.“ [SD9]; „Tai galbūt ne socialinių paslaugų klausimas, o iš esmės buvimas nacionalinės strategijos spręsti benamystei, atkreipimo dėmesio šiai problemai, nes ji yra labiau apleista visų kitų socialinių problemų tarpe.“ [SD10]; „Turėtų atsirasti vieninga valstybės strategija spręsti benamystės problemą visuminiu požiūriu, o ne tik jos pasekmės, t.y., plečiant apgyvendinimo vietas skirtas benamiams. Tai būtų gera pradžia ir startas tikslingiems veiksams.“ [SD10]; „Yra tokių paslaugų gavėjų kurie nepripažįsta savo problemų ir jų tiesiog nemato“ [SD12]
Ekonominės kliūtys	„Dažniausiai šiems asmenims iškyla problema su gyvenamosios vietos deklaravimu, be kurio jie negali gauti socialinės pašalpos.“ [SD3]; „Su didžiuliu finansinių ir materialinių išteklių trūkumu.“ [SD4]; „Valstybinių išteklių trūkumas.“ [SD5]
Organizacinės sąlygos	„Nuo komandinio darbo ne tik tarp kliento ir socialinio darbuotojo, bet ir bendradarbiavimas su kitomis įtaigomis, kompleksinės pagalbos teikimas labiau užtikrina kliento įgalinimą visuomenėje.“ [SD1]; „Daugiau sociokultūrinių renginių, kuriuose šie asmenys iš naujo atrastu save, įvairios užimtumo grupės, individualios psichologo konsultacijos.“ [SD1]; „Gal priverstinis gydymas nuo įvairių priklausomybių , šiuos asmenis stengtis įdarbinti, o ne pašalpas mokėti.“ [SD1]; „Šiek tiek supaprastinti paslaugų prieinamumą.“ [SD1]; „Užimtumo, savipagalbos grupių, kuriuose žmogus iš naujo atrastų save, savo pomėgius.“ [SD2]; „Socialinio darbo vadovams savo darbuotojams sudaryti sąlygas ir skirti priemones dirbant su šia klientų grupe (dezinfekcijos ir apsaugos priemonės darbo vietoje, organizuoti mokymus darbuotojams)“ [SD3]; „Su biurokratijos sistema. Su daugybe dokumentų. Su informacijos trūkumu ir

įstatymų neaiškumu.” [SD4]; „Tada itin svarbu yra ne biurokratinė sistema, o liberalesnė sistema teikiant elementarias nakvynės bei higienos paslaugas.“ [SD4]; „Sugriežtinti pašalpų mokėjimo tvarką“ [SD5]; „reikia steigti institucijas, kurios konkrečiai būtų orientuotos į benamių asmenų paslaugų teikimą, įtvirtinat įvairių formų paslaugas ir užtikrinant jų prieinamumą.“ [SD6]; „Komandinis darbas, bendradarbiavimas su kitomis įstaigomis“ [SD7]; „Nuo gero komandinio darbo, tarpinstitucinio bendradarbiavimo“ [SD8]; „Manau, kad nuo komandinio darbo“ [SD9]; „bendradarbiavimas su kitomis įstaigomis“ [SD9]; „Daugiau užimtumo, motyvacijos, kad klientas galėtų greičiau integruotis į visuomenę.“ [SD9]; „Visada stengiamės surasti būdus, kaip padėti, bendradarbiaudami su kitomis organizacijomis, jeigu matome, kad mes neatliepiam kažkokio poreikio, kuris svarbus žmogaus situacijos sprendimui.“ [SD10]; „Savo įstaigoje teikiant paslaugas, nuolatos peržiūrimė paslaugų teikimo planą, rengiame kasmetinę strategiją, atsižvelgiant į klientų grupę, jos poreikius.“ [SD10]

Aptardami socialinių paslaugų benamiams asmenims prieinamumo prielaidas tyrimo dalyviai ypatingą dėmesį skyrė *sociokultūrinėms* ir *organizacinėms*. Tikėtina, kad tiriamieji yra gerai susipažinę su socialinės apsaugos sistemos dalimi, kuri yra nukreipta į pagalbą benamystę išgyvenantiems asmenims, ir puikiai geba atskleisti tiek socialinius ar kultūrinius aspektus, kurie yra svarbūs didinant socialinių paslaugų prieinamumą šios grupės asmenims, tiek ir suvokia organizacinių sąlygų, užtikrinant šių paslaugų prieinamumą minėtai asmenų grupei, sudarymo svarbą.

Prie sociokultūrinių socialinių paslaugų prieinamumo prielaidų galima būti akcentuoti santykio su benamiu asmeniu kūrimo ir palaikymo, motyvavimo priemonių naudojimo, bendruomenės ir visuomenės požiūrio į benamius asmenis kaitos aspektus. Pasak Indriliūnaitės (2014) benamiams asmenims ypatingai svarbu tarpasmeniniai santykiai, savirealizacija, nes šie asmenys ir taip priklauso socialiniai atkirčiai.

Organizacinių sąlygų kontekste, tyrimo dalyvių nuomone, socialinių paslaugų prieinamumas turi būti užtikrintas vystant bei stiprinant komandinį darbą tarp įvairių sričių specialistų, teikiant kompleksines paslaugas, organizuojant savigalbos grupių formavimąsi ir skatinant jų veikimą, mažinant biurokratinės sistemos, siekiant ir gaunant socialines paslaugas, aparatą ir etapus, kuriant kaip precedentą įstaigas, kurios veiktų liberalesnėmis sąlygomis ir labiau į klientų poreikius orientuotų paslaugų formomis. Šios organizacinės prielaidos prisidėtų prie aptarinėjamos asmenų grupės gerovės kūrimo.

Kalbant apie gerovę, t. y. gerovės valstybę, galima teigti, kad tai socialinių institutų visuma, kuri leidžia valstybei ne tik reguliuoti ekonomiką, prekybą ar socialinę sferą, bet taip pat ir dirbančiųjų bei darbdavių santykius, kainodarą, socialinį ir materialinį aprūpinimą, gyvenamąją statybą, darbo, sveikatos ir socialinę apsaugą bei draudimą, užimtumą, kultūrą ir mokslinius tyrimus, be to, tokiu būdu daryti įtaką asmens gyvenimui. Ir tik tada, kai sukurta pastovi sistema, galima leisti tam tikras sferas perduoti privačios iniciatyvos valdymui todėl, kad tada ji geriau sugeba tvarkytis su biurokratija, be kurios valstybinis reguliavimas neįmanomas bei kuri turi milžinišką galią (Dapkūnaitė; 2014).

Žinoma, siekiant kokybiškesnių ir labiau organizaciniu aspektu prieinamų socialinių paslaugų, nebus išvengta tam tikrų sunkumų. Kavaliauskienė ir Prascieniūtė (2012) iškelia vieną esminių nakvynės namų problemų – tai socialinių darbuotojų trūkumas. Taip pat daugumoje nakvynės namų nėra medikų, kurie užtikrintų medicininę priežiūrą benamiams asmenims, turintiems sveikatos sutrikimų, nes, pasak Ivanauskienės ir Gončiarovos (2016), dauguma benamių turi nustatytus ribotus darbingumus, o kitiems nustatytas priežiūros poreikis, tačiau užtrunka pakankamai nemažai laiko, kol tie asmenys gauna vietą kitoje socialinėje įstaigoje, kuri labiau atitiktų jų poreikius. Mikulionienės,

Kanopienės (2015) teigimu, kitos įstaigos, tokios kaip medicininės priežiūros, nėra linkusios bendradarbiauti ir yra pakankamai skeptiškai nusiteikę dėl pagalbos teikimo šiai klientų grupei. Dažnai kyla ne tik tarpinstitucinio bendradarbiavimo sunkumai, bet ir susiduriama su neigiamu visuomenės, darbdavių požiūriu, kas apsunkina šiems asmenims darbo paieškas, būsto nuomos paieškas. Darbuotojai susiduria ne tik su struktūriniais trikdžiais, tačiau ir pačių benamių neigiamomis nuostatomis, sveikatos problemomis, dažniausiai nepilnu supratimu, ko iš jų norima, dėl įvairių psichinių sutikimų.

Kaip viena iš paslaugų prieinamumo prielaidų tiek mokslinėje literatūroje, tiek ir tiriamųjų kalboje išskiriama informacijos sklaida. Čia minimi įvairūs darbuotojai ir sklaidos formos kaip galimos sąlygos, kad būtų didinamas benamystę išgyvenančių asmenų supažindinimas ir informavimas apie tokių paslaugų, kurios tenkintų jų poreikius, egzistavimą. Tačiau pažymima, kad paslaugų prieinamumą silpnina ekonominiai veiksniai. Vienas pagrindinių – finansinių išteklių trūkumas, užtikrinant platų socialines paslaugas teikiančių įstaigų ir specialistų tinklą bei sklandų socialinių paslaugų teikimo procesą.

Dapkūnaitės (2014) teigimu, gerovės valstybės sąvoka galėtų būti apibrėžiama kaip valstybė, kurioje rūpinamasi visapusiška gyventojų apsauga, įskaitant valstybės išmokas ir paslaugas, bei, žinoma, laiduojama žmonių gerovė. Tačiau kalbant apie gerovės valstybę kaip apie politinę sistemą derėtų pabrėžti, kad tai politinė sistema, kai būtent valstybė imasi atsakomybės už savo piliečių gerovę, tačiau tai nereiškia, kad valstybė privalo viskuo pasirūpinti, atsakomybė krinta ir ant piliečių pečių. Bet greičiausiai tai priklauso nuo gerovės valstybės tipo.

Siekiant didesnio socialinių paslaugų prieinamumo, Tamutienės ir Naujanienės (2013) nuomone, reikia užtikrinti tam tikrus veiksnius. Šie veiksniai susiję su *socialinių paslaugų tinkamumu, teikimo finansavimu / įperkamumu, pasiekiamumu, adekvatumu* ir *priimtinumumu*. Prieinamumo veiksnių subkategorijos ir jas iliustruojantys teiginiai yra pateikiami 4 lentelėje.

4 lentelė. Kategorija: Socialinių paslaugų prieinamumo veiksniai

SUBKATEGORIJA	TEIGINYS
Socialinių paslaugų tinkamumas	„Nemokėti socialinių paslaugų, o suteikti galimybę įsidarbinti, padėti žmogui, kuris pateko į sunkią gyvenimišką situaciją kuo greičiau išspręsti savo problemas.“ [SD2]; „Socialinis darbuotojas turi ribotą spektrą galimų paslaugų ir motyvavimo priemonių benamiams ir jas taikant yra būtina atsižvelgti tiek į esamą situaciją tiek į benamystės priežastis.“ [SD3]; „Jiems socialinių paslaugų netrūksta, viskuo rūpinasi globos namų socialinis darbuotojas.“ [SD8]; „Klientai gauna visas jiems reikalingas paslaugas“ [SD8]; „Benamystę išgyvenantiems asmenims, kurie turi įvairių dimensijų ar neįgalumą, turėtų būti atskiri savarankiško gyvenimo namai, kuriuose tokie asmenys gyventų, socializuotųsi, užsiimtų kasdienine veikla, vyktų savipagalbos grupės, būtų organizuojamos įvairios išvykos, parodyti pasaulį truputį kitoki, kad jie nėra apleisti, vieniši, smerkiami, kad ir jie gali gyventi pakankamai civilizuotai.“ [SD8]
Socialinių paslaugų teikimo finansavimas / įperkamumas	„Papildomų fondų kūrimas, kurie būtų naudojami benamių problemų mažinimui, paslaugų teikimas institucijoje ir po institucijos paslaugų.“ [SD5]
Socialinių paslaugų pasiekiamumas	„Trūksta nevyriausybinių organizacijų, kurios galėtų teikti paslaugas benamiams asmenims už institucijos ribų.“ [SD1]; „Socialinių paslaugų šiems asmenims užtenka“ [SD2]; „Trūksta nevyriausybinių organizacijų, kurios galėtų teikti paslaugas benamiams asmenims už institucijos ribų.“ [SD2]; „Daugiau gal reikia eiti pas juos.“ [SD3]; „Ypač trūksta itin profesionalios psichoterapijos ir psichiatrijos specialistų paslaugos – tik psichinė sveikata gali padėti jiems grįžti į moraliai, teisiškai ir socialiai normalų ir sveiką gyvenimą. Trūksta profesionalių nemokamų reabilitacijos įstaigų didžiuosiuose miestuose. Kaune ypač trūksta nakvynės namų poroms. Ir laikino apgyvendinimo namų moterims. Kaune ypač trūksta viešųjų dušų, pirčių, kur benamiai galėtų nusimaudyti. Ypač sudėtinga benamiams įsigyti viešojo transporto bilietų, kurių kaina milžiniška – tai riboja jų galimybes keliauti iš seniūnijos į seniūniją net nusimaudyti, gauti maisto, drabužių – tai išsispręstų, jei seniūnijose būtų galimybės jiems nusimaudyti, gauti maisto daiktų, išsiskalbti drabužius, kur pernaktoti.“ [SD4]; „Tik kad jų poreikių skalė kaskart vos gavus paslaugą išauga į naują didesnę poreikį arba jų poreikiai neatitinka socialinio darbo specifikos (pvz., nori susirasti artimą žmogų).“ [SD4]; „Bazinių socialinių poreikių patenkinimas kiekvienoje seniūnijoje – viešieji dušai, nakvynės lovos, galimybė išsiskalbti ir t.t.“ [SD4]; „O paslaugas teikti strategiškai prieinamoje vietoje, suteikiant paslaugų pasirinkimo galimybes“ [SD6]; „Tokiems asmenims reikėtų teikti visas jiems reikalingas paslaugas vienoje institucijoje, tokie kaip bendruomeniniai namai, nes šiems asmenims dažnai reikia aplankyti ne vieną instituciją, kad susitvarkytų reikalingus dokumentus, ar gauti įvairias socialines paslaugas.“ [SD9]; „Mano manymu paslaugų netrūksta“ [SD11]; „Socialinių paslaugų apstu“ [SD12]
Socialinių paslaugų adekvatumas	„Iš dalies yra atitinka klientų poreikius.“ [SD1]; „Manau, kad atitinka, jie nemažai gauna.“ [SD2]; „Teikiamas socialinių paslaugų paketas didžiąja dalimi atitinka poreikius, benamiams kas svarbiausia – būstas? Tam yra laikino apgyvendinimo skyrius, kur dirba socialiniai darbuotojai ir jie toliau gali pasirūpinti jų poreikiais.“ [SD3]; „Jei imtume tokį paketą kaip „informavimas, konsultavimas, bendravimas ir tarpininkavimas“, tai vertinu teigiamai, gerai. Iš dalies jis atitinka klientų poreikius.“ [SD4]; „Visą socialinių paslaugų paketą įtakoja kiti (pvz. nedarbo socialinio draudimo įstatymas) veiksniai, kurie dažnai trukdo gauti pagalbą, todėl neužtikrina paslaugos gavėjų lūkesčių.“ [SD5]; „Manau atitinka, galime patenkinti pagrindinius klientų poreikius.“ [SD6]; „Atitinkančias kliento lūkesčius“ [SD6]; „Manau, kad dalinai atitinka klientų poreikius.“ [SD7]; „Manau, kad atitinka visus klientų poreikius.“ [SD8]; „Manau, kad pakankamai atitinka.“ [SD9]; „Paslaugos kurias gauna paslaugų gavėjai atitinka jų poreikius“ [SD11]
Socialinių paslaugų priimtumas	„Pagrinde jeigu kreipiasi patys tai konkrečiai žino ko jiems reikia.“ [SD3]

Mokslinėje literatūroje paslaugų teikimo benamiams problematika yra analizuojama gana fragmentiškai, dažniau apsistoiant ties konkrečia atvejų analize, vis dėlto galima išskirti keletą pagrindinių faktorių, kurie pasitaiko kalbant apie individo naudojimąsi paslaugomis. Išskiriamos dvi pagrindinės aiškinimo apie naudojimąsi paslaugomis kategorijos: struktūrinė perspektyva ir individualioji perspektyva. Struktūrinė perspektyva paprastai apima paslaugų prieinamumo ir tinkamumo problematiką, ji dažnai aptariama apibrėžiant benamystės reiškinį, kuomet pristatomos ir paslaugos, prieinamos šiai žmonių kategorijai. Taip pat aptariami barjerai, su kuriais susiduria institucinių paslaugų vartotojai. Individualioji perspektyva apima individų požiūrį į naudojimąsi paslaugomis, vartotojų kultūrinės ir asmeninės elgesio normas, individualią tapatybę ir į individualų naudojimąsi paslaugomis. Į šią perspektyvą struktūrinio požiūrio šalininkai dažnai žiūri skeptiškai, nes ji kartais tapatinama su „individualia patologija“ arba asmeninėmis benamių asmenų ydomis, neanalizuojant netiesioginių faktorių svarbos, kurie leistų paaiškinti tokius individų pasirinkimus (Indriliūnaitė; 2013)

Tyrimo rezultatai iliustruoja struktūrinę socialinių paslaugų prieinamumo perspektyvą, kadangi socialiniai darbuotojai itin išryškino socialinių paslaugų pasiekiamumo, tinkamumo ir adekvatumo veiksnius. Kalbėdami apie pasiekiamumą, tyrimo dalyviai akcentavo tai, kad socialinės paslaugos turi būti pasiekiamos benamystę išgyvenantiems asmenims kiekvienoje seniūnijoje, teikiant jiems tiek bendrąsias, tiek ir specialiąsias socialines paslaugas. Turi būti įkurta daugiau organizacijų ir įstaigų, kurios savo veikla atlieptų šios klientų grupės asmenų poreikius, tačiau pabrėžiama, kad kiek įmanoma didesnis paslaugų spektras būtų teikiamas toje pačioje įstaigoje, taip mažinant socialinių paslaugų teikimo finansavimo / įperkamumo ar priimtumo problematiką.

Paslaugų tinkamumo ir adekvatumo veiksnius tyrimo dalyviai siejo su socialinių paslaugų turinio atitikimu kliento (benamio asmens) poreikiams ir tinkamumu juos tenkinant. Socialinių paslaugų, susijusių su benamyste, reguliavimas ir teikimas leidžia kalbėti apie modernios valstybės vystymą, formuojant ir performuojant socialinių paslaugų teikimo modelį. Tačiau toks socialinės politikos reguliavimas, kai benamystės problemoms spręsti trūksta paslaugų, jos yra neprieinamos ir / ar netinkamai reglamentuojamos, kai asmenų, gyvenančių nakvynės namuose ir gatvėse, skaičius išlieka didelis (Lietuvos statistikos departamento 2013 m. duomenimis, 2012 metais nakvynės namų paslaugomis naudojosi 2447 žmonės, laikino apnakvindinimo paslaugomis – 5900 žmonių. Tuo tarpu 2013 metais nakvynės namuose gyveno 2601 žmogus, o laikino apnakvindinimo paslaugomis tais metais naudojosi 5040 žmonių), gali būti traktuojamas kaip neveiksmingas politikos priemonių ir paslaugų įgyvendinimas (Ivanauskienė, Gončiarova; 2016). Lankstumo ir tam tikro tęstinumo, kryptingumo stygius teikiant socialinę paramą benamiams asmenims kildintinas iš aiškos benamystės klausimo strategijos nebuvimo, ir benamio, ne tik kaip socialinės rizikos asmens, bet ir kaip atskiros tikslinės grupės, teikiant socialinę paramą, įvardijimo (Indriliūnaitė; 2013).

Išvados

1. Benamystės fenomenas skirtingose valstybėse yra traktuojamas priklausomai nuo to, koks yra valstybės politikos požiūris į egzistuojančią problemą ir jos sprendimo kryptingumas. Lietuvoje šis fenomenas suprantamas labai siaurąja prasme, t.y. būsto neturėjimas ir gyvenimas nakvynės namuose, tačiau daugelyje išsivysčiusių pasaulio šalių pirmiausia akcentuoja skurdo lygmenį ir patiriamą socialinę atskirtį, t.y. fenomenas analizuojamas socioekonominių, psichosocialinių bei sociokultūrinių perspektyvų kontekste. Nors teisiniu aspektu ši asmenų grupė turi nemažai teisių bei pagalbos galimybių, tačiau kiekviena valstybė susiduria su šių teisių ir galimybių užtikrinimu. Patiriama socialinė atskirtis daro neigiamą poveikį benamiams asmenims tiek sveikatos, tiek psichologine, tiek ir socialine prasme. Socialinės pagalbos šiai asmenų grupei kontekste socialiniai darbuotojai, teikdami tiek bendrąsias, tiek ir specialiąsias socialines paslaugas, susiduria su keliais pagrindiniais iššūkiais: tarpinstitucinio bendradarbiavimo trūkumas, neigiamas visuomenės požiūris, žemi specialistų darbo užmokesčiai, asmenų motyvacijos keistis trūkumas, priklausomybės, įvairios ligos, baimė, nepasitikėjimas, pokyčio nepriėmimas. Užsienio šalių gerosios patirties perėmimas keičia šios klientų grupės socialinės apsaugos sistemą, tačiau nepaisant įvykusių pokyčių, teikiant socialines paslaugas benamiams asmenims, socialinių paslaugų sistemoje būtini organizaciniai, teisiniai ir žmogiškųjų išteklių pasikeitimai. Dabartiniu metu vykstantys socialinės sistemos pokyčiai greičiau yra fragmentiniai, neapimantys visų socialinių paslaugų, stokojantys teikiamų socialinių paslaugų tęstinumo. Pokyčių plotmėje esminiu aspektu įvardijamas socialinių paslaugų prieinamumas, kuris užtikrintų savalaikį ir tikslingą socialinių paslaugų teikimą benamystę išgyvenantiems asmenims.
2. Kokybinis tyrimas, analizuojant asmenų, turinčių negalia, benamystės išgyvenimo patirtis, atskleidė, kad benamystės atsiradimui nėra vienos pagrindinės priežasties – dažniausia tai yra keleto faktorių, tokių kaip smurtas vaikystėje, sunki finansinė padėtis, toksiški santykiai su tėvais ir aplinka, darbo praradimas ir pan. sąveika. Tiriamųjų gyvenime įžvelgiama viena esminė pasikartojanti detalė – tai alkoholio vartojimas iki tapimo benamiu ir juo būnant. Taip pat atskleista, kad benamystę išgyvenantys asmenys su negalia pasižymi tokiais juos vienijančiomis asmeninėmis savybėmis kaip žema savivertė, nepasitikėjimas savimi ir aplinka, menka motyvacija, atsakomybės stoka, pyktis ir agresyvumas. Socialinio darbo kontekste šios atskirties grupės asmenys kreipiasi ir gauna jų pagrindinius poreikius atitinkančias tiek bendrąsias, tiek ir specialiąsias socialines paslaugas. Viena pagrindinių gaunamų paslaugų – laikinas apnakvindinimas, t.y. nakvynės ir būtinųjų paslaugų (asmens higienos, buitinių) suteikimas asmenims krizių atvejais ar dėl šeimoje iškilusių problemų, dėl kurių iškyla grėsmė asmens sveikatai ar gyvybei. Tyrimas atskleidė, kad benamystę

- išgyvenantys neįgalūs asmenys gauna įvairaus tipo lėšas: socialinės, neįgalumo ar nedarbingumo išmokos.
3. Potencialus socialinių paslaugų prieinamumas turi būti suvokiamas kaip prielaida apie asmenų, išgyvenančių benamystę, norą ir galėjimą gauti įvairias socialines paslaugas. Ypatingai akcentuojamas konteksto aspektas leidžia teigti, kad benamystę išgyvenantys asmenys yra praradę ryšius su artimaisiais, stokoja socialinių įgūdžių, nepriima savarankiškai sprendimų, turi žemą savivertę, yra pikti, smurtauojantys arba patys patyrę smurtą vaikystėje, nemotyvuoti ir pan. Benamystę išgyvenantys asmenys charakterizuojami asmenis kaip neturintys pastovių pajamų šaltinio bei gyvenamojo ploto. Benamių asmenų patiriama ryški socialinė atskirtis aktualizuoja socialinių paslaugų gavimo potencialumą, t.y. šie asmenys yra socialinių paslaugų gavimo „lauke“, jiems būtina tikslinga socialinė pagalba. Realizuoto paslaugų prieinamumo perspektyva siejama su paslaugų vartotojų patirtimi. Tyrimas atskleidė labai platų asmenų kreipimosi dėl socialinių paslaugų turinio spektrą nuo pastogės suteikimo iki darbo susiradimo, nuo sąlygų sudarymo atlikti asmens higienos reikalus iki socialinių įgūdžių ugdymo paslaugų suteikimo. Tačiau tiriamieji akcentuoja ir paties benamio asmens neveiklumą ir pasyvumą siekiant gauti socialinę pagalbą ar paramą, ir jos atsisakymą, susidūrus su sunkumais, iškilusiais siekiant išpildyti griežtus biurokratinius reikalavimus.
 4. Socialinių paslaugų prieinamumo prielaidos siejamos su informacijos sklaidos, sociokultūrinių, ekonominių ir organizacinių aspektų kontekstu. Prie sociokultūrinių socialinių paslaugų prieinamumo prielaidų akcentuojamas santykio su benamiu asmeniu kūrimas ir palaikymas, motyvavimo priemonių naudojimas, bendruomenės ir visuomenės požiūrio į benamius asmenis kaita. Organizacinių sąlygų kontekste socialinių paslaugų prieinamumas turi būti užtikrintas vystant bei stiprinant komandinį darbą tarp įvairių sričių specialistų, teikiant kompleksines paslaugas, organizuojant savivalbos grupių formavimąsi ir skatinant jų veikimą, mažinant biurokratinės sistemos, siekiant ir gaunant socialines paslaugas, aparatą ir etapus, kuriant kaip precedentą įstaigas, kurios veiktų liberalesnėmis sąlygomis ir labiau į klientų poreikius orientuotų paslaugų formomis. Informacijos sklaidos kontekste pabrėžiama, kad turi būtų didinamas benamystę išgyvenančių asmenų supažindinimas ir informavimas apie tokių paslaugų, kurios tenkintų jų poreikius, egzistavimą. Tačiau pažymima, kad paslaugų prieinamumą silpnina ekonominiai veiksniai. Vienas pagrindinių – finansinių išteklių trūkumas, užtikrinant platų socialines paslaugas teikiančių įstaigų ir specialistų tinklą bei sklandų socialinių paslaugų teikimo procesą.
 5. Tyrimo rezultatai iliustruoja struktūrinę socialinių paslaugų prieinamumo perspektyvą. Socialiniai darbuotojai akcentuoja socialinių paslaugų pasiekiamumo, tinkamumo ir

adekvatumo veiksniais. Socialinių paslaugų pasiekiamumas suprantamas kaip socialinių paslaugų benamystę išgyvenantiems asmenims pasiekiamumas kiekvienoje seniūnijoje, teikiant jiems tiek bendrąsias, tiek ir specialiąsias socialines paslaugas. Tyrimo dalyviai pabrėžia, kad būtina įkurta daugiau organizacijų ir įstaigų, kurios savo veikla atliktų šios klientų grupės asmenų poreikius, tačiau pabrėžia, kad kiek įmanoma didesnis paslaugų spektras būtų teikiamas toje pačioje įstaigoje, taip mažinant socialinių paslaugų teikimo finansavimo / įperkamumo ar priimtino problematiką.

Rekomendacijos

Rekomendacijos skirtos socialines paslaugas benamystę išgyvenantiems neįgaliems asmenims teikiančių įstaigų socialiniams darbuotojams:

- Teikti tikslingas bendrąsias ir specialiąsias socialines paslaugas, atsižvelgiant į konkrečius benamystę išgyvenančių asmenų poreikius, kadangi kiekvienas atvejis specifiskas ir unikalus;
- Organizuoti benamystę išgyvenančių neįgalių asmenų gyventojams laisvalaikį, užimtumą ir sudaryti sąlygas burtis pagal įvairius interesus ir pomėgius, skatinant bendruomeniškumą ir savigalbos galimybes;
- Pagerinti gyvenimo kokybę, mažinant socialinės atskirties poveikį benamystę išgyvenantiems asmenims bendruomenės atžvilgiu ir skatinant abiejų pusių inicijuotą bendravimą ir bendradarbiavimą;
- Suteikti gyvenamąjį plotą benamystę išgyvenantiems neįgaliems asmenims pagal nustatytas normas, aprūpinti reikalingu inventoriu, organizuoti materialinį bei buitinį aptarnavimą;
- Organizuoti benamystę išgyvenančių neįgalių asmenų laikiną gyvenimą taip, kad būtų tenkinami jų fiziniai, psichologiniai, socialiniai, kultūriniai bei dvasiniai poreikiai, o patiems klientams, atsižvelgiant į jų savarankiškumo lygį, sudaryti sąlygas patiems tenkinti savo poreikius;
- Užtikrinti saugią laikinąją gyvenamą aplinką, sukurti kiek galima artimesnes namų aplinkai gyvenimo sąlygas, užtikrinti klientų teisę į privatumą ir savarankiškumą;
- Tarpininkauti, kad būtų teikiamos sveikatos priežiūros paslaugos, organizuoti medikų konsultacijas, o prireikus hospitalizuoti bei aprūpinti medikamentais;
- Organizuoti socialinę reabilitaciją, atsižvelgiant į kiekvieno asmens poreikius, pomėgius ir interesus.

Literatūra

1. Amato, F., MacDonald, J. (2011). Examining Risk Factors for Homeless Men: Gender Role Conflict, Help-Seeking Behaviors, Substance Abuse and Violence. *The Journal of Men's Studies*, p. 220-235. Žiūrėta 2019-04-10 internete: <<http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.3149/jms.1903.227>>.
2. Barnaby, L., Penn R., Erickson P. G. (2010). Dugs, homelessness & health: homeless youth speakout about harm reduction. *The Shout Clinic Harm Reduction Report*. Žiūrėta 2019-04-10 internete: https://www.homelesshub.ca/sites/default/files/attachments/homelessyouthspeakout_shoutclinic2010_v2.pdf
3. Bitinas B. (2013). *Rinktiniai edukologiniai raštai*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas. Žiūrėta 2019-04-17 internete: <<http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:4354227/datastreams/MAIN/content>>.
4. Bogdashina, O. (2012). *Autism Around the World: Ukraine*. Prieiga per internetą: <http://autismdigest.com/autism-around-the-world-ukraine/> [žiūrėta 2019-11-06].
5. Brazienė, R., Merkys, G. (2012). Jaunimo ir jaunų suaugusiųjų socialinė atskirtis ir gyvenimo sąlygos: stebėsenos indikatorių paieškos problema. *Filosofija. Sociologija*, 23(2), p. 119-127.
6. Bridge, G. (2004). Disabled children and their families in Ukraine: health and mental health issues for families caring for their disabled child at home. *Social Work and Health Care*, 39 (1-2), p. 89-105.
7. Burcycka&Cotter,(2011) Shelters homelessness for women. Canada.
8. Carpentier, N., Doudaki, V. (2019). The Construction of the Homeless as a Discursive-Political Struggle: A Discursive-Theoretical Re-reading of the Homeless Subject Position. *Filosofija. Sociologija*, 30(1), p. 71-79.
9. Chamberlin, M. S. (2011). *Gender, Aging and Major Depressive Disorder in Ukraine*. The University of Texas. Prieiga per internetą [interaktyvus]: <http://repositories.lib.utexas.edu/bitstream/handle/2152/ETD-UT-2011-05-3514/CHAMBERLIN-THESIS.pdf?sequence=1> (žiūrėta 2019-10-08).
10. Dapkūnaitė, R. (2014). Valstybės skurdo samprata ir gerovės problema: Kambodžos atvejis. *Logos*, 78, p. 180-193.
11. European Commission. (2014). Communication From The Commission. To The European Parliament, The Council. The European Economic And Social Committee And The Committee The Regions. Brussels. Concerne la version linguistique. Žiūrėta 2019-09-19

- internete: http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:21493022-a617-11e3-8438-01aa75ed71a1.0003.05/DOC_1&format=PDF
12. Europos komisija (2018). Peer review on “Homelessness from a child’s perspective”, Brussels (Belgium), 27-28 June 2018. Žiūrėta internete (2019-09-10): <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?newsId=9103&langId=en&catId=89&furtherNews=yes&>
 13. FEANTSA. (2010). Panaikinti benamystę yra įmanoma! [žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 26 d.]. Prieiga per internetą:
 14. Feinstein, A. (2010). *A History of Autism: Conversations with the Pioneers*. London: Wiley-Blackwell.
 15. Gaižauskaitė I., Valavičienė N. (2016) *Socialinių tyrimų metodai: Kokybinis interviu*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. Žiūrėta 2019-04-06 internete: https://wdn.ipublishcentral.com/association_lithuania_serials/viewinsidehtml/185690150708325.
 16. Girdzijauskienė, S. (2006). *Kokybinis interviu*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
 17. Gudžinskienė, V., Kašėtienė, N. (2009). Socialinių paslaugų teikimo kaimiškose seniūnijose tobulinimo aktualijos. *Socialinis ugdymas*, 10(21), p. 5-17.
 18. Guogis, A. (2015). Socialinės atskirties mažinimo problema Europos parlamento rekomendacijų kontekste. *Socialinis darbas*, 16 (2), p. 9-24.
 19. Hadar, K. (2020). Working in the department of social services in the shadow of the coronavirus. *Qualitative Social Work*. Prieiga internetu: http://www.feantsa.org/spip.php?action=acceder_document&arg=561&cle=f91db52718ce5b9cc5184f757c251c6225c18adb&file=pdf%2Ffea_001-09_lt.pdf
 20. Indriliūnaitė, R. (2013). *Benamystė Lietuvoje: nakvynės namų gyventojų (iš)gyvenimo praktikos*. Daktaro disertacija. Vytauto Didžiojo universitetas.
 21. Indriliūnaitė, R. (2014). Į(si)traukimas į socialinių paslaugų sistemą: nakvynės namų gyventojų ir socialinių paslaugų įstaigų darbuotojų požiūris. *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas*, 5(2), p. 105-127.
 22. Indriliūnaitė, R. (2016). Gyvenimo istorijos tyrimo perspektyvos: benamystės atvejis. *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas*, 7(2), p. 93-111.
 23. Ivanauskienė, V., Gončiarova, N. (2016). Vyrų benamystė nakvynės namuose ir gatvėje: išgyvenimo naratyvai. *Tiltai*, 1, p. 171-189.

24. Jasiukevičiūtė, T., Danilevičiūtė, V., Pajarskienė, B. (2010). Būsimų medicininės, psichologinės ir socialinės pagalbos specialistų požiūris į priklausomybę besigydančius asmenis. *Visuomenės sveikata*, 3(50), p. 90-99.
25. Kanopienė, V., Mikulionienė, S. (2004). Lietuvos benamiai: elgsenos ir nuostatos. *Socialinis darbas: mokslo darbai*, 3, p. 47-62.
26. Kanopienė, V., Mikulionienė, S. (2004). Lietuvos benamiai: elgsenos ir nuostatos. *Mokslo darbai*, p. 63-72.
27. Kardelis, K. (2017). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras. Vilnius.
28. Kasnauskienė, J. Račkauskienė, S. (2016). Motyvavimo priemonių poveikis benamių elgsenos pokyčiams. Kaunas: Mokslo taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijose.
29. Kavaliauskienė, J., Prascieniūtė, S. (2012). Asmenų, neturinčių nuolatinės gyvenamos vietos, socialinė atskirtis. *Profesinės studijos: teorija ir praktika*, 9, p. 75-80.
30. Kocai, E. (2006). Benamystė kaip socialinis reiškiny. *Filosofija. Sociologija*, 2, p. 53-62.
31. Kocai, E. (2008). Benamiai ir socialinis kapitalas. Visuomenės darni plėtra: problemos ir perspektyvos. *Ekonominės ir socialinės politikos studijos*, 5, p. 216-231.
32. Kocai, E. (2008). Socialinė benamio atskirtis ir jos formavimasis. *Sociologija*, 1, p. 105-118.
33. Kocai, E. (2012). Benamystė kaip socialinis psichologinis reiškiny: benamių savastis, vertybės, lūkesčiai. Vosyliūtė, A. (sud. ir moksl. red.). *Visuomenės pakraščių žmonės: praradimai ir viltys*. Straipsnių rinkiny. Vilnius: LSTC.
34. Kocai, E. (2017). Gatvės benamių gyvensena: Vilniaus miesto „bastūnų“ kasdienio gyvenimo ypatumai. *Socialinis ugdymas / Aktyvi įtrauktis*, 47 (3), p. 166–187.
35. Korzun, K.(2012). Education: Equal but Separate? *Transitions Online*, No. 06/18, p. 18-25.
36. Lietuvos Respublikos Gyvenamosios vietos deklaravimo įstatymas, patvirtintas Lietuvos Respublikos Seimo 2015 m. birželio 30 d. Nr. XII-1919. Žiūrėta 2019-08-15 internete: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/9122ef70261611e5bf92d6af3f6a2e8b>
37. Lukashevich, M.P., Myhovich, I. (2003). *Theory and methods of social work*. 2nd edition, with additions and amendments. Kyiv: IAPM.
38. Mayring, P. (2000). *Qualitative Content Analysis*. Qualitative social research. Volume 1, No. 2, Art. 2. Žiūrėta 2020-12-01 internete: https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=6lwPkSo2XW8C&oi=fnd&pg=PP282&dq=content+analysis&ots=ZrTY4tUoLm&sig=tA88dac5G4FXbBxNDmzUKVc-nY0&redir_esc=y#v=onepage&q=content%20analysis&f=false
39. Matakas, J, Smalskys, V. (2007). Šiuolaikinės Ukrainos socialinės politikos tendencijos. *Viešoji politika ir administravimas*, Nr. 19, p. 109-117.

40. Mehmedbegovic-Zivanovic, A. (2009). Equality in Health: Access to Health Care and Right of Access to Health Care for Children in the Central Bosnia Canton. *Materia Socio Medicine*, 4, p. 203–206. Prieiga internete: <https://search.proquest.com/openview/50886273cbd16433141a86ae0badad75/1?pq-origsite=gscholar&cbl=1226372>
41. Myers, D. G. (2008). *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
42. Mikėnė, S. (2018). Moterų benamystė: priežastys, įtaka sveikatai, išgyvenimo strategijos ir benamėms teikiamos socialinės pagalbos formos. *Informacijos mokslai*, 81, p. 106-120.
43. Mikulionienė, S., Kanopienė, (2015). Socialinė atskirtis: sąvokos samprata ir vartoseną Lietuvoje. *Socialinis darbas*, 4 (2), p. 20-32.
44. Petkevičiūtė, R. (2014). Socialinės atskirties kriminalizavimas: įkalinimo patirties turinčių benamių patirtys. *Kultūra ir visuomenė*, 5(2), p. 85-104.
45. Polyshuk, V. (2003). Development of on-going professional training for social sphere in Ukraine // Reforming social services in Ukraine: the current situation and the perspectives: International scientificpractical conference digest / Ed. By N. Nikalo, B. MacKenzie. - Lviv; Winnipeg: Malti-M. - Lviv, p. 39-40.
46. Riabchuk, A. (2011). Homeless Man and the Crisis of Masculinity in Contemporary Ukraine. *Žiūrėta* 2019-09-04 per internetą: <http://www.uj.ac.za/EN/Faculties/humanities/departments/ResearchCentres/sacsc/Members%20of%20the%20social%20change%20research%20unit/Documents/riabchuk%20homeless%20masculinity.pdf>
47. Ryabchuk, A. (2014). Homelessness in Ukraine: Structural Causes and Moral Evaluation. *Debatte: Journal of Contemporery Central and Eastern Europe*, 22 (3), p. 288-306. *Žiūrėta* 2020-12-01 internete: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/0965156X.2014.988964?needAccess=true>
48. Rupšienė, L. (2007). *Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija*. Klaipėda: Klaipėdos universitetas. *Žiūrėta* 2020-12-01 internete: https://www.researchgate.net/publication/323497804_Kokybiniu_tyrimu_duomenu_rinkimo_metodologija
49. Sadauskas, J. (2008). Benamiai kaip socialinės atskirties grupė. *Socialinis darbas*, 7(1), p. 127–136.
50. Semigina, T., Gryga, I., Volgina, O. (2005). Social Work Education in Ukraine. Prieiga per internetą [interaktyvus]:
51. Sharman, S., Dreyer, J., Clark, L., Bowden-Jones, H. (2016). Down and Out in London: Addictive Behaviors in Homelessness. *Journal of Behavioral Addictions*, 5(2), p. 318–324.

52. Sikich, K. W. (2008). Global female homelessness: a multi-faceted problem. *Gender Issues*, vol. 25(3), p. 147–156. [žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 29 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.homelesshub.ca/sites/default/files/pcbska2y.pdf>
53. Socialinių paslaugų katalogas, patvirtintas Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. balandžio 5 d. įsakymu Nr. A1-93. Žiūrėta 2019-06-19 internete <https://www.etar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.51F78AE58AC5>
54. Tamutienė, I., Naujanienė, R. (2013). Senyvo amžiaus asmenų socialinių paslaugų prieinamumo namuose patirtys. *Tiltai*, Vol. 65, No 4, p. 63-78.
55. Tan, H., Forbes-Mewet, H. (2017). Whose „fault“ is it? Becoming homeless in Singapore. *Urban Studies*, p. 1–17. [žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 20 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.homelesshub.ca/resource/whose-%E2%80%98fault%E2%80%99-it-becoming-homeless-singapore>
56. Vaiko Teisių Konvencija (1989), priimta Generalinės Asamblėjos 44/25 rezoliucija pagal Trečiojo komiteto pranešimą (A/44/736 ir Corr. 1).
57. Zhylinkova, I. (2009). Children's Rights in Post-Soviet Ukraine. *International Journal of Children's Rights*, 17, p. 647-660.
58. Žydzūnaitė, V. (2007). *Tyrimo dizainas: struktūra ir strategijos*. Kaunas: Technologija.
59. Žydzūnaitė, V., Sabaliauskas, S. (2017). *Kokybiniai tyrimai, principai ir metodai*. Vaga. Vilnius.
60. Кириллов, Н.Н. Бездомность в Санкт-Петербурге: правовые проблемы и возможные пути их решения. Санкт-Петербургского академического университета управления и экономики, p. 1-23. Žiūrėta 2019-08-11 internete: http://ombudsmanspb.ru/files/images/09_12_2015_Konkurs%20Prava%20Cheloveka/Statya_1%20mesto_Kirillov_NN.pdf
61. Немченко А. С., Куліков А. Л. (2006). Державне регулювання ціноутворення на медичні послуги за умов реформування охорони здоров'я в Україні. (Укл. А. С. Немченко). ХарПІ НАДУ. Харків. Вид. - во: Магістр.
62. Одінцева Г. С., Собченко В. В. (2006). Підвищення результативності діяльності територіальних органів влади у сфері соціального захисту населення. Зб. пр. конф. ХарПІ НАДУ. Харків. Вид. - во: Магістр, p. 62 – 63.
63. Про затвердження Порядку надання соціальних послуг із встановленням диференційованої плати та внесення [...] Кабінет Міністрів України; Постанова, Порядок від 19.12.2012 № 1184 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1184-2012-%D0%BF>

64. Про затвердження Типового положення про центр соціальної реабілітації дітей-інвалідів Мінсоцполітики України; Наказ, Положення від 15.08.2013 № 505
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1511-13>
65. Про Порядок організації мультидисциплінарного підходу з надання соціальних послуг у територіальному [...] Мінсоцполітики України; Наказ, Порядок від 26.12.2011 № 568
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0354-12>
66. Про соціальні послуги Верховна Рада України; Закон від 19.06.2003 № 966-IV
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-15>
67. Ринн, А. (2010). Социальные и правовые аспекты проблемы бездомности в России краткое изложение результатов и исследований. *Социальная obsluzhivanie*, р., 1-37. *Žiūrėta* 2019-09-26 internete: <http://polytol.ru/problemi-bezdomnosti-v-rossiipo-materialammejregionalenogo-iss/7432.pdf>

Summary



**VILNIUS UNIVERSITY
ŠIAULIAI ACADEMY**

**OPEN INTERNATIONAL UNIVERSITY OF HUMAN DEVELOPMENT
„UKRAINE“**

MASTER'S DEGREE PROGRAM IN SOCIAL WORK

ASTA LUČINSKIENĖ

Master thesis

**LIFE EXPERIENCES OF HOMELESS PEOPLE WITH DISABILITIES: THE
ACCESSIBILITY TO SOCIAL SERVICES IN LITHUANIA AND UKRAINE**

Supervisor: prof. dr. Remigijus Bubnys

Šiauliai, 2021

Introduction

The problem and the relevance of the study. Homelessness is a sensitive and growing problem both in foreign countries (Asian, South and North America, Africa and Europe) and in Lithuania. Mikėnė (2018) stresses the existence of a definition of homelessness that complicates the calculation of homelessness statistics. According to Dapkūnaitė (2014), the formation and development of homelessness can be influenced by the level of poverty in society, as well as rising inflation, job losses, addictions, health problems, as well as various personality traits such as low self-esteem, lack of motivation, etc. While the world is struggling with this problem, there is no consensus on what could reduce such widespread levels of homelessness around the world. Kanopienė, Mikulionienė (2004) states that homelessness today has become one of the most important issues of the theoretical discourse of social exclusion; emphasis is emphasised not only in legal, but also social, psychological, economic and demographic aspects of this multifaceted problem.

According to Ivanauskienė, Gončiarova (2016), many heads of state and legislators do not understand the substance of the problem, which makes it difficult to understand the phenomenon of homelessness and a possible solution to the problem. The problem of perception of the phenomenon is due to different definitions of the phenomenon of homelessness. Kocai (2006) notes that homelessness is one form of social exclusion in which people often find themselves outside civil society; Ivanauskienė, Gončiarova (2016) talks about the fact that homelessness can be understood as social exclusion, which is characterized by other problems and difficulties. These are addiction diseases, disability, violence, life in care homes, prostitution, painful childhood experiences. Sadauskas (2008) provides a rather narrow interpretation of the phenomenon of homelessness: persons who do not have a place of residence and funds for the purchase or rental of at least a minimum dwelling. FEANTSA (proposed definition of which people are classified as homeless by the following aspects: 1) Lack of where to live (no type of housing, sleeping on the street); 2) Not having a home (has a place to sleep, but temporarily in institutions, hostels, shelters); 3) Living in unsafe homes (living in unsafe rental conditions, threatened with eviction, experiencing domestic violence); 4) Living in inadequate housing (living in wagons in illegal campsites, unfit for life in housing, especially in congested housing) (Sikich, 2008).

Another group of definitions treats homelessness as the choice of an individual– the individual becomes homeless because of his personality traits and free choice. Some definitions emphasize the subjective meaning of an individual's actions. For example, the Australian National Youth Coalition defines housing homelessness as "a lack of safe, adequate and satisfying housing

for a young person." It is based on the premise that homelessness cannot be understood and defined without understanding what "home" means to people (Tan, Forbes-Mewet, 2017).

Kocai (2006; 2012; 2017) notes that homelessness can be described as follows: extreme poverty, a disability often due to a poor physical or mental condition, and high levels of psychological isolation, manifested by weak ties with other members of society or their complete absence. The analysis of the causes of homelessness, the factors determining its duration, the extent, emphasizes the heterogeneity of the phenomenon of homelessness. The different needs of homeless people encourage providers to differentiate this group by age, gender, marital status and other social settings.

The profession of social work, various national and international acts, aims to protect human dignity, regulate and provide services that will ensure this value. The FEANTSA Organisation (2010) declares that in modern Europe no one should be forced to sleep on the street because it does not provide high-quality services that meet human needs is unacceptable and that people are exposed to threats to their health, safety and especially dignity. In Lithuania, temporary asylum services are provided by accommodation (temporary accommodation). The regulation and provision of social services related to homelessness allows us to talk about the development of a modern state by shaping and reshaping the model of social services provision. However, such social policy regulation, where homelessness is lacking in services, is inaccessible and/or inadequately regulated, where the number of people living in hostels and on the streets remains high, can be seen as ineffective implementation of policies and services.

Research into the phenomenon of homelessness carried out in both Lithuania and abroad allows you to deliurate the peculiarities of this phenomenon, the experience of homeless persons. Kanopienė, Mikulionienė (2004) analysed the results of the first sociological study carried out in Lithuania on living conditions of homeless people, which allowed to raise the problem of the definition of homelessness, look for effective ways of assistance. Dapkūnaitė (2014) in his study highlights the importance of the concept of poverty and the problem of well-being. The problem of homelessness is extensively researched by Kocai (2006, 2012, 2017) in order to theoretically justify the concept of homelessness, forms and causes of occurrence, to analyse the main factors that lead to exclusion from society. Sadauskas (2008) also developed the concept of homelessness, analyzed the living conditions of homeless people and ways of providing social assistance to the homeless. Mikėnė (2018) devoted her study to analysing women's homelessness by revealing the causes of homelessness, health impacts, survival strategies and forms of social assistance for homeless people. Meanwhile, Ivanauskienė, Gončiarova (2016) focused on analysing the experiences of homeless men experiences. Indriliūnaitė (2014; 2016) highlights the unique experiences of homeless people, shaped by various social, cultural, political contexts and circumstances, and

analyses the attitudes of hostel residents and social service institutions to the system of social services. Studies on the accessibility of social services shall be carried out with a focus on a specific population/customer group, thus distinguishing only the characteristics of that social group, or distinguishing between a specific territorial unit: Tamutienė, Naujanienė (2013) analysed aspects of access to social services for elderly people at home, Brazienė, Merkys (2012) focused on the social exclusion of young people and young adults and the accessibility of social services, Gudžinskienė, Kasšėtienė (2009) explored the availability of social services in village elderships.

Foreign researchers are addressing the problem of the concept of homelessness (Carpentier, Doudaki, 2019), the causes of homelessness (Tan, Forbes-Mewet, 2017), global homelessness among women as a multifaceted problem (Sikich, 2008) and addictive behavior among homeless people (Sharman, Dreyer, Clark, Bowden-Jones, 2016).

Today, social assistance to homeless people with disabilities is not effective enough, and a range of measures are being implemented to ensure the social security and well-being of homeless people. Research on the needs and accessibility of homeless social services is lacking not only in Lithuania, but also in foreign countries. This study examines homelessness as a social phenomenon, identifying the causes of it, defining the stages of development, social links between homeless people, providing statutory social services for homeless people and access to social services for homeless people with disabilities.

The problem of research is specific to the following problematic issues:

1. What are the life experiences of homeless people with disabilities in Lithuania and Ukraine?
2. What is the resolution of the potential and realized accessibility of social services for homeless people with disabilities in Lithuania and Ukraine?
3. What are the conditions for access to social services for homeless people with disabilities in Lithuania and Ukraine?
4. What are the factors of accessibility of social services for homeless persons with disabilities in Lithuania and Ukraine?

The subject of the study is the accessibility of social services for homeless persons with disabilities in Lithuania and Ukraine.

The aim of the study is to analyze the accessibility of social services for homeless persons with disabilities in Lithuania and Ukraine.

The tasks of the study shall be:

1. In the context of a theoretical analysis of scientific sources, uncover homelessness as a social phenomenon and theoretical aspects of access to social services for homeless people with disabilities.

2. Uncover the life experience of homeless people with disabilities in Lithuania and Ukraine.

3. To reveal the peculiarities of the potential and realized accessibility of social services for homeless persons with disabilities in Lithuania and Ukraine.

4. Analyze the assumptions and factors of access to social services for homeless persons with disabilities in Lithuania and Ukraine.

5. Develop practical guidance on institutions providing social services to homeless persons with disabilities in the context of an improvement in the accessibility of services, on the basis of the results of a qualitative study.

Methods of analysis. The following research methods shall be used for the study:

1. Analysis of scientific literature
2. Structured written survey using open-label questions
3. Semi-structured interviews
4. Narrative-interpretative analysis
5. Qualitative content analysis

Study participants. In order to analyse the accessibility of social services for homeless people with disabilities in Lithuania and Ukraine, a total of 12 social workers and 8 homeless people with disabilities participated in the study. In Lithuania, 11 social workers providing social services to homeless persons with disabilities and 6 homeless persons with disabilities were interviewed; In Ukraine, there are 1 social worker with homeless people and 2 homeless people with disabilities.

Social intervention, assistance and prospects in the context of homelessness

Socially vulnerable people need to be helped, but that effective aid needs to be provided at the most appropriate time and one that is necessary at that time. At different periods of homelessness, the need for assistance differs from the person's pursuit, understanding, anticipation of further actions, the current state, the motivation to accept the assistance provided by specialists.

The Social Services Directory (2006) regulates services for homeless persons and provides services to the social worker in the relevant institution. According to Sadauskas (2008), homeless people are usually organised by hostels with the priority objective of providing short-term social care and social assistance to help overcome the challenges that have endured. The social worker, working in a hostel, provides a wide range of social assistance regardless of the period of homelessness, but necessarily having to do so. According to Mikulionienė, Kanopienė (2015), when working with this group of clients, it is especially important to use all the knowledge and skills needed for social work, as these individuals face a wide range of problems that need to be responded to quickly and prepared for various surprises. According to Sadauskas (2014), the main tasks of the social worker are to assess the position of the client, to provide emotional assistance, to motivate, mediate and represent, to advise, to promote the development and restoration of skills, and to seek the integration of the person. According to Kasnauskienė and Račkauskienė (2016), it is not always available, although the catalogue provides social services, but there are not enough conditions in Lithuania for full assistance, because in the hostel although specialists work, but they alone are unable to do everything, most often need psychologists, a little less often medical, and the help of these specialists is not always available quickly enough, while the social housing sought by people in the queues is so large, that suspense or others will be able to get it, and the time in the hostel is limited, during which individuals are not always able to cope with life.

Social assistance to homeless people covers a fairly wide range, but several authors distinguish between interventions in terms of periods of homelessness. According to Sadauskas (2008), the most effective social work is when a person becomes homeless and skills, values, understanding and everything else have not changed; during that period, and the person himself makes an effort, so that, in the opinion of the author, sufficient minimum assistance, such as counselling, diversion, provision of certain items and the necessary financial support, is sufficient. A more complex stage is distinguished when a person stays homeless for 1 or 2 years; then he himself usually faces various problems, the motivation is less high, feels degraded by self-worth, the person often no longer knows whether he is satisfied with the current situation or wants a change. According to Kocai (2009), at this stage, there is already a lack of social worker, a psychologist and, in most cases, the intervention of other services. At this stage, according to

Kasnauskienė and Račkauskienė (2016), individuals are covered by a sense of ambiguity, they often do not decide what they want, how things should change, change they want, but the effort does not show enough. One of the more complex situations where a person is homeless for more than 5 years, then he is accustomed to the current situation, does not want to change lifestyle, meets the current situation, usually does not see the meaning to do something, the self-esteem of these persons is quite low. During that period, there are usually a number of problems already encountered and without specialist cross-cutting assistance a person would not be able to change his lifestyle. The most difficult form of work with homeless people is distinguished when the period of homelessness lasts more than 10 years. In the opinion of Mikulionienė and Kanopienė (2015), during this period, the most difficult is intervention in a person's life, because different values are formed, individuals are often exposed to various psychotropic substances, do not want to change lifestyles, seek usually only higher benefits, do not make efforts to change. During that period, the self-esteem of individuals is extremely low, their social exclusion is felt, and all relations with the former close environment are broken. In this situation, often enough a person can no longer change his or her lifestyle on his own, which requires cross-cutting assistance, but this often fails due to the person's own complex and affected state, which refuses to help.

According to Ivanauskienė and Gončiarova (2016), homelessness is a very complex process that requires a lot of patience, because individuals are quite diverse and not only formed provisions or certain emerging factors can complicate the situation. Social workers must remain empathic, helpful and, above all, tolerant when working with socially vulnerable individuals, because even a louder word or a less visible look can provoke a different kind of reactions. According to Sadauskas (2008), the history and situation of each homeless person is unique, so individuality and understanding are necessary.

Drawing attention to the experience of Britain, according to Guogis (2014), this issue is being tackled more effectively, people get social housing quickly enough, as long as it is safe and able to continue living there, benefits are much higher, most often through cross-cutting specialist support provided by mobile groups with social workers, psychologists, medics and other necessary specialists. Homeless people can receive state aid, but non-governmental organisations such as Caritas help with a variety of items and clothing, hygiene goods and other necessary measures to help individuals. According to Daubino (2013), the US solution to homelessness is cared for by social institutions that are focused on human rights, and are seeking full satisfaction with people's needs, which is also noted by the official definition of homelessness, which provides that homeless people are those who live in housing that does not meet the minimum requirements, sleeping on the streets, in cars, cheap hotels, and also includes poor people who rent housing. This is not only understood by law as a housing problem, but also as an inability to live in your own dwelling due to

bad conditions. The definition also includes those who sleep in cheap hotels, which, according to Kosido (2014), are often populated by people who do not have enough funds for more expensive housing, but they are considered homeless and the state has an interest in helping them. According to Georgo (2012), the queues for social housing are large enough, but the state aims to help different types of homeless people by providing cash benefits that are paid depending on their place of residence and calculated on the basis of the average rate of living in order to ensure a higher standard of living for individuals.

According to Aleknavičius (2010), Lithuania has excellent examples, such as the USA, of course, it would be extremely difficult for such a relatively small and economically weaker country to immediately undertake reforms and categorically change the system, but above all it would be possible to undertake internal reforms to guarantee the rights of individuals, because, according to Sakalas (2008), they are not fully guaranteed. According to Dromantienė (2015), Lithuania needs a relatively limited number of innovations to ensure the rights of individuals more fully. As one of the main components, the author puts tolerance and acceptance, something that does not conform to certain established norms of society. Although the country aims to improve various areas, homeless people are still not desirable in many institutions. According to the author, the hostel is not enough for qualified specialists, especially psychologists.

Social services system for homeless people in Ukraine

The social stability of each country depends on the capacity of the country's government to redistribute funds in such a way as to meet the needs of the various social circles in society. In Ukraine, social welfare standards and minimum social living standards have not been established, and objective information on the social needs of different sections of the population is not sufficient. In the scientific literature, three models of welfare and care states are identified: liberal, conservative, or motivational, corporate and redistributive (redistributive) or social democratic. In Ukraine, all of the following models are applied: the social democratic model with social security elements, the liberal model with elements of solidarity and the motivational corporate welfare state model. (Matakas, Smalskys, 2007). Ukrainian public administration and social policy theorists and practitioners paid great attention to social policy research (Nemchenko, Kulikov (Немченко, Куліков), 2006). Ukrainian scholars offer a model of social policy based on the agreement of the Tripartite Council (Government, Employers and Trade Unions). It is argued that improving coordination between district, areas and central social welfare and labour board departments will improve the operational efficiency of social services institutions (Odinsova (Одінцова), 2006).

The Ukrainian government (Supreme Rada) has recently made several changes to the social assistance system for homeless people. In particular, the network of social services institutions at all levels was expanded. The responsibility of social services between executive authorities and municipalities has been reallocated in order to clarify the social rights of homeless persons. The responsibilities of workers providing social services have also been established. However, despite these changes, the lack of funding results in very limited volumes of services in this area and very low quality (Chamberlin, 2011).

In eastern European countries, including Ukraine, during the Soviet Union mode, the provision of social services to any group of clients was of an institutional type, i.e. the person could only receive social services in an institutional care situation. At the time, the country's legal system had extremely strict laws and substatutory acts in force, in the context of which homeless persons were excluded from society (Bridge, 2004). Bogdashina (2012) and Feinstein (2010) note that several decades ago homelessness in Ukraine "did not exist". Until recently, segregation was a normal occurrence in Ukraine.

Homelessness is understood to be one of the most visible forms of urban marginality in post-Soviet countries. As changes in the labour and housing markets have led to an increase in the number of homeless people in Ukrainian cities, social policy has shifted to the moral assessment of a homeless person as "deserving" or "undeserved", which is unlikely to solve the problem of homelessness at a structural level. On the contrary, affordable housing and access to decent work as universal rights guaranteed to all should be among the priorities of public policy and non-governmental institutions (Ryabchuk, 2014). After 1991, when the country regained its independence, the communist regime was replaced by liberal democracy and many ideas in Western Europe were used to solve social problems. Homeless people have opened up access to social assistance in a closer environment – in the community, responding to both social and educational and medical needs that had previously been ignored. At that time, there were concerns not only in the provision of social services to such persons, but also in the training of specialists, i.e. social workers, to work with homeless children and adults (Bridge, 2004).

Polyshuk (2003) claims that after the restoration of independence, Ukraine was offered a whole different idea and concept of social work. Since then, active activities in the field of social work have begun. Semigina, Gryga, Volgina (2005) stress that since then social services have also developed, which have also been available to homeless people.

The policy of the right to housing and employment is universal, as it does not depend on the personal characteristics of the recipients. Everyone, not just the homeless or some specific group of 'deserving' homeless people, has the same fundamental human rights. However, in Ukraine, the construction of social housing has fallen more than tenfold in the last twenty years and it would take

more than a hundred years to meet the need for everyone who is now on the waiting list (if the same amounts of social housing were built each year and if no one was on the list). In addition, the beneficiaries of the social housing under construction are immediately privatised and, in some cases, resold at market price (Ryabchuk, 2014).

In Ukraine, there is no legislation specifically for homeless persons, so any assistance to a person in this group is governed by common social services laws to define and provide social services, their provision, etc.

Despite the changes that have taken place in the provision of social services to the homeless, the social services system requires organisational, legal and human changes. The current changes in the social system are more likely fragmented, not covering all social services. There is a particular lack of continuity of social services provided. The whole system of social care and services moves from institutional to community order (Lukashevich, Myhovich, 2003; Zhylinkova, 2009; Korzun, 2012).

STUDY ON THE ACCESSIBILITY OF SOCIAL SERVICES IN LITHUANIA AND UKRAINE: CONTEXT OF HOMELESSNESS EXPERIENCES OF PERSONS WITH DISABILITIES

Methodology, methods and organisation of the study

The study used a qualitative research strategy. Qualitative strategy allows for research in the natural environment and context, in which the specific phenomena studied are observed, the qualitative data collected reveal not facts and statistics, but human experience, processes and meanings (Žydžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017). Qualitative access has several important features that determine the quality of the study. For this access, data shall be collected in an oral form, which shall then be expressed in statements or categories. This underlines the disclosure of the subject, not the verification of hypotheses or the verification of claims. Qualitative methods are useful to reveal experience and interpret it (Žydžiūnaitė, 2007; Bitinas, 2013). The choice of this access was determined by the specifics of the questions of the investigation, requiring a detailed explanation. This is a more interpretive study that allows not only to collect facts, but also to look deeper into the exploratory phenomenon. Qualitative research develops empirical evidence-based theories, which are developed from the data obtained (Gaižauskaitė, Valavičienė, 2016). The aim of this study is to obtain the broadest possible, complete and open answers in order to achieve the objectives of the qualitative investigation.

In order to achieve the objective of the study, the following methods were used: scientific literature analysis, empirical data collection – structured written survey using open-type questions and semi-structured interviews, and for the processing and analysis of empirical data – descriptive-interpretative analysis and qualitative analysis of content.

The scientific literature analysis analysed various scientific sources related to the phenomenon of homelessness, the behaviour of homelessness survivors, and the process of social work with this group of clients. According to Kardelis (2017), the method of scientific literature analysis aims to describe the situation of the selected field of research. This method analyses the selected key sources related to the knowledge, arguments and topics examined in this area.

A structured written survey was used to collect data using open-label questions and semi-structured interviews, with open-label questions. These methods provide an opportunity to engage informants in the ongoing investigation and to ensure feedback. In a structured written survey, using open-type questions, subjects are free to express their thoughts, construct their perception without fear of making mistakes. Meanwhile, a structured plan is followed in a semi-structured interview, but additional questions can be asked in the interview process, which gives more opportunities to get to know the subject more thoroughly. According to Žydžiūnaitė and Sabaliauskas (2017), when asked open questions during the study, the study participant does not have the opportunity to choose possible answers, but speaks from his own experience.

A structured written survey using open-label issues was used in a study with social workers working with people with disabilities who survive homelessness, while semi-structured interviews were used in a study involving homeless people themselves.

Methods of descriptive-interpretative analysis and qualitative content analysis used to process the processing of data based on the text of the responses of the subjects to open-source questions. These methods of processing and analysing empirical data are used for the analysis of verbal, written and visual information. The data collected is intended to understand the phenomena of the study and to provide an interpretative, holistic explanation, and not to verify a certain theory (Žydzīūnaitė, Sabaliauskas, 2017). The processing of data followed the basic principles of the following methods: the descriptive-interpretative analysis interpreted the text on the basis of the research issues raised, and the text was interpreted through formulated categories for qualitative analysis of content (Mayring, 2000). The study was based on theoretically formulated categories and subcategories for the availability of social services, and therefore a deductive analysis of the content was carried out to look for claims that support and prove the categories and subcategories of the subjects in the thoughts expressed.

In Lithuania and Ukraine, a structured written survey using open-type questions addressed to social workers was composed of 20 questions, 1 to 7 of which were designed to clarify demographic and social characteristics of subjects, and the remaining (8-20) to reveal aspects of the potential and realized accessibility of social services, assumptions and factors of access to social services.

The instrument of structured written surveys carried out in Lithuania using open-type questions aimed at homeless people with disabilities (see Annex 3) was composed of 19 questions. The first two questions are designed to identify certain demographic characteristics of subjects, while the remaining (3-19) issues are for the experience of homelessness.

A questionnaire for semi-structured interviews conducted in Ukraine (see Annex 4) for homeless people with disabilities consisted of 15 questions, the first two of which were designed to identify demographic data and the rest to reveal the experience of homelessness and the need for social services.

The interview gives the opportunity to ask an additional question, which allows to clarify or extend the options for answer (Girdzijauskienė, 2006; Kardelis, 2017). The advantage of this instrument is that they do not contain such a phenomenon when researchers impose specific content of responses on subjects and allow the study's experience and ongoing process to be disclosed (Žydzīūnaitė and Sabaliauskas, 2017).

The study was carried out in two stages. In the first phase of the work, scientific literature on the phenomenon of homelessness and the provision of social work services to this group of persons was analysed. The second phase produced an empirical part based on the analysis of the scientific literature, the instruments developed for qualitative research, structured written surveys, open-label questions and semi-structured interviews, and summarised and interpreted the data obtained, conclusions and recommendations. The study was carried out in Lithuania and Ukraine in institutions providing social services to homeless people. Examples of test protocols carried out in Lithuania and Ukraine are given in the Annexes (see Annexes No 5-7). The minutes do not refer to informants. In the analysis of the data obtained, the informants were coded: SD is a social worker (assigning to each subject, e.g. SD4) and B to a homeless person with a disability (assigning to each subject a number, e.g. B3). In the coding of social workers, the first (SD1) is studied from Ukraine, all the rest from Lithuania. In the coding of homelessness survivors, 1-6 figures are attributed to study participants living in Lithuania and 7-8 in Ukraine.

Certain ethical principles of the study were respected in the qualitative type of study. The investigation ensured the principles of autonomy and confidentiality. These principles shall ensure that the study participants are not exploited as a means of achieving the objective. Confidentiality limits were discussed with the study participants and an explanation of where the information collected will be used. Also, the principles of goodwill and attitude are not undermined by the investigator's respect for the privacy of the individual and the obligation to assess all possible risks associated with the participation of subjects in the study, to ensure that the study participant feels free and does not experience any pressure (Žydžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017).

A convenient selection was used for the selection of the study participants, which allows the researcher to form a sample using the most easily accessible cases (Rupšienė, 2007). In Lithuania, 11 social workers and 6 homeless people with disabilities participated in structured surveys conducted in Lithuania. In Ukraine, 1 social worker with 1 homeless person and 2 homeless people with disabilities participated in a written survey using open-label issues in a semi-structured interview.

More than 3/4 of the social workers in the study, who provide general and special social services to the homeless, were women. The vast majority of those in the study fell into the group aged 45 and over. Just over half of the subjects work in temporary accommodation; all others in different types of institutions (e.g. self-living at home, non-governmental organisation or social care homes). In addition to providing social services to the homeless, the target group also provides services to other groups of customers (e.g. disabled, elderly customers or families at social risk).

The study involved people experiencing homelessness with disabilities visiting social services institutions in Lithuania and Ukraine. In Lithuania, out of 6 subjects, 4 were male, while in

Ukraine both subjects belonged to the male sex. Two-thirds of the subjects were over 45 years of age, two subjects belonged to the age group from 35 to 45 years of age and only one study from Lithuania belongs to the 20-25 age group.

Life experiences of homeless persons with disabilities in Lithuania and Ukraine: survey results and analysis of them

By analysing the experience of homelessness shared during the course of the study by people with disabilities, it can be observed that there is no single reason in the lives of all informants who have caused homelessness; most often it is the interaction of several factors, which has pushed towards this situation. It should be noted that almost all informants in childhood had unfavorable living conditions, where the needs of children were not met, this is revealed by the life experience of informants.

The experience of informants reveals that full satisfaction with the needs of the child was not ensured, but it can be predicted why this took place, Lithuania and Ukraine were not in force at the United Nations Convention on the Rights of the Children (1989), which governs the right of a child to have a family or a person representing his or her interests, to ensure a safe environment that meets his or her needs. The Convention also mentions the special social protection and care provided by the State without parents to the remaining children, which can be seen at the time in the situation of the subjects. Amato and MacDonald (2011) argue that previous life in child care institutions is complex, that children's needs are not always met, unprofessional behaviour of employees, children face various physical punishments, and does not ensure the necessary safety for the successful development of the child.

The life experiences of many of the participants in the study reveal not only a difficult childhood, but the difficulties of further life that led to homelessness. Thus, it can be noted that the emergence of a person's homelessness was caused by several factors, but a fundamental problem can be seen - alcohol, which may have led to other factors in consumption, because it is easier to use a vulnerable person. A study by Barnaby, Penn and Erickson (2010) found that 68% of homeless people are addicted to alcohol or other psychotropic measures. According to Jasiukevičiūtė Danilevičiūtė and Pajarskienė (2010), most dependants do not recognize this problem, but it cannot be unequivocally said that addiction alone affects the continuation of homelessness, and it is possible to discern a lack of motivation and a reluctance or ability to change lifestyles.

Another serious reason to experience the phenomenon of homelessness is serious health problems. A study by Barnaby, Penn and Erickson (2010) also reveals that homelessness can be

caused by severe mental disorders and that those with a mental illness are more likely to become homeless. B8 the situation of the investigation was also aggravated by several life-related things: after living in the institution of care went to work in another country, then after a few years of returning to their home country was illegally misappropriated money, the person admits that at that time was disappointed to have lost self-confidence, no longer saw the meaning of something to take, from which it can be concluded that the person was seriously lacking in self-worth. In this way, the informant admits that the lifestyle was not enough, good, the informant appeared addicted.

According to Amato and MacDonald (2011), the environment in childhood is of great importance for the further formation of a person, it depends on the successful development of the child socialization, needs are satisfied, because according to the author, childhood and the environment in it form a further successful or complex foundation of life, which is the beginning of a whole life.

B7's life story also reveals a sufficiently difficult experience in childhood, the informant points out that he has experienced not only physical but also psychological violence. As the informant was a child, dad would have made it possible to collect or misappropriate the belongings of others and bring home if this did not happen, the informant was threatened with dire consequences. It is interesting to note that the study does not immediately raise such a painful experience as a cause of homelessness, only during the course of the study it turned out that he wanted and pursued other goals, but so life turned. The informant, as a reason for homelessness, identifies the lack of where to return from the prison, because the girlfriend of the subject already had another person with whom she lived, then the informant remained without a place of residence, but from the course of the investigation it can be seen that the person had an addiction and the associated factors only accelerated the emergence of homelessness, since the person indicates that he regularly consumes alcohol. It can be noted that the history of the study life also reveals the reasons examined by Sadauskas (2008), such as return from prison, marital circumstances, addiction; however, the greatest factor is the interaction of these all causes.

According to Riabchuk (2011), one of the main causes of male homelessness is the breakdown of families. Although informants also refer to this factor as important in their lives, the course is more about mentioning and highlighting other causes. The study also revealed strong psychological factors such as lack of self-worth, loss of joy in life, reluctance to do anything and not see further meaning. It is interesting to note that a study conducted by Barnaby, Penn and Erickson (2010), which found that nearly seven out of ten homeless people are addicted to alcohol or other psychotropic substances, does not indicate that addiction occurred before or after homelessness, and therefore informant situations complement the study data. According to Ivanauskienė and Gončiarova (2016), homeless people are often drinking alcohol, but it is difficult

to determine whether this could have influenced homelessness or homelessness influenced by the use of alcohol. For this idea, an analysis by Amato and MacDonald (2010) found that most homeless people, especially the elderly, consume alcohol. It can be assumed that the person no longer had hope, became ill, no longer knew what could change and tried to relieve pain in addiction. The thoughts expressed by several informants about the breakdown of the family as one of the main reasons are complementary and confessions that the mistreatment of the marriage also emerges from the person's dependence while still in the marriage, so it can be assumed that separation was both one of the reasons that influenced homelessness.

The study suggests that homeless people with disabilities have their own personal characteristics: low self-esteem, self-confidence and environment, low motivation, lack of responsibility, anger and aggressiveness.

Sadauskas (2008) also distinguishes the essential feature of homeless persons with low self-esteem, according to the authors these individuals have experienced quite a lot of painful experiences in their lives, which really detracts from the self-worth of these individuals. The study also revealed characteristics such as lack of motivation, aggressiveness, although, according to Mayers (2008), individuals often behave aggressively not in order to malicious harm, but as their defensive reaction to the current situation, unmet needs and fear of being misunderstood. Qualities such as conflict, reluctance to deal with, but this can also be attributed to a lack of social skills, have also emerged. The study also identified the characteristics of homeless people as audacious behavior and the desire to get different things without effort. According to Amato and MacDonald (2010), homeless people are quite often characterized by laziness and audacity, but the study also revealed positive changes in their behavior, which is primarily related to the emergence of aspirations and the desire to change. The persistence of other informants reveals in the same way that they are looking for a job, while others are working, trying to give up addictions, so it can not be said that they do not try. It can be noted that others are struggling as much as they can and allow understanding.

The living conditions of homeless people are revealed through their stories of where they currently live and spend time. If you choose a hostel, then the living conditions are constant and meet their basic needs; informants indicate that physiological needs such as regular meals, rest, hygienic needs are met.

According to Ivanauskienė and Gončiarova (2016), the life of the homeless in hostels is privileged, because they are usually provided with social support and services, have a place of residence where they can more fully meet needs such as feeding, hygiene, purchase of things, while people with street homeless status are more disadvantaged, their living conditions are usually volatile, especially in the warm season. The study, carried out by these authors, also reveals living

conditions for homeless people, which are usually not constant during the warm season. In winter, more homeless people get to a hostel where they can sleep warmly and hide from the cold, study participants also reveal.

It has been revealed that other informants do not use the accommodation services on a permanent basis and their living conditions are volatile. The study reveals that constantly sleeping in random places; it can be inferred from this statement that the person's environment is unhygienic, unsatisfactory and does not meet the needs of the person; living conditions are not stable. It can be assumed that alcohol abuse and inability to drink while staying in the establishment may not be a reason not to stay there, since the rules of the Hostel or the Temporary Accommodation Service or similar institutions do not allow you to be indoors under the influence of alcohol or other psychoactive substances.

The study revealed that homeless people with disabilities receive funds consisting of social, disability or incapacity benefits, and one study indicated that they did not receive any income. According to Sadauskas (2008), homeless people usually receive social benefits, but others use them not for their intended purpose, but for addictions, this study also revealed that people receive social benefits in places where they are intoxicated, this is revealed by the stories of other informants that they consume alcohol quite often enough.

It can be noted, on the basis of the data obtained during the study, that homeless people are constantly faced with various difficulties, some of which are financial, legal, health problems, interpersonal conflicts, public opinion.

Petkevičiūtė (2014) discovered that the main difficulties of homeless people are the lack of financial, permanent residence, negative public opinion and social exclusion. One informant reveals that she faces financial and interpersonal difficulties. Pointing out the financial claims that there is little work, so can not get more funds, as well as emphasizes conflicts in hostels with other residents.

This only highlights the fundamental problem that other people consume alcohol, and the informant does not stick to others. It is also one of the main problems the researcher identifies as having a personal document that prevents him from receiving social assistance, but it is also possible to discern from the statement that there is a hostile attitude towards the worker.

Other informants, sharing their life experiences, reveal difficulties such as lack of funds and the prohibition of alcohol abuse; it can be assumed that this is prohibited by the rules of the hostel, because informants have previously mentioned that they live in hostels. It is also interesting to note that the two difficulties are significantly interconnected, the investigation is not sufficient to provide funds for medicines, but it is also outrageous to have a ban on alcohol abuse, which suggests that

the informant does not always prioritise and is not fully able to allocate the funds obtained in a targeted manner.

In the languages of the study participants, it can be seen that social workers provide them with general and special social services, which are regulated in the Catalogue of Social Services (2006). Subjects refer to one of the main ones, such as temporary accommodation (the service is classified as special), as well as general social services such as information, counselling, mediation, representation.

According to Indriliūnaitė (2014), homeless people are particularly in need of complex services, not only general, but especially taking into account the characteristics of individuals, various disorders, dependencies, motivation and skills development.

The study reveals that homeless people, like all people, have quite a lot of needs, desires and aspirations, one more, others less, but everyone wants something, and it's natural, because a person is a personality that constantly needs different things. The study highlighted the needs of self-realization, interpersonal communication, possession of own housing. According to Indriliūnaitė (2014), interpersonal relationships and self-realization are particularly important for homeless people, as these individuals are already dependent on social exclusion.

Accessibility of social services to homeless people with disabilities in Lithuania and Ukraine: survey results and their analysis

The study aimed to analyse the accessibility of social services for homeless people with disabilities in Lithuania and Ukraine. The processing and analysis of empirical data was based on four categories (potential and realized access to social services, assumptions and factors for access to social services) and 17 subcategories resulting from the analysis of the availability of social services. The data collected during the structured written survey were processed using a sensitive analysis of the content. During this analysis, the theoretical aspects of access to social services were illustrated by the ideas expressed by the subjects both social workers and homeless people.

The category ranked on the basis of theoretical analysis The potential availability of social services consists of 4 subcategories: the time aspect; local dimension; financial aspect and contextual aspect. The latter was revealed in the study as an additional to other aspects mentioned in the theory in the analysis of the thoughts of the subjects. According to Hadar (2020), potential accessibility is linked to the assumption that individuals want and can get a service. Thus, in this study, the potential availability of social services must be perceived as a precondition for the willingness and access to a wide range of social services by persons experiencing homelessness.

The most prominent aspect of the context was the emphasis on the language of the subjects. Social workers have said, when referring to aspects of the potential accessibility of social services, that homelessness survivors have lost contact with loved ones, lack social skills, do not make self-decisions, have low self-esteem, are angry, violent or have experienced violence in childhood themselves, are not motivated, etc. According to Mayers (2008), individuals often behave aggressively enough not in order to maliciously harm, but it is their defensive reaction to the current situation, unmet needs and fear of remaining misunderstood, and Indriliūnaitė (2016) stresses that homeless people are quite often characterized by laziness and audacity. For all these reasons, homelessness sufferers suffer from severe social exclusion, which is why social services are potentially 'outdoors', i.e. social assistance is needed for this group.

Petkevičiūtė (2014) discovered that the main difficulties of homeless people are the lack of financial, permanent residence, negative public opinion and social exclusion. It is the financial and local aspect that the subjects have also touched on. They characterise homelessness survivors as having no source of stable income and living space. These two aspects also 'frame' the individuals of this group in the framework of the potential accessibility of social services, since it is the phenomenon of homelessness that is identified primarily as the absence of a place of residence, which becomes a precondition for social protection policies aimed at the creation of the social welfare of this group of individuals. The immediate action in this situation also presupposes the time context highlighted by the study participants. The speeches of social workers mention the frequent appeal of homeless people to help.

When analysing the situation of support for homeless people in Lithuania, it can be said that, on the one hand, the situation of the homeless person as a person at social risk allows him to expect and receive social assistance, and on the other hand, as Kocai (2008) points out, the mechanism for implementing social security laws is not always possible to guarantee this support.

Ivanauskienė and Gončiarova (2016) stress that homeless people generally lack socio-economic resources, so their daily survival is linked to the hope of meeting minimum needs: finding shelter and food, protecting themselves from cold and violence. In the context of this thought, the study analysed the realized accessibility of social services to homeless people. The realised accessibility of social services consists of 5 subcategories. The prospect of the availability of services is linked to the experience of service users by identifying obstacles that have been overcome or are insurmountable for the purpose of using, using or disusing services (Mehmedbegovic-Zivanovic; 2009). The thoughts expressed by social workers working with homeless people justify the categories of access to realised social services highlighted in the theoretical analysis: a person's experience in accessing services, using services and giving up services, and overcoming and unworkable obstacles.

A study conducted by Ivanauskienė and Gončiarova (2016) found that men who survive homelessness apply certain survival strategies: to get food in charity canteens, feed to friends, buy products themselves from a minimum income, or ask for alms. In order to protect themselves from violence, men try to remain vigilant at any time of the day, take on the "role of a conflict-fighting" and be brave and proud when their health is threatened. To protect yourself from the cold seeks to buy the appropriate items, find more remote places to protect against wind and cold. Social services are a prerequisite for changing the pattern of this behaviour. This is also confirmed by the thoughts expressed by the study participants about the personal experience of homelessness survivors. The content of these experiences is linked to a person's contact with social services, experience receiving them and refusing the assistance offered. The content of the appeal of persons for social services is very wide: from the provision of shelter to the discovery of work, from the conditions for personal hygiene affairs to the provision of social skills services. As much as one homeless experience is unique and specific, it is impossible to unify the social services spectrum for this group of customers. However, social workers providing social services to the homeless in various forms agree that the most necessary and important for this group of people are general social services and of particular interest one of the special social services – temporary flooding. The study's statements show that social workers provide both general and special social services, which are regulated in the Catalogue of Social Services (2006). According to Indriliūnaitė (2014), homeless people are particularly in need of complex services, not only general, but especially taking into account the characteristics of individuals, various disorders, dependencies, motivation and skills development is very important.

In Lithuania, there are no comprehensive studies on the use of homeless social services and the choices they make in this area, but according to previous studies, it is claimed that the use of catering and charity (clothing, shoes) is most common among the homeless on the street, and that legal support to the relevant institutions is avoided. On the contrary, homeless persons living in or staying in hostels participate in the social assistance mechanism (Kocai, 2008)

The other two sub-categories illustrated by the thoughts of social workers relate to overcoming and insurmountable barriers in the context of a person's use of social services. In addition to the difficulties overcome, the subjects emphasised that in the face of problems, a very important role was played by the efforts of the homeless person himself, the motivation to change or the sincere communication between the client and the social worker. However, the social workers involved in the study spoke in more detail about the obstacles to the provision of social services (from the positions of the donor person) and the situation of the receiving homeless person, the lack of demand for services and the ability to provide them, the non-recognition of their problems and the reluctance to resolve the situation, homeless people's view that the state needs to provide them

with everything, rarely resolved financial problems (debts to others; debt recovery through defaults, etc.), low personal self-worth and lack of search for alternatives to situational solutions.

Indriliūnaitė (2013), which carried out a thorough study on the survival practices of the hostel's inhabitants, states that the inaction and passivity of the homeless person himself in order to receive social assistance or support is notable, and its refusal in the event of difficulties encountered in order to meet strict bureaucratic requirements (various registrations, possession of necessary documents, etc.). This is strongly linked to the subcategory of a person's experience in giving up services revealed during the study.

According to Ivanauskienė and Gončiarova (2016), the life of the homeless in hostels is privileged, because they are usually provided with social support and services, have a place of residence where they can more fully meet needs such as feeding, hygiene, purchase of things, while people with street homeless status are more disadvantaged, their living conditions are usually volatile, especially in the warm season. A study conducted by Ivanauskienė and Gončiarova (2016) also reveals living conditions for homeless people, which are usually not permanent during the warm season. In winter, more homeless people get to the hostel, where they can sleep warmly and hide from the cold. Continuing the analysis of the authors' thought, it could be argued that the availability of social services has certain assumptions which are divided into dissemination of information, sociocultural assumptions, economic barriers and organisational conditions in the scientific literature (Tamutienė, Naujanienė; 2013). When discussing the assumptions of accessibility of social services for homeless people, the study participants paid particular attention to sociocultural and organisational. It is likely that the subjects are well aware of the part of the social security system that is aimed at helping homeless people and are well placed to reveal both the social or cultural aspects that are important for improving the accessibility of social services for the persons in this group and also to the importance of creating organisational conditions, ensuring the accessibility of these services to the group of persons concerned.

The assumptions of the availability of sociocultural social services may focus on building and maintaining the relationship with the homeless person, the use of motivating tools, the change in attitudes of the community and society towards homeless people. According to Indriliūnaitė (2014), interpersonal relationships and self-realization are particularly important for homeless people, as these individuals are already dependent on social exclusion.

In the context of organisational conditions, the study participants believe that access to social services must be ensured by developing and strengthening teamwork between professionals in different fields, providing complex services, organising the formation of self-help groups and promoting their operation, reducing the functioning of the bureaucratic system, in order to obtain social services, apparatus and stages, creating a precedent for bodies that operate under more liberal

conditions and in more customer-oriented forms of services. These organisational assumptions would contribute to the creation of a group of people in discussion.

As far as welfare, i.e. the welfare state, it can be said that it is a set of social institutes that allows the state not only to regulate the economy, trade or social sphere, but also to affect the relationship between workers and employers, pricing, social and material provision, residential construction, work, health and social protection and insurance, employment, culture and research, and thus influence the life of the individual. And only when a permanent system is established can it be allowed to transfer certain spheres to the management of a private initiative because it is then better able to deal with bureaucracy, without which state regulation is impossible and which has enormous power (Dapkūnaitė; 2014).

Of course, certain difficulties will not be avoided in order to achieve better and more organisational aspects of accessible social services. Kavaliauskienė and Prascienienė (2012) raise one of the main problems of the hostel – the lack of social workers. Also, most hostels do not have medics to provide medical care to homeless people with medical conditions, as, according to Ivanauskienė and Gončiarova (2016), most homeless people have limited working lives, while others have a need for care, but it takes quite a long time for those people to get a place in another social institution that is more in line with their needs. According to Mikulionienė, Kanopienė (2015), other institutions, such as medical care, are not inclined to cooperate and are sufficiently sceptical about providing assistance to this group of customers. In many cases, not only are difficulties in interinstitutional cooperation, but also a negative attitude of society, employers, which makes it difficult for these people to find a job, and to find rents for housing. Workers are faced not only with structural disturbances, but also by the negative attitudes of the homeless themselves, health problems, usually incomplete understanding of what they want from them, due to various mental consents.

As one of the preconditions for access to services, both in the scientific literature and in the language of the subjects, the dissemination of information is distinguished. It mentions the various forms of staff and dissemination as possible conditions to increase the awareness and awareness of homelessness survivors of services that meet their needs. However, it is noted that the availability of services is weakened by economic factors. One of the main is the lack of financial resources, ensuring a wide network of social services institutions and specialists and a smooth process of providing social services.

According to Dapkūnaitė (2014), the concept of the welfare state could be defined as a state that cares for the full protection of the population, including state benefits and services, and, of course, guarantees the well-being of people. However, when it comes to the welfare state as a political system, it should be emphasised that this is a political system where it is the state that takes

responsibility for the well-being of its citizens, but that does not mean that the state must take care of everything, responsibility also falls on the shoulders of citizens. But most likely it depends on the type of welfare state.

In order to increase the accessibility of social services, Tamutienė and Naujanienė (2013) believe that certain factors need to be ensured. These factors relate to the appropriateness, funding/affordability, availability, adequacy and acceptability of social services. In the scientific literature, the problem of providing services to the homeless is analysed quite fragmentedly, more often at the point of specific case analysis, however, it is possible to distinguish between a number of key factors that occur in relation to the individual's use of services. Two main categories of interpretation of the use of services are distinguished: the structural perspective and the individual perspective. The structural perspective usually covers the problem of accessibility and suitability of services, and is often discussed in defining the phenomenon of homelessness, where services available to this category of people are also delivered. The barriers faced by users of institutional services are also discussed. The individual perspective includes individuals' views on the use of services, the cultural and personal norms of behaviour of consumers, individual identity and individual use of services. In this perspective, proponents of a structural approach are often sceptical, as it is sometimes identified as "individual pathology" or personal defects of homeless people, without analysing the importance of indirect factors that would explain such choices of individuals (Indriliūnaitė; 2013)

The results of the study illustrate the structural perspective of access to social services, as social workers have highlighted the factors of accessibility, relevance and adequacy of social services. As regards accessibility, the study participants emphasised the need for social services to be accessible to homeless people in each neighbourhood, providing them with both general and special social services. More organisations and bodies need to be set up to respond to the needs of individuals in this group of customers, but it is stressed that as much service spectrum as possible is provided within the same body, thus reducing the problem of funding/affordability or acceptability for the provision of social services.

The factors of eligibility and adequacy of services were linked by the study participants to the relevance of the content of social services to the needs of the customer (the homeless person) to meet them. The regulation and provision of social services related to homelessness allows us to talk about the development of a modern state by shaping and reshaping the model of social services provision. However, such regulation of social policy, where homelessness problems are lacking in services, is inaccessible and/or not properly regulated, when the number of people living in hostels and streets remains high (according to 2013 data from the Lithuanian Department of Statistics, 2447 people used hostel services in 2012 and 5900 people used temporary accommodation services.

Meanwhile, in 2013, 2601 people lived in the hostel, and 5040 people used temporary accommodation that year, can be seen as ineffective implementation of policies and services (Ivanauskienė, Gončiarova; 2016). The lack of flexibility and continuity, focus on social assistance to homeless people stems from the absence of a clear strategy on homelessness and the identification of homelessness, not only as a social risk person, but also as a separate target group for social assistance (Indriliūnaitė; 2013).

Conclusions

1. The phenomenon of homelessness in different countries shall be treated according to the state's policy approach to the existing problem and the direction of its resolution. In Lithuania, this phenomenon is understood in a very narrow sense, i.e. the absence of housing and home life in hostels, but in many developed countries of the world first emphasize the level of poverty and the social exclusion experienced, i.e. the phenomenon is analysed in the context of socioeconomic, psychosocial and sociocultural perspectives. Although, from a legal point of view, this group of persons has a number of rights and opportunities for assistance, each state is faced with the guarantee of these rights and opportunities. Social exclusion has a negative impact on homeless people, both in terms of health and psychological and social terms. In the context of social assistance to this group of persons, social workers face several main challenges in both general and specific social services: lack of interinstitutional cooperation, negative attitudes of society, low professional wages, lack of motivation to change, addiction, various diseases, fear, mistrust, lack of change. The takeover of foreign good practices changes the social security system of this group of clients, but despite the changes that have taken place, the provision of social services to the homeless requires organisational, legal and human changes in the social services system. The current changes in the social system are more likely fragmented, not covering all social services that lack the continuity of the social services provided. In the context of the changes, the availability of social services is identified as a key element, ensuring the timely and targeted provision of social services to homeless people.
2. A qualitative study analysing the experience of homelessness survival among people with disabilities has shown that there is no single root cause for the emergence of homelessness, most often with several factors such as childhood violence, difficult financial situation, toxic relationships with parents and the environment, loss of work, etc. Interaction. One essential repetitive detail is the consumption of alcohol before and during homelessness. It has also been revealed that homeless people with disabilities have personal characteristics such as low self-esteem, self-confidence and the environment, low motivation, lack of responsibility, anger and aggressiveness. In the context of social work, individuals in this exclusion group apply and receive both general and special social services that meet their basic needs. One of the main services received is the temporary flooding, i.e. the provision of accommodation and essential services (personal hygiene, household) to persons in crisis situations or family problems that threaten a person's health or life. The study revealed that people with disabilities who are experiencing homelessness receive different types of funds: social, disability or incapacity benefits.

3. The potential availability of social services must be understood as a precondition for the willingness and access to a wide range of social services for persons experiencing homelessness. The particular emphasis on the contextual aspect suggests that homeless people have lost contact with loved ones, lack social skills, do not make self-decisions, have low self-esteem, are angry, violent or have experienced violence in childhood themselves, do not be motivated, etc. Homeless people are characterized by individuals as having no source of stable income and living space. The pronounced social exclusion experienced by homeless people highlights the potential for social services, i.e. these persons are in the 'outdoors' of social services and need targeted social assistance. The prospect of realised access to services is linked to the experience of service users. The study revealed a very wide range of referrals from shelter to job development, from conditions for personal hygiene to the provision of social skills services. However, the subjects highlight both the inaction and passivity of the homeless person himself in order to receive social assistance or support and its refusal in the face of difficulties encountered in meeting strict bureaucratic requirements.
4. The presumptions of accessibility of social services shall be linked to the context of dissemination of information, sociocultural, economic and organisational aspects. The assumptions of access to sociocultural social services focus on building and maintaining a relationship with a homeless person, using motivation tools, and changing the attitudes of the community and society towards homeless people. In the context of organisational conditions, access to social services must be ensured by developing and strengthening teamwork between professionals in different fields, providing complex services, organising the formation of self-help groups and promoting their functioning, reducing the apparatus and stages of a bureaucratic system, in order to obtain social services, and creating as a precedent for bodies that operate under more liberal conditions and in more customer-oriented forms of services. In the context of the dissemination of information, it stresses the need to increase the awareness and awareness of homelessness survivors of such services as to meet their needs. However, it is noted that the availability of services is weakened by economic factors. One of the main is the lack of financial resources, ensuring a wide network of social services institutions and specialists and a smooth process of providing social services.
5. The results of the study illustrate the structural perspective of access to social services. Social workers highlight the factors of accessibility, relevance and adequacy of social services. The availability of social services is understood as the availability of social services for homeless people in each neighbourhood, providing them with both general and

special social services. The study highlights the need to set up more organisations and bodies to respond to the needs of individuals in this group of customers, but stresses that as much range of services as possible would be provided within the same body, thus reducing the problem of funding/affordability or acceptability of the provision of social services.

Recommendations

The recommendations are addressed to social workers in institutions providing social services to people with disabilities who are experiencing homelessness:

- Provide targeted general and specific social services, taking into account the specific needs of homeless people, as each case is specific and unique;
- Organise leisure, employment and opportunities for people with disabilities who are experiencing homelessness, promoting community and self-help;
- Improve quality of life by reducing the impact of social exclusion on homelessness in the community and by promoting communication and cooperation initiated by both sides;
- Provide a living area for disabled persons experiencing homelessness according to established norms, provide the necessary inventory, organize material and domestic services;
- Organise temporary life for people with disabilities who survive homelessness in such a way as to meet their physical, psychological, social, cultural and spiritual needs, and to enable the clients themselves, taking into account their level of autonomy, to meet their own needs;
- Ensure a safe temporary living environment, create living conditions as close as possible to the home environment, and guarantee customers' right to privacy and autonomy;
- Mediate the provision of health services, medical advice and, where necessary, hospitalisation and medical supplies;
- Organise social rehabilitation according to the needs, interests and interests of each person.

Literature

1. Amato, F., MacDonald, J. (2011). Examining Risk Factors for Homeless Men: Gender Role Conflict, Help-Seeking Behaviors, Substance Abuse and Violence. *The Journal of Men's Studies*, p. 220-235. Žiūrėta 2019-04-10 internete: <<http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.3149/jms.1903.227>>.
2. Barnaby, L., Penn R., Erickson P. G. (2010). Dugs, homelessness & health: homeless youth speakout about harm reduction. *The Shout Clinic Harm Reduction Report*. Žiūrėta 2019-04-10 internete: https://www.homelesshub.ca/sites/default/files/attachments/homelessyouthspeakout_shoutclinic2010_v2.pdf
3. Bitinas B. (2013). *Rinktiniai edukologiniai raštai*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas. Žiūrėta 2019-04-17 internete: <<http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:4354227/datastreams/MAIN/content>>.
4. Bogdashina, O. (2012). *Autism Around the World: Ukraine*. Prieiga per internetą: <http://autismdigest.com/autism-around-the-world-ukraine/> [žiūrėta 2019-11-06].
5. Brazienė, R., Merkys, G. (2012). Jaunimo ir jaunų suaugusiųjų socialinė atskirtis ir gyvenimo sąlygos: stebėsenos indikatorių paieškos problema. *Filosofija. Sociologija*, 23(2), p. 119-127.
6. Bridge, G. (2004). Disabled children and their families in Ukraine: health and mental health issues for families caring for their disabled child at home. *Social Work and Health Care*, 39 (1-2), p. 89-105.
7. Carpentier, N., Doudaki, V. (2019). The Construction of the Homeless as a Discursive-Political Struggle: A Discursive-Theoretical Re-reading of the Homeless Subject Position. *Filosofija. Sociologija*, 30(1), p. 71-79.
8. Chamberlin, M. S. (2011). *Gender, Aging and Major Depressive Disorder in Ukraine*. The University of Texas. Prieiga per internetą [interaktyvus]: <http://repositories.lib.utexas.edu/bitstream/handle/2152/ETD-UT-2011-05-3514/CHAMBERLIN-THESIS.pdf?sequence=1> (žiūrėta 2019-10-08).
9. Dapkūnaitė, R. (2014). Valstybės skurdo samprata ir gerovės problema: Kambodžos atvejis. *Logos*, 78, p. 180-193.
10. FEANTSA. (2010). Panaikinti benamystę yra įmanoma! [žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 26 d.]. Prieiga per internetą:
11. Feinstein, A. (2010). *A History of Autism: Conversations with the Pioneers*. London: Wiley-Blackwell.

12. Gaižauskaitė I., Valavičienė N. (2016) *Socialinių tyrimų metodai: Kokybinis interviu*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. Žiūrėta 2019-04-06 internete: <https://wdn.ipublishcentral.com/association_lithuania_serials/viewinsidehtml/185690150708325>.
13. Girdzijauskienė, S. (2006). *Kokybinis interviu*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
14. Gudžinskienė, V., Kašėtienė, N. (2009). Socialinių paslaugų teikimo kaimiškose seniūnijose tobulinimo aktualijos. *Socialinis ugdymas*, 10(21), p. 5-17.
15. Guogis, A. (2015). Socialinės atskirties mažinimo problema Europos parlamento rekomendacijų kontekste. *Socialinis darbas*, 16 (2), p. 9-24.
16. Hadar, K. (2020). Working in the department of social services in the shadow of the coronavirus. *Qualitative Social Work*. Prieiga internetu: http://www.feantsa.org/spip.php?action=acceder_document&arg=561&cle=f91db52718ce5b9cc5184f757c251c6225c18adb&file=pdf%2Ffea_001-09_lt.pdf
17. Indriliūnaitė, R. (2013). *Benamystė Lietuvoje: nakvynės namų gyventojų (iš)gyvenimo praktikos*. Daktaro disertacija. Vytauto Didžiojo universitetas.
18. Indriliūnaitė, R. (2014). Į(si)traukimas į socialinių paslaugų sistemą: nakvynės namų gyventojų ir socialinių paslaugų įstaigų darbuotojų požiūris. *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas*, 5(2), p. 105-127.
19. Indriliūnaitė, R. (2016). Gyvenimo istorijos tyrimo perspektyvos: benamystės atvejais. *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas*, 7(2), p. 93-111.
20. Ivanauskienė, V., Gončiarova, N. (2016). Vyrų benamystė nakvynės namuose ir gatvėje: išgyvenimo naratyvai. *Tiltai*, 1, p. 171-189.
21. Jasiukevičiūtė, T., Danilevičiūtė, V., Pajarskienė, B. (2010). Būsimų medicininės, psichologinės ir socialinės pagalbos specialistų požiūris į priklausomybę besigydančius asmenis. *Visuomenės sveikata*, 3(50), p. 90-99.
22. Kanopienė, V., Mikulionienė, S. (2004). Lietuvos benamiai: elgsenos ir nuostatos. *Socialinis darbas: mokslo darbai*, 3, p. 47-62.
23. Kanopienė, V., Mikulionienė, S. (2004). Lietuvos benamiai: elgsenos ir nuostatos. *Mokslo darbai*, p. 63-72.
24. Kardelis, K. (2017). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras. Vilnius.
25. Kasnauskienė, J. Račkauskienė, S. (2016). Motyvavimo priemonių poveikis benamių elgsenos pokyčiams. Kaunas: Mokslo taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijose.

26. Kavaliauskienė, J., Prascieniūtė, S. (2012). Asmenų, neturinčių nuolatinės gyvenamos vietos, socialinė atskirtis. *Profesinės studijos: teorija ir praktika*, 9, p. 75-80.
27. Kocai, E. (2006). Benamystė kaip socialinis reiškinys. *Filosofija. Sociologija*, 2, p. 53-62.
28. Kocai, E. (2008). Benamiai ir socialinis kapitalas. Visuomenės darni plėtra: problemos ir perspektyvos. *Ekonominės ir socialinės politikos studijos*, 5, p. 216-231.
29. Kocai, E. (2008). Socialinė benamio atskirtis ir jos formavimasis. *Sociologija*, 1, p. 105-118.
30. Kocai, E. (2012). Benamystė kaip socialinis psichologinis reiškinys: benamių savastis, vertybės, lūkesčiai. Vosyliūtė, A. (sud. ir moksl. red.). Visuomenės pakraščių žmonės: praradimai ir viltys. Straipsnių rinkinys. Vilnius: LSTC.
31. Kocai, E. (2017). Gatvės benamių gyvensena: Vilniaus miesto „bastūnų“ kasdienio gyvenimo ypatumai. *Socialinis ugdymas / Aktyvi įtrauktis*, 47 (3), p. 166–187.
32. Korzun, K. (2012). Education: Equal but Separate? *Transitions Online*, No. 06/18, p. 18-25.
33. Lukashevich, M.P., Myhovich, I. (2003). *Theory and methods of social work*. 2nd edition, with additions and amendments. Kyiv: IAPM.
34. Mayring, P. (2000). *Qualitative Content Analysis*. Qualitative social research. Volume 1, No. 2, Art. 2. Žiūrėta 2020-12-01 internete: https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=6lwPkSo2XW8C&oi=fnd&pg=PP282&dq=content+analysis&ots=ZrTY4tUoLm&sig=tA88dac5G4FXbBxNDmzUKVc-nY0&redir_esc=y#v=onepage&q=content%20analysis&f=false
35. Matakas, J, Smalskys, V. (2007). Šiuolaikinės Ukrainos socialinės politikos tendencijos. *Viešojo politika ir administravimas*, Nr. 19, p. 109-117.
36. Mehmedbegovic-Zivanovic, A. (2009). Equality in Health: Access to Health Care and Right of Access to Health Care for Children in the Central Bosnia Canton. *Materia Socio Medicine*, 4, p. 203–206. Prieiga internete: <https://search.proquest.com/openview/50886273cbd16433141a86ae0badad75/1?pq-origsite=gscholar&cbl=1226372>
37. Myers, D. G. (2008). *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
38. Mikėnė, S. (2018). Moterų benamystė: priežastys, įtaka sveikatai, išgyvenimo strategijos ir benamėms teikiamos socialinės pagalbos formos. *Informacijos mokslai*, 81, p. 106-120.
39. Mikulionienė, S., Kanopienė, (2015). Socialinė atskirtis: sąvokos samprata ir vartoseną Lietuvoje. *Socialinis darbas*, 4 (2), p. 20-32.
40. Petkevičiūtė, R. (2014). Socialinės atskirties kriminalizavimas: įkalinimo patirties turinčių benamių patirtys. *Kultūra ir visuomenė*, 5(2), p. 85-104.
41. Polyshuk, V. (2003). Development of on-going professional training for social sphere in Ukraine // Reforming social services in Ukraine: the current situation and the perspectives:

- International scientificpractical conference digest / Ed. By N. Nikalo, B. MacKenzie. - Lviv; Winnipeg: Malti-M. - Lviv, p. 39-40.
42. Riabchuk, A. (2011). Homeless Man and the Crisis of Masculinity in Contemporary Ukraine. Žiūrėta 2019-09-04 per internetą: <http://www.uj.ac.za/EN/Faculties/humanities/departments/ResearchCentres/sacsc/Members%20of%20the%20social%20change%20research%20unit/Documents/riabchuk%20homeless%20masculinity.pdf>
 43. Ryabchuk, A. (2014). Homelessness in Ukraine: Structural Causes and Moral Evaluation. *Debatte: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 22 (3), p. 288-306. Žiūrėta 2020-12-01 internete: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/0965156X.2014.988964?needAccess=true>
 44. Rupšienė, L. (2007). *Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija*. Klaipėda: Klaipėdos universitetas. Žiūrėta 2020-12-01 internete: https://www.researchgate.net/publication/323497804_Kokybiniu_tyrimu_duomenu_rinkimo_metodologija
 45. Sadauskas, J. (2008). Benamiai kaip socialinės atskirties grupė. *Socialinis darbas*, 7(1), p. 127–136.
 46. Semigina, T., Gryga, I., Volgina, O. (2005). Social Work Education in Ukraine. Prieiga per internetą [interaktyvus]:
 47. Sharman, S., Dreyer, J., Clark, L., Bowden-Jones, H. (2016). Down and Out in London: Addictive Behaviors in Homelessness. *Journal of Behavioral Addictions*, 5(2), p. 318–324.
 48. Sikich, K. W. (2008). Global female homelessness: a multi-faceted problem. *Gender Issues*, vol. 25(3), p. 147–156. [žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 29 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.homelesshub.ca/sites/default/files/pcbska2y.pdf>
 49. Tamutienė, I., Naujanienė, R. (2013). Senyvo amžiaus asmenų socialinių paslaugų prieinamumo namuose patirtys. *Tiltai*, Vol. 65, No 4, p. 63-78.
 50. Tan, H., Forbes-Mewet, H. (2017). Whose „fault“ is it? Becoming homeless in Singapore. *Urban Studies*, p. 1–17. [žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 20 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.homelesshub.ca/resource/whose-%E2%80%98fault%E2%80%99-it-becoming-homeless-singapore>
 51. Zhylinkova, I. (2009). Children's Rights in Post-Soviet Ukraine. *International Journal of Children's Rights*, 17, p. 647-660.
 52. Žydžiūnaitė, V. (2007). *Tyrimo dizainas: struktūra ir strategijos*. Kaunas: Technologija.
 53. Žydžiūnaitė, V., Sabaliauskas, S. (2017). *Kokybiniai tyrimai, principai ir metodai*. Vaga. Vilnius.

54. Немченко А. С., Куліков А. Л. (2006). Державне регулювання ціноутворення на медичні послуги за умов реформування охорони здоров'я в Україні.(Укл. А. С. Немченко). ХарPI НАДУ. Харків. Вид. - во: Магістр.
55. Одінцева Г. С., Собченко В. В. (2006). Підвищення результатив діяльності територіальних органів влади у сфері соціального захисту населення. Зб. пр. конф. ХарPI НАДУ. Харків. Вид. - во: Магістр, р. 62 – 63.